

tiszatáj

72. ÉVFOLYAM

FINNORSZÁG 100

Sanna Karlström

Miki Liukkonen

Jani Nieminen

versei

Jari Järvelä

Riku Korhonen

Heli Laaksonen

Mooses Mentula

prózája

Interjú Rosa Liksommal

Vörös István

Fehér Renátó

Bék Timur

versei

Nyerges Gábor Ádám

prózája

Lengyel András

Soltész Márton

Kabdebó Lóránt

tanulmánya

”

4
2018. április

51964
A'FJJJ

”

2018. OKT. 19

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549.
Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXXII. évfolyam, 4. szám / 2018. április

MIKI LIUKKONEN	Matematikán kívüli egyenletek I; Matematikán kívüli egyenletek II; Matematikán kívüli egyenletek III (<i>Buzás Borbála</i> és <i>Várkonyi Flóra</i> fordításai)	3
SANNA KARLSTRÖM	versei (<i>Buzás Borbála</i> és <i>Várkonyi Flóra</i> fordítása)	5
MIKI LIUKKONEN	Néha jó elmenni (Ouluból például Párizsba) (<i>Buzás Borbála</i> és <i>Várkonyi Flóra</i> fordítása)	6
JANI NIEMINEN	verse (<i>Buzás Borbála</i> és <i>Várkonyi Flóra</i> fordítása)	7
RIKU KORHONEN	Az első lány (<i>Botka Gabriella</i> fordítása)	9
HELI LAAKSONEN	A tájszóllás éggýátalán nem hat ki; Önazonosság nélkül utazni sè' érdemés; A Morris Mini bün? (<i>Mészáros András</i> fordításai)	12
JARI JÄRVELÄ	AZ661748 (<i>Sabján Ildikó</i> fordítása)	17
MOOSES MENTULA	Beszerzőúton (<i>Ojala Janka Sinikka</i> fordítása)	22
	Egyperces láttelepek Európáról (<i>Balázs Renáta</i> interjúja <i>Rosa Liksom</i> mal).....	28
	Finn szerzőink életrajza	34
VÖRÖS ISTVÁN	Drótszonettek	36
FEHÉR RENÁTÓ	Diana pihenőhely	41
BÉK TIMUR	Fényudvar; A legjobb részem	43
NYERGES GÁBOR ÁDÁM	Féltáv (Részlet a <i>Mire ez a nap véget ér</i> munkacímű, készülő regényből)	45
LENGYEL ANDRÁS	„...e borzasztó korszak és minden-válság legerősebb sejtője” (Ignotus Hugó „háborús” könyvéről)	51
SOLTÉSZ MÁRTON	Élők innen és túl (Bevezető gondolatok a Fekete kolostor lektori jelentéséhez)	69

KIRÁLY ISTVÁN	Kuncz Aladár: Fekete kolostor (Lektori vélemény)	83
KABDEBŐ LÓRÁNT	„Szellemi klíring” („a közép-európai nemzetek közös érdeke az igazságos és békés megegyezés”)	85

mérlegen

FRITZ GERGELY	Rózsa, modernizáció, Kelet-Európa (Tompá Andrea: Omerta – Hallgatások könyve)	105
DECZKI SAROLTA	Vida Gábor: Egy dadogás története	108
KENYERES ZOLTÁN	Király István: Napló 1956–1989	111
FAZEKAS SÁNDOR	Hagymás vér és Madeleine-keksz (Bödőcs Tibor: Addig se iszik)	116
KOCSIS LILLA	Thomas Mann forevör (Vörös István: Thomas Mann kabátja)	119
NAGY MÁRTA JÚLIA	Téblábolás a tornácon (Szabó Marcell: A közeli Limbus)	122

művészet

BICSKEI GABRIELLA	Fehér macskavér	125
-------------------	-----------------------	-----

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Isten.	128
-----------	-------------	-----

ILLUSZTRÁCIÓK	<i>Sagmeister Laura</i> festményei a címlapon (<i>Kék fény</i> , 50×70 cm [akril, vászon] 2015.), a 11., 27., 35., 42., 44., 82., 110., 115., 118., 121., 124., 127. oldalon és a belső borítón.
---------------	---

MIKI LIUKKONEN

Matematikán kívüli egyenletek I

1. A csütörtök a balszerencse napja és türkizkék.
Minden hónap 23–24. napján történik valami rossz.
2. A barna, a filozófia,
a d-moll és a kávéfőző között valamilyen összefüggés van.
3. A kedd kék és jó aranyhalboltnév.
4. Esős időben nem olyan jó a pilótakeksz,
és megfájdul az ember feje az újságcikktől.
5. Jövőképemben visszatér a Szovjetunió.
A Bibliát felváltja a Gameboy Color.
6. Megcsúszni golf az angyaloknak.
Emellett emlékeztet a Föld tömegvonzására is.
7. Mikor a világ összes eddig született dalát
egymásra téve
egyszerre játsszuk le,
Smoke on the Water lesz belőle.

---

* Finnország függetlensége 100. évfordulója alkalmából a Magyar–Finn Társaság és az ELTE Finnugor Tanszéke a FinnAgora kulturális intézet támogatásával kezdő finn–magyar műfordítói pályázatot írt ki 2017-ben. A líra és próza kategóriákban meghirdetett versenyen önálló műfordításkötettel még nem rendelkezők indulhattak. A fordításokat elbíráló öttagú zsűrit Jávorszky Béla műfordító vezette, további tagjai Polgár Anikó és Pusztai-Varga Ildikó műfordítók, Karádi Éva irodalmi szerkesztő és Kirsi Rantala, az ELTE Finnugor Tanszékének volt tanára, a budapesti Finn Nagykövetség korábbi kulturális titkára, sajtótitkára voltak. Lapunkban a pályázat helyezettjeinek és legérdekesebb szövegeinek fordítását közöljük.

Matematikán kívüli egyenletek II

A 4-es mint szám sárga, egy kissé béna.

A 3-as és az 5-ös közötti különbséget hivatott érzékeltetni.

A 8-as világos szám. Belőle kelnek ki a reggeli katedrálisok, a szépséges állatok, forrásoknál a gólyák, nyomukban a daluk.

A 17-es a legcsalókébb a szám: átlátszó.

Nézd fekete háttér előtt.

3-as: valaki jégcsappal játszik triangulumon.

Matematikán kívüli egyenletek III

Szorongás: szaunában ülve gyapjút nyelsz.

Fáradtság: cipelnivalónak egy zsák meleg havat kapsz.

Füledben esős egek lógnak.

Düh: hason fekszel a forró homokban.

Csalán nő az orrodban.

Öröm: végtelen a szőlő!

A szerelem: kezdődő rövidlátás.

Illatgyertya az agyadban.

SANNA KARLSTRÖM

Háromévesen olvasni tudtam
anyám gondolataiban.

Sosem nyert kártyában,
és úgy simogatta hajam,
hogy sokáig ébren maradtam.

Órákat, mutatókat és iránytűket mozgattam;
mindent, miből bebizonyosodott:
csak az akaratérő van.

Kanalakat, villákat hajlítottam
három ezüstös teáskanalat egy nap alatt,
vasrudat és légycsapó nyelét,
mert lehetséges volt.

Anyám nem volt dühös, így megy ez mindenhol:
az edények helyet cserélnek, a fém törni kezd,
természetfeletti erők irányítanak minket, mert ezt mondom:

és azt, hogy az ő illata,
vörösbor és Pond's Cocoa Butter,
időzik a szobában,
míg a tapéta mintái
színné, formává és rendszerré
nőnek a homályban.

MIKI LIUKKONEN

Néha jó elmenni

OULUBÓL PÉLDÁUL PÁRIZSBA

*decemberben virágzik a szilvafa
márciusban a magnólia*

Párizsban minden jobb
a szárnynál ülök
most valami kellemesre kell gondolni
hogy ne hagyjon ki a szív

mikor a gép reccsen, segítségért kiáltok
a légiutaskísérő vörösbort és keresztrejtvényt hoz

milyen is valójában Párizsban?
Jó elszabadulni Suomiból
ahol a dolgokhoz annyira máshogy állnak

*kínos szertartás az akasztás
és havasak a lucfenyők*

igyekszem annyit utazni
hogy a jegyekből kirakhassam
arcom mozaikját
vidáman telik az út
ablakomból a motort látom és a felhőket
látnék inkább pelikánt
a pelikánok önfeledtek

mikor a pelikán meghal
légörvénybe temetik
ünnepélyes szertartással

JANI NIEMINEN

Belépünk a kutyával az erdőbe.
Ilyen sötétet csak érezni lehet
fenyők és mohás
kövek illata.

Csengőjét rázza a kutya
a medvéktől fél
hogyan jönnek
elfoglalják a benzinkutakat
a gyorséttermeket és a kocsmákat.

Vagy a farkasok.

Belakják a lakótelepeket
grilleznek az erkélyen
megtartják ünnepüket.

Éjjel üvöltenek
nyugvó embereket zsákmányolnak
terméketlen földdel és mesterséges tavak
csobbanó vizével teli zsebbel.

Morgás a sötétben.
A kutya reszket

gallérja felemelkedik.

Nem medve az

annál rosszabb.

Erdei munkagép üvöltése

szaggat és hasít

egy tüdőt eltávolít.

Nem látni sehol katonai kabátos borotvapamacsokat transzparenszekkel.
Csak a kutya, én és a levegő tele

lehulló szárnyverésekkel.

*****

Januárban metsző szél hasít az ember fülébe
és a miniszoknyás lány
magányosnak látszik
két feketébe öltözött fiatal férfi
választ ígér nekem a kérdésekre:

Miért engedi meg Isten a rosszat?
Mi az ember életének értelme?
És a kutyáénak? – kérdem.

A férfiak egymásra néznek, megszólal a telefonom.
Bocsánat, általában a buszmegállóban nem hív senki.
Henriksson, az újságos az, mondom vidáman,
de ők sem ismerhetnek mindenkit.

Felszállok a buszra
most már sosem tudom meg a válaszokat
csak a kérdések maradnak.

Talán azért teremtette Isten az embert, hogy magát alkossa meg.
Talán az ember nem létezik, de Isten igen.
Talán a túl sok gondolkodás nem vezet máshoz, mint álmatlan éjszakákhoz
és a bankszámlakivonat okozta csalódáshoz.
Talán a jelentésnél nagyobb a cselekvés
a sapkakeresés közben átélt szentség.

RIKU KORHONEN

Az első lány

Hatéves voltam, amikor azt mondta az anyám: Emlékezetünk azt állítja, halandók vagyunk, ám a szeretet más véleményen van. Ne bízz az emlékezetben! Az egyetlen út a teljesség felé a szeretet.

Nem feleltem. A gyerekszoba padlóján ültünk szétszórtan heverő játékaim között, és bele voltunk merülve a szavannás memóriajátékba. Egymás után fordítottuk fel a lapokat, hogy megtaláljuk az állatok párjait. Az összetartozó hímeiket és nőstényeket műanyag bárkába tettük. Akinek megtelt a bárkája, dobhatott. Amikor pedig hatost dobott, ömleni kezdett az eső, és a nyertes az állatokkal áthajózhatott a hatalmas vizeken. A túlparton egy olyan ország várta, ahol nincsenek angyalok.

Úgy gondolom, zavaros beszédével az emlékezetéről és a szeretetről anyám el akarta terelni a figyelmemet és ki akart zökkenteni a koncentrációból. Épp veszésre állt a játékban, mint mindig, és rosszul viselte a vereséget. Nem hagytam magam. Megtaláltam a két leopárdot, a két thomson-gazellát és a két nagyszemű törpeantilopot, majd a bárkámba tettem őket. Elsőre hatost dobtam. Zuhogni kezdett az eső. Anyám dühösen kivonult a konyhába, bömböltetni kezdte a vonószenét játszó rádiót, és addig csörömpölt a lábosokkal, amíg apám ki nem ment hozzá, hogy lecsendesítse. Apámnak két feladata volt otthon: mappákba rendezni az autósújságokat, és megnyugtatni az anyámat.

Este a fürdőkád langyos vizében feküdtem, és Josefiina járt az eszemben, aki az emeleten lakott. Tudtam, hogy ő lesz a feleségem. Világos hajú, nagy fogú lány volt, az apja katona. Az állatokra gondoltam a bárkában, akikkel a felhőszakadásban elhajózánk az angyalok nélküli országba. Ott Josefiina életében először láthatna hegyeket és bármikor zongorázhatna, mivel nem akadályozhatná meg a házmaster felesége.

Ő volt a legjobb barátom. Sosem unatkoztam a társaságában. Ha rágondolok, gyakran látom őt magam előtt napsütésben, amint harisnyanadrágban és sárga ruhában, pitypanggal a kezében ül egy széken. Csak úgy ragyog és növekszik a fényben, és bár nem csinál semmi különöset, mégis jólesik őt nézni. Néha a játék hevében ecsendesedett, és a vállamra hajtotta fejét. Mozdulatlanul vártam, hogy a súlyos gondolatnak a végére érjen, és folytathassuk a játékot. Olyankor elsötétült és elkomolyodott a tekintete, mintha éjjeli homály borulna hirtelen egy ablakra, de nem félttem tőle, csak a gondolattól, hogy máshoz megy majd feleségül.

Eljött a következő nyár. Josefiina új játékot talált ki.

A sziklán feküdtünk az udvarban, a hangával borított rész és a Ferdefenyő mellett. Halkan zúgott a szél a fenyőágak között. Alacsony, beteg fa volt, rézsútosan nőtt,

ezért könnyen fel lehetett rá mászni. A törzséből négy szög állt ki szélrózsaszerűen, észak, dél, kelet és nyugat felé mutatva. Josefiina szerint ez az ördög műve. Elmesélte, milyen mérgesen mászott fel az ördög fiatal korában a Ferdefenyőre kalapáccsal a kezében, hogy beverje a szögeket.

– Miért? – kérdeztem.

Nem tudta megmondani. Nem könnyű kitalálni, mit és miért tesz az ördög. De abban biztos volt, hogy a szögeket az ördög verte be. Ami abból is látszik, hogy csúnyán elrozsdásodtak az esőben és a szélben.

Nyár volt, hevertünk a sziklán a hajladozó Ferdefenyő mellett, és Josefiina térképet készített kockás papírra. Rárajzolta az udvarban álló emeletes házakat, a sziklát, a nagyobb köveket, az utat és az erdőt. Elneveztük a helyeket, de úgy, hogy csak mi érthessük és ismerhessük fel őket, majd a térképre írtuk a neveket. Középre rajzolta a Ferdefenyőt az ördög szögeivel, és apró alakokként minket, amint a fa gyökereinél fekszünk.

Josefiina olyan büszke volt művére, hogy elmosolyodott, és a fülemnél fogva magához húzott. Száját a számra szorította. Elszédültem és lehajtottam a fejemet. A térképre pillantottam, ami most új színben tűnt fel. Megláttam magunkat egymás mellett odalent a sziklán, mintha bárányfelhők közül néznék le. Megértettem, hogy a térkép az angyalok nélküli országot ábrázolja, ahová már megérkeztünk Josefiinával és az összes állatunkkal együtt.

Tudtuk, a térkép olyan fontos, hogy a felnőttek nem láthatják. Átlátszó nejlonzacskóba csomagoltuk tehát, majd gödröt ástunk és eltemettük. És hogy el ne felejtjük, hol a rejtkehely, készítettünk egy második térképet, amire rárajzoltuk az elsőnek a helyét. A másodikat is titkolnunk kellett a felnőttek elől, ezért újabb gödröt ástunk, hogy eldugjuk, majd készítettünk egy harmadikat, ami elvezet a másodikhoz.

Lázás térképkészítés jegyében telt a nyarunk. Tízesével rajzoltuk, majd rejtettük el a térképeket. Úgy képzeltem, hosszú láncot alkotnak, ami a türelmes keresőt elvezeti az elsőhöz, ahhoz, amin Josefiina és én a Ferdefenyő gyökereinél fekszünk. Tudtam, hogy ősszel kezdődik az iskola, és más dolgokkal kell majd foglalkoznunk: komolyakkal, amiket a felnőttek szerint megjegyeznünk, tudnunk vagy csinálnunk kell.

Ennek a történetnek nincsen tanulsága, vagy ha mégis, az túl nehéz nekünk, embereknek. Ősszel Josefiina elköltözött. Az apja a szigetvilágban kapott munkát egy kis sziklaszigeten, kint a nyílt tengeren, ahol laktanya működött. Oda jár majd Josefiina egy tízfős iskolába. Télen befagy majd a tenger a sziget körül, és hosszasan kell gyalogolnia a jégen, ha át akar jönni a szárazföldre, hogy meglátogasson.

A költözés napján elbújtam a sötét gardrós szobába, és anyám rókagallérijába hullattam könnyeimet. Beindítottak egy nagy kocsit az udvaron, a zsigereimben éreztem, amint elhajt. Így lett számomra Josefiina az első lány, az a lány, akitől minden későbbi szerelmem és szomorúságom eredt.

Josefiina és az állatok a bárkában. Josefiina és az ország, ahol nincsenek angyalok. Josefiina és az összes térkép, amit rajzoltunk, az első is. Már három évtizede

mindennek. A térképek rég elporladtak, a vadon élő állatok kihalófélben vannak, én pedig nem bírom az emlékezetben. Csak ritkán hallom – talán álmomban vagy amikor boldogtalan vagyok és kissé távolabb önmagamtól – hogy még mindig suttog a Ferdefenyő. Olyankor tisztán látom Josefiina arcát, mintha csak mellettem feküdne a báránycuhák alatt.

BOTKA GABRIELLA fordítása

BÖLÉNY A VÖRÖSÖN, 64×80 CM (AKRIL, VÁSZON) 2011.

HELI LAAKSONEN

A tájszóllás ägyátalán nöm hǟt ki

Ojan föfogás uräkodik, hogy a tájszóllások ebbü az országbü etüntek. Valamikor, még az 50-es éveke' itt-ott beszéték, és mostanába' is némëjik, az isten háta mögött életét etöttö öregasszony tudhattya a tájszóllást, de persze mindënki más a Finország-szërte átalános köznyelvën beszél. Ugy vélëm, hogy ez igën téves föfogás, és a mikrofontü való félelëm jelënségën alapul.

A dolog ugy fëst, hogy a mai kor embëre saját föfogását a világ hejzetëréü föként a tömegtájékosztatás alapján alakittya ki. És ha ägy tájékosztatási szakembër – akár ägy tévériportër – mikrofonnyävä kiáll Uusikaupunki piacára, asztán mëktudakója a hejbeliek véleeményët, a tengërészspakás pógár (akit félig erövé kënyzsëritettek válaszóni) a szájában igyekszik a lëhetö lektisztább, sëmlegës nyelvet mëkformáni. Valahogy ugy próbál beszëni, mint ahogy az Arvik hiróvasó mongya – ez véleeménye szërint hozzá tartozik a dologhó, mëg ägyëbként is illedelmes az idegën embërekkë, aszongya, hogy *szívesen venném a halászati tevékenység megélënkülését*. Nos, ha a tévénezö Hervanna-ba' vagy Eespooba' láttya eszt a beszégetést, azgondója, hogy: ahä, bizony így vagy ugy, de a kis hejségëkbü is kihät a nyelvjárás, mikor ez az embër is csak ugyaneszt a fint beszëli. De mingyár, mikor a szërkesztö arrëbb mënt a mikrofonnyävä, a mëgintërjüvöt a piaci cimborákhó odamënve kifakad: „Istenverte kölök, ugy halálra izgútam magam!”

Beszégettem errü ägy rádiószërkesztövë, és aszonta, hogy ugyaneszt a jelënségët tapasztäta az átala kërdëzëtteknë mëg önmagán is. Ägyëbként az élég erös Pori-i tájszóllást beszëli, mëk szörnyü csunyán szokott szitkozódni, ha azomban ëkezdödik a közvetittés, ägy csipetnyi Pori-i nyelvjárás së' kerül a nyelvëre, és ägygyetlen szitkozódás së'. Az ëhunyt nagymamám is – Hallikko-ba való, annyira szép tájnyelvet beszët, mint az egész életët Délnyugat-Finországba' etöttött embër ägyátalán beszëhet – ägygyetlen esetbe' hasznäta a végsöikig csiszót irodalmi nyelvet: mikor üzenetët hagyott az üzenetrögzittön.

Az ugy van, hogyha az embër nekiindul körbejárni Finországot, és rejtëtt mikrofont tart magáná, egészen másféle képet kap arrü, hogyan hasznáják a tájszóllásokat. Ugy áll a dolog, hogy a tájszóllásba' beszélök kënyelvüek: tuggyák mind a nyelvjárást, mind a köznyelvet is, és fövátva hasznáják öket a hejzet szërint.

Az is mëkszokott dolog, hogy a nyelvjárás használója nincs tisztába' avvä, hogy ö tuggya a tájszóllást. Kajaani-ba' jártomba' ägyg északkeleti asszonyság odagyütt bizonygatni, hogy igëncsak könnyü versët irni délnyugati nyelvjárásba', mer az annyira különlegës és jól tartya magát, és így fojtatta: „Annyira bosszant, hogy nálunk

Kuusamo-ba' sëmijen tájszóllást nëm beszének má'." Egésszen mæg vót rökönýödvë, mikor mægmontam neki, hogy az én fülembe' mindën äggyes szava nyelvjárásnak hangzik. Ugyanigy, mint ez a Kuusamo-i asszony, az äggyik Mynämäki-i fiatal esz-monta a saját beszédérü: „A mi nyelvjárásunk annyira közë van az irodalmi nyelv-hó, hogy igazábü nëm is hangzik nyelvjárásnak.” Pontossan...

A tájszóllások mægnyilvánulásába' vidékënként ëtërésëk vannak: Finország äggyes részein szabadabban használják a heji nyelvet a hivatalosabb hejzetëkbe' is. Különösen keletën bátrabbak tudnak lënni a saját nyelvjárásukkä, mint nyugaton. Éppen jómagam hallottam, hogy az äggyik kelet-finországi fúrdó ajtaján nëm is a Húzni és Tolni óvasható, hanëm a Huzzad és Lökjed. A Dél-Pohjanmaa-iak ragasz-kodni tuttak a nyelvükhó, Kaustinen-be' ajtón óvasható a Ráncigád és Taszajcsd. Éppen így mér në áhatna nálunk a bótok ajtaján: Ráncsad ëre és Tójad ära. A fin üggyfél mindën esetben mægërtené, a külfódi mæg amugy së' értené mæg.

A mi komoj Törzs-Finországunkba' lëhet-ë ëlëgendő humorërzék mægvalósítani az effélét? Emlëkszëm, bennüket kölköket arra tanítottak, hogy nëm szabad tul vídámnak láccani – ha valakiné gyászidő van, mer szörnyen rossz kedve lëssz a mások örömködésébü.

A nyáron műsorvezető vótam a Savo-i derü napján. Èhíhetik, úgy érzëstem magam, mintha tévedésbü vónék ott. Hozzájuk hasonlítva szükszavu és merev vótam, mint a Jopo kerékpár. Ott azgondótam magamba', hogy ha ezën a tájon tartanak mæg a Törzs-finországi derü napját, ez a világ legrövidebb rëndëzvénye vóna.

De biztos nálunk is akadnak viccës embërek. Csak sëmmibü së' lëhet észrevënni.

Önazonosság nélkül utazni së' érdëmës

Az idëntitás szót a tágabb fin nyelvën d-vë, a mi szükebb fin nyelvünkön r-rë írják. Äggyátalán nëm szivelëm az idegën szavakat, és lektöbbször a fölöslegës kënyëskëdës eszközeinek tartom õket. De e nélkül az idëntitás nélkül nehezen sikerül ëmondani a szüksëgës dógokat. Idëntitás nélkül lëtzëni is nehéz.

Ugy, ahogy én értëm az önazonosságot, ez saját magam mëkhatározását, mëgismerésët jelënti, mæg behejëzésët valamëjik kisebb közösségbe' vagy tájba'. Ki vagyok, mit tudok, mit gondónak rullam a többiek. Az önazonosságba' ägy kicsit az a kérdés is benne van, kihëz szeretnék hasonlítani, kivë vagyok ägy fábü faragva, kivë nincsen sëmmi közös dógom, mæg erönek erejëvé së'.

Èlëggë mëkszokott módon jártam a világot keresve saját önazonosságomat. Mikor gójaként Helsinkibe mëntem, äggyátalán nëm tuttam, miféle embër vagyok, mit akarok és mëre tartok. A fővárosi környezetbe' lassacskán kezdett mægvilágosodni, hogy törzs-finországi akarok maradni, aki saját tájszóllását akarja beszëni, äggyátalán nëm akar itt, idegën vidékën ëni, s ojan sebëssen, amint csak tud, utnak indul

vissza, napnyugat felé. Először bizony nekülözni kő a fontos dógokat, mielőtt főfogjuk az értéküket.

Mostanra visszatértem, itt vagyok a vágyott nyugaton, vezethetem a művelődési tevékenységüket, és továbbra is elmékedhetem az önazonosság dógairú csaknem minden áldott nap. Ugyanis az ijen művelődési rendezvényektú mékkövetelik az igazodást a mai idők kemény piaci viszonyaihá. Elő köllött varázsóni a kulturábú a gazdasági ódalt is, válaszóni köllött a kösségi vezetők ingerút kérdéseire, hogy nekünk mi hasznunk lessz valamijen ingyombingyom művelődési eseménybú. A varázsige: az Idegénforgalom. Az utasemberek pénztárcájába' sok a pénz, ami a szellemi élményen kérésztú reméhetőleg átkerül a kösség számlájára. Az önazonosság kérdése utazás közbe' rëndkívül fontos dolog. Az idegénforgalomba' ojan a gondózkodás, hogy erőssen figyelnek a piacra és hirdetnek: „Gyűjjenek hozzánk, nálunk nagyszerű! Nálunk csodálatossabb, mint bárhol másutt!” Mielőtt hozzáfognak hirdetni, tudni kő, mijenek vagyunk és mifélék a többiek.

Gyakran szomorkodom Finország ętységęsülese és ęgyyódalúsága miatt. A sokféle válakozási lánc és a nemzetköziesędés amogy is aszt eredményęszte, hogy mind a keleti, mind a nyugati városok is még a mezővárosok nagyon sokba' emlékęsztetnek ęgymásra. Minden finországi városba' található S-áruház, csunya Takarékszövetkezeti-épület, R-áruda, néhány mégmaratt faház, a piacon krumplit męk porzsákat árúnak. Viszont a tájszóllás még alaposan szétválasztja, ki hova való. A hazai idegénforgalomba' még tul kevésse hasznáják ki a tájszóllás lehetősęgeit. Ennek révęn lendületessebben és ęrdękesebben lehet bemutatni a dógokat. Mindig a tájszóllásnak mękfelelően alakul az ęszjárás is – a cselekvés móggya különféle hejzetękbe', és eszęrint viszonyúnak a világhó.

Nálunk Törzs-Finországba' a szęrénység dicsęretes dolog. „Csak ijenféle házikoszt van nálunk,” mongya az ünnepi fogadás gazdasszonya, mikor az asztalon lazac-charlotte és vajkrémęs sütemény van. Az a lekkellemetlenebb, ha az emberek ugy vélik, hogy valamikęppen különlegęsnek gondolom magamat. Önmagam ijetén alúértékęlése igazábú nagyon kęllemes vonás, és eszt fő lehet hasznáni a tul szépnęk lęfęstętt idegénforgalmi piacon való kiemękędésre. A mękhökkentés vagy az ősi indulat élęnkittó is lehet. „Ha máshol nem fér ę, akkor gyűjjon hozzánk.” „Ha nem mękfelelő, vásárold még máshol.” „T-ingęk kaphatók. A jó minőségű 10 ęuró, a rossz minőségű 5.” „Önt nem ęrdękli ęgy kőrut a szigetękęn?” Az eredeti kultúra járomba fogása, ęrtękesittése a tudatosittás mellett bátorságot igényęl, hogy elő lęhessęn hozni a háttęrbú.

Másfelől, noha a lękicsinylés nálunk erény, minden zökkenő nélkül óvassuk az ut menti hirdetótáblákat, męjekęn a mi kössęgeink ęgy mutattyák magukat: Elbájoló Mietoinen. Zöld Mynämäki. Üdezöld Laitila. Élęnk Nousiainen. Azér, hogy mękki-vánnyuk az ęgyedit, ha főmerül az a gondolat, hogy valaki közülünk esetleg ęrdęklődik, és falura is ęgyün. Mikor a Könyvvásáron kössęgi jelszóversęnyt rëndęsztek, az ęgygyik Nousiainen-i a saját kössęgęnek eszt a jelszót javasóta: Nousiainen – a ma-

radiság háccsoudvara. És a Vehmaa-iaktú pompás javaslat érkezett az ut menti hirdetőtáblára: Vehmaa – ide nē nyomújanak be! A másoktú való ēkülönülés az idegēn-forgalomba' ēkerūhetetlen. Nēm élég aszmondani: A mi városunk tengērpárti! Tengērpárti a többi tengēr melletti város is, és ez nagy bētükkē fő van írva a honlapjaikra is. Mēk kő említeni, hogy nálunk a lekfehérebb a siráj, legmagassabb a Balti-tengēr hullámtaraja és lekharciasabbak a kofák. Eredeti hirverésre a lekkitünőbb példa a Pori-i idegēnforgalmi hirdetés, a Pori-i őrdögökre hivatkozik, és a képēn mosojgó fiataloknak hosszú őrdögyszarv van a fejükön.

Minek utazik átalába' az embēr? Főként nēm éppen azér, mer valami ujra és másra vágyakozik? Ha annak a hejnekn nincsen sēmmi sajátossága, lehet-ē örömmē odamēnni? Ōnazonosság nélkül nēm érdēmēs sēhova utazni.

Saját ōnazonosságodhoz való ragaszkodás, az íránta érzett tisztélet mindēn művelődési munka kiindulópontya. Ennek persze mēglēhet a fonákja is: szörnyü, ha ez mások ellen irányul. Ékezdik azgondóni, hogy a mi földünkön a mi szokásaink szērint, és ha nēm teccik, akkor mēnnyé máshova. Ugy tartyák, hogy mindēn másképpen gondózkodó téved. Mindēn új gondolatot fenyegetésnek tartanak. Avvā, hogy tanúva ismerjük mēg magunkat és másokat, hogy mind a saját, mind az idegēn szokásokat ēfogadva dógozunk, máris többre jutunk a kultura mēg az idegēnforgalom előmozdittásának munkájába'.

A Morris Mini bün?

Ma az én világi gondom az autóvā való közlekédés, s a vágyam mēgvēnni a világ legaranyosabb kocsiját, ēgy régi Morris Minit. Sohasē' vót saját autóm, és azelőtt nēm is akartam ijesmit. Az efféle pógári gondolatok most csak befészketék magukat a fejembe, ojkor ēgyenēssen szēgyēllēm ōket.

Az autózás ugyanis mostanába' nēm ojan ēccērű, hogy az embēr mēkszērzi a jogositványt, mēgvēszi az autót, kifüzeti az adót és tankol. Ide sujos erkölcsi nehésségēk társúnak. Az a korosztáj vagyok, amējiket ugy nevēték, hogy rossz lēgyēn a lelkiismerete az embēriségér. A természetbe' mindēn élōnek mēgvan a saját heje és haszna, a homo szāpiēnsz az ēggyetlen, aki zsákmányol és pusztitt, csak a baj van vele. Ha a világrú hirtelen kihānának az embērēk, örömmē fojtaná életét a terēmtēt mindēnség (az álatkerti álatokat persze rēttenetés ēhinség érnē). De ha akár az összes növény kipusztúna, kevés napunk lēnne hátra.

Nekünk ugy tanították, hogy az embērnek a lēhető lekkissebb életnyomot kéne hagynia a földgojón. Mind közül a leksujosabb hibának az autózást nyilvánították: a mēg nēm ujuló természeti kincsēk kifogynak, a levegő észennyeződik, a gyērēkjáccóterek háttérbe szorúnak a parkolóhejekhő képest. Eszt nēm is kő tiltani, ha

egyébként egészséges gondolkodású az ember. De mikor sok ember élete annyira nehéz saját közlekedési eszköz nélkül.

Éggy üzlet fölötti emeleten lakó belvárosi könnyen lehet természetbarát, könnyű az erkéjérű bécsmérő szavakat kiabálni azoknak, akik odamerészködnek az autó-kormányhó. De kötösztecsük csak át a magánautózásnak eszt az ellenzójét éggy ojan házba, ahonnan a lekközelebbi bót 9 kilométer, a könyvtár 12 vészta, a Kela-i önkormányzat mők 32 mérföld, közlekedési eszköz a naponta éccer járó távósági busz. Csak nem az ötlik fő benne, hogy a legnagyobb bün mégis a saját autó? Leg-utóbb, mikor éggy Pohjanmaa-i tervezésű hintaszékét vásárót éggy árverésen, és a menetrénd szerinti járat eső ajtaján gyömösözöte be, akkor eszébe jutott, hogy könnyebben is é tudná eszt intézni.

Keseréktem az eszt író barátomnak, hogy szeretnék venni éggy Minit, de mikor a természet pusztul. Vigasztát, hogy nem az a baj, hogy azok az emberek, akiknek feltétlenül szükségük van autóra, avvá mennek az ékerúhetetlen utakra. Az a legrosszabb ebbe', hogy a kocsivá járók nagy részének éggyátalán nem kőne autó, és igazábú nem tudni, mi másra hasznánák, minthogy körbegurigázzanak, a városba' vagy a Monza-i versenypáján. Az is a véleményem, hogy a Ződ mozgalomnak mők kéne bírání a fölöslegős autózást. Mindénféle humbug ralit, formula- még gyorsasági versenyt éccerűen csak be kő tiltani. És mékkégyémezni azoknak az embereknek, akiknek tényleg kő az autó. Engedjésztem magamnak napi öt pécet annak a gondolatnak a dédelgetésére, hogy van saját kocsim, éppen ez a Mini. Az Éggy galamb repül című kötetbű nem kéne husz kilót a hátamon vonszóni éggyik álomásrú a másakra, nem kéne könyörögni a könyvtáros néninek, hogy a Pöytyä-i kösségházi megálótú évigyén valaki a szereplés hejszinére, csatlakozásra várva nem kőne a homokfutta ut mentén gyünni.

Az én Minim gyöngyfehér lenne, rajta nagy bétükké a lakcimem. A háccsó ülés hején éggy kicsike, cserésznyefábú készűt raklap lenne (ojan pick up típusra gondolk), ahol mindén szükségős dógot méktalálok – rust, zsebnaptárat, gyapjuzoknit, piros gumicsizmát. Csak akkor mennék a Minivé, ha feltétlenül kénytelen lennék rá, és avvá tenném jóvá a természet szennyezését, hogy ojan megindított kinézetű köttő lennék az autová, hogy sénkinek sé' támadhatnának rossz gondolatai, mer minnyájan kiménnének a napraforgótábla szélére álmodozva tervezni, hogy hatékonyabb lehessén a lakótelepi ember énergiahulladék-gyűjtése.

Sémijen Minit nem kaptam, és a legrosszabb kedvem el is müt. Autót mégis kénytelen vótam szerezni, most éggy ojan francia műanyag autová járok. Mindén második nap örülök, hogy az élet könnyű, és külön engedj nélkül oda lehet hajtani, ahova akarok, mindén második nap arra gondolok, hogy az iraki háboru az én bü-nöm.

JARI JÄRVELÄ

AZ661748

Anya nem akart külföldre utazni. Anya a rózsakertjét és borsóágyásait szerette gondozni, amelyek szelíden lejtettek a tó felé. Anya szerint a világon a legszebb táj az volt, amelyet a saját tornácáról látott.

Apa szeretett volna utazni. Sose jutott messzire, mert anya nem volt hajlandó sehova elindulni. Apa a szomszéd erdőig jutott. Anya kedvenc úti célja a lejtő alatt a tó és a ház körüli csaltos volt. Tele volt áfonyával, málnával, nyáron redős papsapkagombával.

Apa szerint az erdőben nem volt más, mint szúnyogok, legyek, hangyák és kulancsok.

A tóban késő nyári estéken bűvármadarak úsztak és rikoltoztak, anya szerint nem volt ennél jobb hang a földön. Egyszerre szép és szívszaggató. A bűvármadár rikoltása azt jelentette, hogy egy élőlény lehet olyan határtalanul boldog, hogy ettől szomorúan énekel. Ha a gyerekek sírtak, hisztiztek, és a Linnanmäki vidámparkba vágytak, anya úgy érezte, hogy boldogok otthon.

Kis bűvármadarak, mondta nekünk anya.

Anya biztos volt benne, hogy megtanuljuk becsülni a világ legkülönb helyét, ha elég sokáig szívjuk tüdönkbe szennyezetlen levegőjét.

Ha utazni akartam, kieveztem a tóra. Vagy fel-le tologattam a lejtőn a fűnyírót.

Manapság már csak egy tönkrement házasságom, abból megmaradt adósságaim és három lányom van.

Az egyik bátyám pilóta lett, a másik tengerész. A tengerész bátyám azt mondja, nem utazna ennyit, ha nem a világ legjobb helyén kellett volna felnőnie.

Én is szívesen utaznék. Ha lenne pénzem. Vagy végzettségem. Még mindig a világ legjobb környékén lakom.

Minden héten meglátogatom a szüleimet. Anya csodálkozik, mennyire elnyelte a külvilág a testvéreimet. Nem értik, nem értik, de te, Virpi, te érted.

Anya kezében üvegtál, tele édességgel.

A lányaim a pázsiton szaladgálnak, még nem rontotta el őket a világ. Egy pillan-gószárnycsapás, egy fűszál elegendő a boldogságukhoz.

Apa egy egész kockás füzetet teleírt különféle helyekkel. Diadalív, Empire State Building, Taj Mahal. Colosseum, Szezei-csatorna, egyiptomi piramisok, a Kis hable-ány szobra Koppenhágában.

A füzetet a sufniiban, a hangyaboly alatt tartja, hogy anya nem találjon rá. Más pálinkásüvegeket rejt a fahasábok közé, apa vágyott utazásait dugja el a kertben.

Nyár közepén apa áfonyát és hamvas szedret szedett, és minden második este befűtötte a szaunát. A hamvas szeder a legjobb boggyó a világon. A szauna befűtése sokáig tartott. Apa az utazási irodák prospektusaiból delfineket, templomokat, hegyeket és várakat vágott ki a késével, és ragasztóstifttel a füzetébe ragasztotta azokat.

Ez volt apa bűvármadár-füzete.

Ha utazási magazin volt a tévében, anya csatornát váltott. Ilyenkor megnéztük a robbantásokat a hírekben, meg a Szombat esti láz ismétléseit. Anya szerint a táncosok az ismétlésekben is kurváknak és striciknek néztek ki. A külvilág tette ezt az emberekkel.

Anya természetette a világon a legjobb krumplit.

Meg uborkát. Meg paradicsomot.

Apa nyelveket tanult. Beszélt svédül, németül, oroszul, angolul, olaszul és magyarul. Arabul is tudott. A nyelvtanfolyamok anyagait is a sufniiban tartotta, hogy szaunafűtés közben a kazettáit hallgathassa. Néha kivitte a magnetofont a fenyőerdőbe, leült egy korhadt fatörzsre és egy cincérral a térdén motyogott.

Egyszer egy teherautó jelent meg az udvaron. Alacsony, sötét hajú emberek másztak elő belőle és vödörrel a kezükben bevetették magukat az erdőbe. Apa váltott néhány szót a sofőrrel, az belefűjt egy fényes sípba. Az alacsony, sötét hajú emberek visszamásztak az erdőből a teherautóba. A teherautó kifordult a gyorsforgalmira.

Thaiföldi boggyószedők voltak. Apa az ő nyelvüket is beszélte. Mocsarat kerestek, ahol hektoliterszám lehet mocsári szedret szedni. Apa elirányította őket az ígéret földjére, a szomszéd községbe.

Apa katonakora óta nem járt azon a környéken. De tudta, hogyan küldje el a boggyószedőket a saját vadászterületéről.

Anya nagyon büszke volt rá, hogy a lánya és az unokái a világ legjobb községében maradtak. A nők gyökeret vertek a földben, mondta.

A szüleim takarékosak voltak. Semmit sem dobtak ki, legyen az száraz kenyér, régi háztartási gép vagy fél pár zokni. Egy régi, foltos festékesbödön felhasználható madáretetőnek. A rozsdás vasdrótból horog vagy karácsonyfadísz készülhet.

Egyszer a pilóta bátyám világkörüli repülőjegyet adott anyának és apának karácsonyra. Egy évig érvényesek voltak, és tízszer lehetett velük megszakítani az utazást.

A bátyám úgy gondolta, ha a szüleink egyszer megkapták a jegyeket, utazniuk kell. A lelkiismeretük nem viselne el ekkora pazarlást.

Nem utaztak el.

Apa persze becsomagolt. Mindkettőjüknek. A bőröndöt ajándékba kapta a munkatársaitól, amikor nyugdíjba ment. Anya némán figyelte a csomagolást, Apa kérdezgette, milyen ruhákat szeretne magával vinni. Jó lesz az, jó lesz, bólogatott anya. Egy nappal az indulás előtt a melléhez kapott, és mentő vitte kórházba. Egész ta-

vasszal ott feküdt, és az orvos azt mondta apának, hogy az utazás, és az idegen környezet túlságosan megterhelné anya idegeit. A feleségének gyöngéd, de érzékeny szíve van, nem bírja a hirtelen változást.

Apa felragasztotta a jegyeket a sufni falára. Ott jártak le, pöndörödtek papírfor-gácsokká.

Én szívesen körbejártam volna a világot. Anyánál és apánál hagyhattam volna a lányokat. Álomban a lányaim anya másolataivá váltak, mire hazaértem.

Akkor hárommal több anyám lenne. Álomban el tudtam viselni.

Legjobban attól félttem, hogy ha egyszer átlépném az országhatárt, nem akarnék többé visszatérni. A lányok itt maradnának és kavarognának az udvaron az őszi levelekkel.

Első utamon utazásmániás válna belőlem.

A bátyám megharagudott anyára, amikor megtudta, hogy lejártak a repülőjegyek. Anya a szívéhez kapott. A bátyám nem látta a kamrafibrillációt a telefonvonal másik végéről, tovább kiabált és káromkodott. Anya azt mondta, Oskarit végérvényesen tönkretette a nagyvilág. Szerencse, hogy te itt vagy nekem, Virpi. Az én kislányom. Kisbúvár. Mondtam én ezt eleget neked?

Anya demenciás lett.

Apa nem akarta intézetbe küldeni, otthon ápolta. Anya gyakran felébredt éjszákánként, néha sikerült kinyitnia az ajtót és kiszökött. Apa ilyenkor az erdőből hozta vissza. Anya lábára GPS nyomkövetőt kötött és így találta meg a susogó nyárfaligetben.

Halhatatlan szerelem, érzékenyült el a község lelkésze apa éjjeli vadászatainak hallatán.

A tengerész bátyám szerint nem szabad egy idős férfire terhelni a felesége állandó felügyeletét. Küldjük anyát intézetbe. Elégedett lesz, ha biztonsági záras ajtók mögött élhet. Az egész életét így töltötte.

Én más véleményen voltam. Szerintem apa nem volt fáradt.

Élvezte az anya után futkosást. Felélénkült, ha GPS vevővel a kezében kutathatót a csalitosban. Anya tudtán kívül új felfedezőutakra vezette. Olyan volt, mintha Kolumbusz újra és újra felfedezhette volna a látóhatár kódében Amerika partjait.

Végül anya már nem ismerte meg apát. Ha apa átjött a szomszéd szobából, megijedt, vagy tátott szájjal bámult rá, mint a véget nem érő hóesésre. Ekkor eldöntöttem, hogy apának ideje egyedül elindulnia élete első külföldi útjára.

Megvettük neki a repülőjegyet. Vagyis a pilóta bátyám vette meg.

Megígérttem, hogy vigyázok anyára. Apa útjának idejére a lányaimmal beköltözöm a szülői házba.

A bátyám azt mondta, apa bármilyen úti célt választhat, alles in Ordnung. Például mit szólna Ausztráliához? Mindig is szerette a kengurukat, növekedési hormont evett nyulaknak hívta őket.

Apa előhúzta a sutfniban a hasábfák közül az összetekert kockás füzetet, és sokáig lapozgatta a gyűrött oldalakat.

Kijelentette, hogy a Vezúv vulkánját szeretné látni, és Pompei városát, amelyet betemetett a vulkáni hamu.

Apa lehozta a padlásról a bőröndöt, amelyből tizenöt éve nem csomagolt ki. Ennyi idő telt el, amióta anyával utazni készültek tengereken, hegyeken, völgyeken túlra. A táskában még benne voltak anya ruhái, bugyijai és baseballkesztyűre emlékeztető bikinifelsői. A hawaii ingek hajtása olyan éles volt már, hogy apa megvágta a kezét.

A fehér ing nyaka citromsárga volt.

Egy ködös novemberi reggelen pilóta bátyám 300 kilométert autózott apámmal a helsinki reptérig. Megírta nekem sms-ben, hogy apa orrát az üveghez nyomva együtt nézte a le- és felszálló sugárhajtású gépeket egy kisfiúval. Ha a bátyám nem fogja karon, apa lekésté volna a gépét.

Anya naponta százket alkalommal felejtette el a nevemet. Számoltam. Összekevert a legkisebb lányommal. A két nagyobbik lányomat a bátyáimnak hitte. Engem a fodrászának tartott. A hajszárító zúgásában azon csodálkozott, hogyan lehet, hogy eddig egy lánya, két fia és nedves haja volt, most pedig három lánya lett és a haja megszáradt.

Fiúlánnyok, mondtam. Vad lények.

Anya már nem tudta, hogy otthon van. Azt hitte, a lányaival utazik. Fiatal nőként. Élete első külföldi útján volt, a saját otthonában.

Engem szállodai dolgozónak hitt. Amikor nem a fodrászának.

Apa november 21-én érkezett meg Nápolyba. Nápolyban sugárzóan kék volt az ég, süttött a nap és a Vezúv krátere vékony füstcsíkokat eregetett, mintha a vulkán cigarettázott volna.

Apa sose látta meg a Vezúvot. Még a reptérről sem jutott ki egészen, amikor szívrohamot kapott.

Talán túlságosan megrázta a szabadság.

Nápolyban cinkkoporsót szereztek apának és megszervezték a hazaszállítását. Vártuk, hogy apa hazatérjen.

Az ágyamban azon tűnődtem, mennyit láthatott apa a külföldből azon a kis darab égen kívül, amit a keksz méretű ablakból megpillanthatott.

Talán még láthatta a nápolyi pálmafák levelének árnyékát az aszfalton, amikor összeesett. Egy golyát az égen, amikor már a hátán feküdt a kövezeten. Talán miközben utolsókat lélegzett, még hallotta a motorok és vespák százainak dudálását: Gyere, gyere, gyere velünk!

Pilóta bátyám várta a koporsót Helsinkiben. Éjfélkor felhívott, hogy nem érkezett semmiféle koporsó. Helyette a csomagkiadó szalagon apa bontatlan bőröndje bukkant fel. A cinkkoporsó eltűnt Nápoly és Helsinki között.

A bátyám hazahozta a bőröndöt és felhívta a légitársaságot.

Kinyitottam apa csomagját. Megtaláltam a sokat hallgatott olasz nyelvű kazettákat. A szalag úgy kinyúlt már, hogy a buongiorno egy halódó bika bőgésének hangzott.

A bátyám kihangosította a telefont és azonnali intézkedéseket követelt, az olasz reptéri alkalmazott a vonal másik végéről eltűnt cigarettaszünetre, és a hangszóróból csak az eszpresszós csészék csilingelése hallatszott.

Hirtelen kávéra vágytam.

A bátyám az olasz hivatalnokoktól újabb és újabb telefonszámokat kapott, amelyeken azonnali intézkedéseket kérhet. Az este folyamán tizenhat különböző számot hívott fel. Reggel repülnie kellett.

Anyát nem zavarta, hogy apa eltűnt a közeléből. Már fényképről sem ismerte fel.

A bátyám egy hét múlva visszatért. Addigra megszereztem Nápolyból apa cinkoporsójának csomagazonosítóját. A World Trackeren követhettem apa útját a világban. Ez a weboldal száz napig mutatja az eltűnt csomagok vagy halott apák útját. További huszonhatmillió kallódó csomaggal együtt. Ha a csomagok egy év alatt nem térnek haza, örökre a repterek troposzférajában utaznak a világ körül.

Apa egy hét alatt eljutott már Dar es Salaamba, Johannesburgba, a Húsvét-szigetre, Delhibe, Pekingbe és Szingapúrba.

Este a bátyámmal ültem a számítógép előtt. A World Trackeren követtük, ahogy apa koporsója megjelent Tokióban.

– Beszél apa japánul? – kérdezte a bátyám.

– Elboldogul – válaszoltam. A japán teaszertartást pedig fahasábokkal gyakorolta a sufniban.

Karácsonyestére a tengerész testvérem kikötött otthon. Megígérte, hogy beöltözik Mikulásnak. Az áfonyás túrókrém után kiosont, azzal az ürüggyel, hogy tüzet rak odakint. Sokáig időzött a sötét udvaron, nem bírt egy szobában lenni anyával.

Anya nyaggatott, mehet-e már a medencébe. Nem értettem, milyen átkozott medencéről beszél. A lányok kezét szorongatta, a lányok a szájuk szélét rágták.

Ahogy az óra állandó tiktakolása közben vártuk, hogy az ajtón kopogtassanak, a pilóta bátyámmal kinyitottuk a laptopot. Beírtam apa koporsójának azonosítóját. AZ661748. Apa tegnap Rómában járt, ma már Isztambulban volt. Koporsójában már egyszer körbejárta a földet, karácsonyeste pedig új körre indult a felkelő nap felé.

MOOSES MENTULA

Beszerzőúton

– Nagyon meg tud szaladni, úgyhogy az az ötponos öv nem viccből van ott – magyarázta az eladó.

Öltőnynadrágos, inges, nyakkendőes negyvenes férfi simogatta a babakocsi tengerkék oldalát, és közben azt magyarázta, annak ellenére, hogy sportmodell, meglepően sok tárolóhely van benne.

– És akkor garancia is van még rá? – kérdezte Kyösti.

A férfi bólintott, és a magával hozott papírokat kezdte lapozgatni. Megtalálta a garanciapapírt és a vásárlási bizonylatot.

– A vázra még egy év garancia van – szólt, majd folytatta:

– Vigyáztunk rá, és keveset használtuk. A feleségem rákapott ezekre a hippidolgozókra. Most például csak mindenféle kendőket használ.

A férfi fújta egyet. Folytatta: kár lenne, ha hagynák ezt a remek járgányt a garázs sarkában porosodni.

Kyösti előbányászta pénztárcáját a belső zsebéből. Pontosan előkészítette az összeget, de azért rákérdezett:

– Kétszázötven, ugye?

A férfi elvette a pénzt, és kezét nyújtott. Kézfogása bejártott volt: gyors és kemény. Az eladó megkérdezte, hogyan gondolta Kyösti elszállítani a kocsit, mert hát nem autóval jött. Kyösti erre azt válaszolta, hogy de hát végül is nem a tolásra lettek-e ezek a kocsik kitalálva. Megragadta a Dorja Sport tolókarját, és elindult vele a vasútállomás felé.

– Kellemes sétákat! – kiáltott utána a nyakkendőes férfi.

Három hónapja, amikor Kyösti a hallgatói alapítványtól bérelt kétszobás lakásban ült az iPad-je előtt, és Ismo Leikola standup-os videóin szórakozott, Heli kihívta a konyhába. A mosogató előtt állt, melynek fém felületén egy fehér műanyag csövecske pihent.

– Látsz ott valamit?

– Aha, egy ilyen lázmérő-kinézetű dolgot – mondta Kyösti.

Heli mellbe lökte Kyöstit, és megállapította, hogy nem is egy férfivel, hanem egy kisfiúval él együtt.

– Látsz rajta csíkot? – sürgette.

Kyösti nem viccelt. Azelőtt soha nem találkozott terhességi teszttel. Csak a tévéreklámból tudott a csíkról, ami a kis négyzetben megjelenik, de ott is csak a dobozát

mutatták. Heli tízcentis távolságból vizsgálgatta a tesztet. Kyösti is közelebb ment, és észrevett egy csíkot, amit mintha vékony ecsettel húztak volna.

– Hát látszik valami kék – mondta.

Heli felülvoltott és Kyösti ölébe ugrott. Csókolgatta, és csak nem akarta elengedni, pedig Kyösti lába már igencsak elfáradt. Kyöstit nem kavarta fel ennyire a dolog. Szinte tegnap volt, hogy a szomszéd fiúkkal azon gondolkoztak, melyik autós-kártya győz a kettő közül: a Lamborghini Diablo vagy a Ferrari Maranello. Az apák mások. Megfontoltak, esténként fülhallgatóval Juice Leskinent hallgatnak, vörösbort kortyolgatnak, fontos dolgokon törnek a fejüket, és morgolódnak, hogy korrupció meg nagykoalíció.

– Szép – mondta Kyösti a telefonban.

Heli nem érte be ennyivel, minden részletet szeretett volna tudni, de főleg azt, hogy tiszta-e a kocsi.

– Pont olyan, amilyenek a hirdetésben leírták – mondta Kyösti.

Kyösti maga vállalkozott a babakocsivétel lebonyolítására. Egy kis szünetre volt szüksége a sok babatéma közepette, melyek megfojtották, egyszerűen belemásztak a fülébe, az orrába, a szájába... Helinek azt hazudta, hogy egyúttal nagybátyjával is találkozik Helsinkiben, így a vonatjegy árát fölösleges hozzáadni az interneten talált babakocsi árához.

A járdát homokos latyak fedte, de a nagy tömörgumikerek jól vették az akadályt. Három fiatal nő sétált el Kyösti mellett, hosszú hajuk volt és nagy napszemüvegük, mint Charlie angyalainak. Kyösti férfias mosolyra húzta száját és szemkontaktust próbált teremteni a baloldali nővel, akinek szűk farmerba bújtatott vádlíja a nyakáig ért. Igyekvése sikertelen volt, a hosszúvádlíjú csak társaihoz beszélt, és egyszerűen elment a babakocsit toló férfi mellett.

Az út másik oldalán egy házaspár sétált. Ugyanolyan babakocsit toltak, mint Kyösti. Praktikus vízálló ruhát és Goretex-csizmát viseltek. Amikor hazaérnek, a levett kinti ruhákat biztos a fürdőszobába akasztják száradni, és helyette otthoni ruhára váltanak. A férj domborodó hasát egészen biztosan egy Harald Hirmuinen-kép fedi, rajta szöveggel: „férfi józan ésszel”. A televízióban főzőműsort néznek, és felváltva masszírozzák egymás vállát.

A férfi észrevette, hogy Kyösti nézi őket. A babakocsira mutatott, és egy intéssel üdvözölte Kyöstit, akárcsak egyik lakókocsi-tulajdonos a másikat. Kyösti egy hosszú lejtő felé vette az irányt. A kettős golyócsapágnak köszönhetően a kocsi remekül gyorsult. Olyannyira, hogy a kocsi egyre távolabb került tőle, a tolókaron függő mackó pedig csak úgy libegett. A babakocsi már több méterre volt, és a távolság egyre csak nőtt. Kyösti szája szélén kicsúszott egy apró káromkodás, majd nekiiramodott, és komoly futásra kényszerült, hogy utolérje a guruló tárgyat. Kyösti rágyújtott egy cigarettára, és a babakocsi tetejét a helyére igazította, hogy a szél ne fújja a hamut a kocsi belsejébe.

A helsinki vasútállomás táblája szerint az oului vonat a hetes vágányról indult. A szerelvény még nem állt be, a vagonokat tologatták; egy narancssárga munkaruhába öltözött, sisakos férfi vakmerő módon ugrándozott a vagonok között, és néme-lyiket összekapcsolta. Kyösti a pályaudvar információs pultjához sietett, és a vastag plexilapba vágott lyukakon keresztül igyekezett megtudakolni, mennyibe kerülne, ha a poggyászkocsiban szállíthatná a babakocsit. A hivatalnok azt válaszolta, hogy ha a gyerek is vele utazik, akkor a szállítás ingyenes, ha nem, akkor szállítási díjat számítanak fel.

Kyösti felemelte a babakocsit a poggyászkocsiból kinyúló kalauznak, aki egy pillanat alatt rutinosan összecsukta azt, a tolókarra pedig egy cédulát ragasztott Kyösti adataival.

– Hát a főnököt hova dugta? – kérdezte a kalauz.

Kyösti némán állt.

– Ebben a korban kész főnökök, nem? A szülők minden idejét kitöltik – folytatta.

Kyösti bólintott és mormogott valamit.

– Az anyjával – találta mondani. Közben kezével észak felé hadonászott.

– Azért erre legalább csak szüksége lesz, nemde? – kérdezte a kalauz.

A babakocsiról leemelt hordozót lóbálta.

– Higgyen csak nekem, három lurkó apukája vagyok. Tudja-e, mit kapna a feleségétől, ha egész úton az ölükben kellene cipelniük a gyereket?

Kyösti eljátszott a gondolattal, hogy a babakocsit elküldené a vonattal, ő pedig mondjuk elmenekülne Svédországba. Most aztán nem kellett tovább ilyesmin gondolkodnia: mégsem küldhet el egy pusztá vázat.

Kyösti felrakta a hordozót a feje fölötti polcra. Észrevette, hogy többen igencsak aggódva figyelik. Elvörösödött. Levette a hordozót és a maga melletti ülésre helyezte. A hordozóban talált egy takarót és egy textilpelenkát. A pelenkával szépen lefedte a hordozó nyílását. A hordozóból mintha halk gyerekhangok hallatszottak volna. Kyösti megrázta a fejét, hogy kicsit kitisztítsa az agyát.

A vonat elindult, a kalauz pedig megérkezett, hogy beolvassa a menetjegyeket. Kyösti korabeli nő volt, haja koromfeketére festve, szeme csábítóan sötét. Egyenruhája alól időnként virágmintás tetoválások villantak elő. A nő visszanyújtotta a jegyet, és Kyösti szemébe nézett.

– Mennyi idős? – kérdezte.

Kyöstit meglepte az érdeklődés.

– Huszonöt – válaszolta.

A nő erősen rúzsozott ajkairól egy pillanat alatt eltűnt a mosoly.

– Én... rá gondoltam – s a hordozóra mutatott.

Kyösti idegesen felnevetett, a kalauz pedig odavetett egy hangsúlyozottan tárgyilagos *kéremet*, s azzal továbbhaladt a vagonban.

Kyösti a tenyerébe temette arcát. A rémálom azzal kezdődött, amikor Heli megmutatta neki a női magazinban a cikket, melyben egy feszülő hasú popénekesnő elmondja, évekig kellett próbálkozniuk, hogy végre sikerüljön a baba. Heli azt mondta, nekik is érdemes lenne elkezdni próbálkozni, mert az évek múlásával egyre nehezebb lesz. Kyösti nem fárasztotta magát, hogy jobban belegondoljon a dologba. Ugyanaz, csak gumi nélkül, az úgyis jobb érzés. Hát évekre nem volt szükség, de még hónapokra sem.

Kyösti észrevette, hogy a folyosó túloldalán egy rasztás nő szoptatja kisbabáját. A nő az ablak felé fordult, hogy ne nézzék az emberek, de az ablak tükröződésében Kyösti látta, ahogy a gyerek kis arca egyszer felpuffad, egyszer pedig mohón behorpad szopás közben. A kis vakarcs szemei csukva voltak, lapos orrával pedig ritmusosan szuszogott.

Neki is ilyenje lesz hamarosan. Vajon képes lesz majd gondoskodni róla? Kyösti azt a kaktuszt sem tudta életben tartani, amit egyszer Helitől kapott ajándékba.

– Khmmm – köszörülte meg a torkát egy közel ülő idősebb hölgy.

A hölgy Kyöstit bámulta, és ráncos homlokát még jobban összehúzta. Tekintete elárulta, hogy Kyösti perverz.

Kyösti kissé félrehúzta a hordozón a textilpelenkát, és bedugta a résen a kezét. Kivett egy cumit, amit az eladó felejtett benne, lecsippentette róla a koszt, és visszarakta a hordozóba. Úgy érezte, közben egy apró babaszáj szívogatja a kezét.

Az öregasszony bólintott, mosolygott, majd visszamélyedt a kötögetésbe. Egy eperpiros sapkácskát készített.

Az étkezőkocsi tele volt hangos, vízálló ruhába öltözött emberekkel. Északra tartottak a tavaszi hóesésbe. Csak egy férfi, aki az utolsó bokszban olvasta a délutáni újságot, rítt ki a többiek közül. Haja borzas volt, ruhái elhasználtak: farmerja kinyúlt, barna plüsszakója a könyökénél egy árnyalattal világosabbra dörzsölődött. Kyösti megkérdezte, hogy odaülhet-e az asztalhoz. A férfi felemelte tekintetét az újságból, felvonta szemöldökét, majd újból belemélyedt az olvasásba. Kyösti ezt igencsak vette, így elrendezgette maga mellett a hordozót, és söröskorsóját az asztal balkeletlapjára helyezte.

Kyösti telefonja üzenetet jelzett. Heli küldött képet SMS-ben. A hálószoza falára színes matricákat ragasztott: zsiráfokat, majmokat és elefántokat. A kép alá azt írta: hamarosan már a pocaklakó fészke is elkészül. Kyösti visszadugta a telefont a belső zsebébe. Vajon Heli is átveszi azt a nyafogó stílust? Kényelmes otthoni ruhákat hord, és csak arról beszél majd, hogy mit csinál a gyerek a hasában? Kyösti nagyot kortyolt a söréből. Túl nagyot: majdnem félre is nyelt.

– Szomjas? – kérdezte az asztaltárs.

Míg Kyösti a telefonját babrálta, a férfi félrerakta az újságot.

– Hát... egy kicsit – mondta Kyösti, csak, hogy mondjon valamit.

A férfi úgy forgatta a keze között a korsót, mint a bűgőcsigát. Tekintete a sörben keletkező örvényt figyelte.

– Engem már egy ideje szűnni nem akaró szomjúság gyötör – folytatta.

A férfi előbányászta zakójából a pénztárcáját, kihajtotta annak képtartóját, s az egészet Kyösti felé nyújtotta. A műanyag fólia alatt két kislány képe látszott. A kisebbiknek csak egy kis fodros foga volt, a nagyobbknak már teljes fogsora, neki csak a bal elülső foga hiányzott.

– Három éve készült a kép – mondta.

Kyösti bólintott, és visszaadta a tárcát. A férfi úgy nézte a képeket, mint a színészek a régi finn filmekben; szeme kitágult, megtelt könnyel, bajsza remegett.

– Ne hozd magad ilyen helyzetbe. – Rápillantott a hordozóra, majd Kyöstire, azután megfogta az üres korsót, és beállt a pulthoz vezető sorba.

Kyösti és a hordozó visszatértek a helyükre. A rasztás nő és a baba már nem voltak ott. A helyükön egy zsebes nadrágos, festékes kabátos középkorú munkás terpeszkedett, és fejét hátravetve horkolt. Szőrös orrlyukai minden levegővételre megremegtek. Kyösti arra gondolt, milyen jó, hogy alszik, így nem kell beszélgetnie vele.

Egy Kyösti korú férfi tántorgott be a vagonba, lábai térdtől lefelé természetellenesen kifelé hajlottak. Feje előre-hátra rángatózott. Minden rántásra nyögött egyet. A férfi kinézte magának Kyöstit és a hordozót, megállt mellettük, és büszkén kijelentette, hogy ő bizony tudja, hogyan készül a gyerek. Mire Kyösti bármit is mondhatott volna, a férfi monológba kezdett, és felvilágosító óra stílusában igyekezett elmagyarázni, hogy mit hova kell tenni.

– Sulo, ne locsogj-fecsegj itt! – parancsolt rá a munkaruhás férfi. – Szerintem ez az ember már tudja, hogyan működik a dolog – tette hozzá nevetve.

Kyösti visszamosolygott rájuk. Sulo rángatózó mozdulatokkal leült a férfivel szemben lévő ülésre.

– Apa, játszunk?... Hhh... Játzunk? – kérdezte.

Egyúttal előhúzott a zsebéből egy pakli kártyát, és az agyonjátzott lapokat elkezdte lerakosgatni az asztalra.

– Ez úgy a tizedik játszma lehet ma, de persze, játsszunk csak.

Sulo feje rángatódzott, s továbbra is nyögéseket hallatott. Úgy tűnt, erőt gyűjt a további beszédhez.

– Hhh... Te vagy a... Hhh... Legjobb apa a világon.

Az apa megborzolta a fiú haját és mosolygott. Azt mondta, neki van a legjobb fia a világon. Kyösti felemelte a hordozóra terített pelenkát, és kezével egy picit kezet keresett. Elkezdte számolni a kis ujjacskákat, de egyszer csak abbahagyta. Nem számít.

Kyösti leemelte a vonatról a babakocsit. Láta, hogy Heli az állomásépületnél várja. Az is észrevette őt, lábujjhegyre állt és integetett. Kyösti telefonja megszólalt.

– Mikor érsz vissza? – kérdezte Toope.

Kyösti tudta, mi a következő kérdés.

- Már megérkeztem, de nem megyek sehova.
- Pedig ott lesz ma a Peppersben a Minna meg a Kaisa, akikkel múltkor...

A peronon a vasúttársaság egy autója állt, ablakából zene szűrődött ki. Egy férfi énekelt, nem tudja, honnan jön, hová tart, egyre csak bolyong... Kyösti rádöbrent, hogy ez ugyanaz a Leskinen-szám, amit apja fülhallgatójában hallott, amikor meg akarta tudni, mit hallgat apja esténcént. A dalszöveg egy elveszett férfiről szólt, de Kyöstinek most utat mutatott.

- Akkor jössz? – hallatszott a telefonból.

Kyösti szó nélkül lerakta a telefont. Tolni kezdte a babakocsit Heli felé, s útközben meg is rázogatta egy kicsit.

OJALA JANKA SINIKKA fordítása

KÉK MACSKA, 40×50 CM, (AKRIL, VÁSZON) 2016.

Egyperces látletek Európáról

INTERJÚ ROSA LIKSOMMAL

– Mindeddig A 6-os számú fülke című regénye jelent meg magyarul, amely elnyerte a legrangosabb finn irodalmi díjat, a Finlandiát, és Európa szerte ismertté vált. A novelláskötet, amiről most szó lesz, az Ideglenes, három éve jelent meg Finnországban, és végre magyarul is olvasható. A magyar irodalomban a rövidprózának messzire nyúlnak a gyökerei. De mi a helyzet a finn irodalomban? Milyen a rövidpróza irodalmi helyzete? Olvasnak-e a finnek novellákat?

– Úgy vélem, a novella helyzete Finnországban jó, és tudom, hogy van olyan magyar író, aki már a '60-as években írt egyperces novellákat. A '90-es években szereztem erről tudomást, és azonnal a lelki társamra találtam benne, mert magam is már 10 éve ilyen rövid szövegeket írtam, anélkül, hogy tudtam volna őrá. Oroszországban a forradalom után Danyil Harmsz ugyancsak írt rövid történeteket, de ezeket is csak az 1990-es években fordították le finre. Finnországban azonban én voltam az első szerző, aki ilyen rövid történeteket kezdett írni, utánam mások is írtak hasonlóakat, de ezt a műfajt, zsánert, én hoztam létre. És ez felettébb népszerű Finnországban, főleg olyan fiatalok körében, akik nem bírnak végigolvasni regényeket. Ezek a rövid elbeszélések bevezetők a regényirodalomba, vagyis, ha egy fiatal elkezd ilyeneket olvasni, ki tudja, talán regényekbe is belefog. De az átlagos felnőttek is szívesen olvassák ezeket, például a metrón, a buszon, mert ezeket akkor is könnyű elolvasni, könnyű koncentrálni, ha kevés idő áll rendelkezésre. Elolvassak egy történetet és elgondolkoznak rajta. Vagyis a történeteim megtalálták az utat a finnek szívéhez.

– A második kérdés az alkotói folyamathoz kapcsolódik, mivel Ön Finnországban – mint említette – műfajteremtőnek számít. Van-e különbség a rövidpróza és a regényírás között, és amennyiben van, hogy festené le?

– A kérdés két eléggé különböző dologra vonatkozik. Ugyanis nem az a kérdés, hogy az egyiket vagy a másikat könnyebb lenne megírni, hanem az, hogy mennyit dolgozom rajtuk. A rövid történeteket egy lendülettel írom meg, és nagyon ritkán végzek rajtuk utólagos javításokat, ezzel szemben a regényeket nagyon sokáig csiszolgatom. Megírom, de az utólagos csiszolás folyamata általában két évig tart.

– És miből meríti a rövidebb szövegek témáit?

– A saját élettapasztalatomból, a baráti körömből, a rokonságomból, az utcáról, a metróból, bárhol akadhat téma. De általában van egy karakter, akinek a gondolait közvetítem. Habár egyenesen a való életből veszem ezeket a történeteket, hozzáadok egy jó adag fekete humort, és eltúlozom. A túlzás az egyik tipikus ismertetőjegyem. Ez teszi különlegessé a szöveget, ezért nem lesz egyszerűen azonosítható a valósággal.

– A rövidprózában minden egyes szónak megvan a maga helye. Ön különböző regisztereket használ, a szlengtől kezdve egészen a nyelvjárásig. A kötet harmadik ciklusát nyelvjárásban írta. Finnországban mind az irodalomban, mind a társadalom más területein talán jobb a nyelvváltozatok helyzete, mint Magyarországon. Miért tartotta fontosnak, hogy nyelvjárásban írjon?

– Először is: mindig nagyon érdekelték a nyelvek, a finntól eltérőek is. Én mindig azt tapasztaltam, hogy a különböző nyelvek bírása nagyon fontos a többi emberrel való találkozás során. Ha csak egy kicsit is beszéled egy adott ország nyelvét, azonnal képes vagy falakat ledönteni. Amikor az 1980-as évek elején írni kezdtem, három nyelven írtam: a helsinki szlengben, a finn köznyelven és végül a peräpohjoi nyelvjárásban, a lapp nyelvjárások egyikén, mivel Lappföldről származom. Ezt a nyelvjárást Svéd- és Finnországban is beszélik, mindkét országban ugyanazt. Ez az én anyanyelvem, így természetes, hogy a történetek egy részét mindig az anyanyelvemen írom.

– *És mit gondolsz, más szerzőknek is kellene nyelvjárásban írniuk, ha az indokolt?*

– Tulajdonképpen ebben az ügyben nem nagyon tudok állást foglalni. Nekem fontos, hogy a saját anyanyelvemen írjak, valószínűleg a többi íróknak is fontos, hogy írhasson a saját nyelvjárásában is, ne csak a köznyelven. Azonban be kell vallanom, hogy én magam nem szívesen olvasok más nyelvjárásokban írt szövegeket. A nyelvek igen, de a nyelvjárások nem érdekelnek.

– *Ebben a harmadik ciklusban a szereplők Észak-Finnországból valók, akárcsak Ön, ahogy említette is. Ez a rész nemcsak nyelvileg különül el a többitől, hanem stílusát tekintve is. Az Északvilág történetei hosszabbak, a szövegek ritmusa is más, azt az érzést keltik, mintha ezen a vidéken megállt volna az idő, és a fejlődés nem ért volna el odáig. Olvasóként nekem úgy tűnt, hogy ezek nem azok a szokványos történetek, amelyekkel a jóléti államokkal kapcsolatban találkozunk, hanem akár Kelet-Európában is játszódhatnának. Ilyen súlyos a helyzet a Mikulás csodaországában?*

– Először is hangsúlyoznom kell, hogy ezek a történetek a jelen időről szólnak. A jelen időszakban pedig az emberek két részre szakadtak: a periférián és a centrumban élőkre. És ez a helyzet egész Európában, Nyugat-Európában, ez a helyzet az egész világon, Amerikában, Kínában és Indiában is. Az emberek a falvakból a városokba költöznek, és a falvakban csak az idősek és azok az emberek maradnak, akik nem tudnak kijutni onnan, valamilyen okból nem tudnak eljönni. A falvak kiüresednek, és az emberek a nagyvárosokba költöznek. De mi történik a nagyvárosokban? Az emberek ott is széttagolódnak olyanokra, akiknek jól megy, és olyanokra, akiknek rosszul. Azok, akiknek rosszul megy, általában a külvárosban laknak. Lehetnek akár harmadik generációs periférián lévők, küszködhetnek alkoholproblémákkal, már a nagyszüleik is alkoholisták voltak, a szülők is alkoholisták voltak, ők maguk is alkoholisták. Nincs képesítésük, munkanélküliek. Ez a nagyvárosok problémája egész Európában és a nyugati világban, talán az egész földkerekségen. Annak ellenére, hogy ezeket a történeteket Észak-Finnországba helyeztem, mesélnek minden periférián lévőről, Európában és Kelet-Európában. Franciaországban is kiürülnek a falvak, ott is csak az öregek és azok maradnak, akik nem tudnak kijutni. Ez egy globális probléma.

– *Olvasás közben úgy tűnt, hogy a kötet elbeszélői társadalmi helyzetűek, nemtől, kortól függetlenül szenvedhetnek hasonló problémáktól: munkanélküliségtől, alkoholizmustól, erőszaktól, kiszolgáltatottságtól és kiábrándultságtól.*

– Azt tudjuk, hogy az egész nyugati világban szenvednek az emberek az egyedüllétől, a magánytól. Attól, hogy elhittetik velünk: a fogyasztás, az anyagiak boldoggá tesznek. De ezek boldogtalanná és depresszióssá teszik az embereket. És ez az egész világon fennálló probléma. Ettől szenved az összes Homo sapienshez tartozó faj. Mi magunk tettük az életünket elvisel-

hetetlenné. Fejlődésünk során saját magunkat távolítottuk el a természet megtapasztalásától. Elszigeteltük magunkat a természettől, a többi fajtól, és isteni rangra emeltük saját magunkat ezen a földön. És átvéve Isten helyét, elkezdtük tönkretenni a földgolyót, és véglegesen el is fogjuk pusztíthatni. Ez globális probléma, és ennek a kötetnek az elbeszélései a maguk módján felfedik ezeknek a struktúráknak és politikai rendszereknek az összeomlását, amelyekben élünk, mind Finnországban, mind Magyarországon, Franciaországban és Amerikában.

– A kötet nem nyújt végleges megoldásokat vagy ad végleges válaszokat ezekre a problémákra, de rákényszeríti az olvasót, hogy feltegyen ezekhez vezető kérdéseket, mint például, hogy hol végződik az egyén felelőssége, és hol kezdődik a társadalomé?

– Jó kérdés. Nálunk, Finnországban, az úgynevezett jóléti állam kezdetét a '60-as évekre tesszük, amikor is az emberek tudatosan kezdtek el felépíteni egy olyan társadalmat, amelyben mindenkinek azonos jogai vannak az iskoláztatáshoz, a gyermekgondozáshoz, az ingyenes szakképzettség megszerzéséhez, az egészségügyi ellátáshoz, és minden ember ugyanolyan jogot formálhat bármely munkatípusra. Hiszen nekünk volt női miniszterelnökünk is, aki egyben egyedülálló anya is volt. Ez talán a jóléti állam nagyszerű ideájának a csúcsa is volt, az emberek közötti egyenlőség álma. Azonban az utóbbi években a jóléti államunk ideája elkezdett összeomlani. Ennek pedig az az oka, hogy a globalizáció, amelyben élünk, megvalósíthatatlan volna az emberek közötti egyenlőség megbecsülését, de nem így történt. A globalizációval a szakadék a szegények és a gazdagok között egyre csak nő, és valóban nagy problémákat okoz. Ennek a szakadéknak a növekedése pedig szegények és a gazdagok, iskolázottak és iskolázatlanok, foglalkoztatottak és munkanélküliek között nacionalizmushoz, az által pedig fasizmushoz vezet. Vagyis nagyon rossz időket élünk ebből a szempontból. Tehát a probléma azzal kezdődött, hogy a globalizálódással nőttek az egyenlőtlenségek a társadalomban.

– A globalizációtól nem független a kötet egyik fontos témája, a technika sem. A városiak szimbiózisban élnek a technikával, de ez az emberi kapcsolatok leértékelődéséhez vezet. A falusiak is használják a technikát, de nagyon furcsa módon. Példának okáért az internet megnyithatná számukra az egész világot, de úgy tűnik, hogy ők továbbra is bezárkóznak a sajátjukba, vagy virtuálisan ugyanazt a világot építik fel újra. Mit gondol, miért olyan nehéz az embereknek az egyensúly megtalálása?

– Először is, én nem vagyok a technológia ellenzője. A robotika már most a hétköznapjaink része, és egyre inkább az lesz. A közösségi média jelenléte pedig mindennapivá vált az összes kis faluban, úgy Nevadában, mint Kínában, Amerikában, Mexikóban, Hondurasban, Finnországban és Magyarországon. Mindannyian részei vagyunk már az internetnek, a közösségi médiának a Facebookon és a többi ilyesmin keresztül. De figyelembe kell venni, hogy a Homo sapiens olyan faj, amelynek mindig időre van szüksége ahhoz, hogy alkalmazkodhasson az újabb technológiákhoz. Ez nem egy éjszaka alatt megy végbe, főleg az idősebbek esetében, hanem fokozatosan. Az ember azonban olyan, mint a patkány: mindig alkalmazkodik, megtalálja az alkalmazkodáshoz vezető utat. Például ebben a novellagyűjteményben van egy 80 fölötti nő, aki egy kis faluban lakik Kelet-Finnországban, és a lánya vesz neki egy számítógépet. A nő felmegy a Facebookra, és létrehoz egy csoportot a saját macskájának, ahová hirtelen a világ minden tájáról csatlakoznak olyan emberek, akik szeretik a macskákat. A társasági életét valójában ezek a világ minden táján lévő emberek töltik ki, akiknek a Google Fordító segítségével válaszol. Nevethetnénk is azon, hogy nem magának alapított csoportot a Facebo-

kon, hanem a macskájának, azonban másképp is nézhetjük a dolgot: miért kevésbé értékes a macska, mint az ember? Én úgy gondolom, hogy a Homo sapiens csak egy faj a sok közül ezen a földgolyón, és a többi faj is ugyanolyan értékes, legyen bár szúnyog, légy, csúszómászó, macska stb. Ugyanolyan értékesek, mint a Homo sapiens, és ebből a szempontból ennek az öregasszonynak igaza is van, amikor a macskán keresztül kezdeményez beszélgetéseket. Mert így neki is könnyebb, mintha a saját személyében kezdené. Ki tudja, egyszer talán alapít saját magának is Facebook csoportot. De a technológia megismerésének tanulási folyamatát egyszerűbb a macskán keresztül elkezdenie.

– Ezzel el is érkeztünk a mű másik számottevő témájához, az állatokhoz. A kötetben ugyanis négy fabula is található. Ezekben azonban az állatok nem szokványosan viselkednek, hanem nagyon sajátos módon, fellázadnak az ember ellen. Ezt a lázadást ellenpontozzák a három nagyobb ciklus történetei, amelyekben nincs mód lázadásra, az állatok csak szenvedő és elnyomott lények lehetnek. Ahogy ebben a kötetben, úgy a magyar-, sőt a világirodalomban is egyre inkább tematikussá válik az állatok társadalmi helyzete, az állatok jogainak kérdése. Mit gondol, mi állhat e tendencia mögött?

– Valóban van egy ilyen tendencia. Az állatok egyre fontosabbá válnak, és az ember, a Homo sapiens privilégiuma, hogy istenként működjön ezen a földön, egyre inkább megkérdőjeleződik. Hogy ez miből is fakad? Abból, hogy az állatokat már eddig is kutatták a történelem során, de manapság jóval inkább. Az elmúlt ötven évben számos olyan kutatás látott napvilágot, amelyekben az állatok agyi, érzékelési, érzelmi kapacitását vizsgálták, és tudományosan is alá tudják ma már támasztani, hogy az állatok a világ azon részét is érzékelik, megértik, felfogják, amiről mi még azt sem tudtuk, hogy egyáltalán létezik, valamint olyan érzékekkel rendelkeznek, amelyekkel mi – már – nem. Tulajdonképpen ezekre a tudományos kutatásokra alapozva maguk az emberek is elkezdtek újraértékelni az állatokról alkotott fogalmaikat. Minél többet tudunk meg az állatokról, az állatok elméjéről, viselkedéséről, de mindenekelőtt azok kognitív képességeiről, annál lejjebb csúszik az ember arról az isteni magaslatról, ahová saját magát emelte. Jómagam egyébként azon a véleményem vagyok, hogy ezen a földön a Homo sapiens a legnagyobb vadállat.

– Sok helyen lakott már, többek között Koppenhágában és Moszkvában, hallgatott társadalomtudományokat és antropológiát. Ennek a kötetnek a történetei sem csupán Finnországra vonatkoznak, hanem egy általánosabb szinten beszélnek, és pillanatképet adnak egész Európáról. Ezt jelzi a második ciklus címe is: Kaspar Hauser. Kaspar egy talált gyerek volt a 19. században, akit annak idején „Európa gyermekének” is hívtak. De mit jelent Önnek Kaspar Hauser? Miért pont őt választotta a ciklus címadó alakjának?

– Kasparon kívül vannak más ilyen, ún. vad, elvadult, talált gyerekek is. Rá egy német piactéren találtak. Egész életében egy pincében tartották fogva, csak egy falova volt, és az ételt is az ajtón lévő résen keresztül adták be neki, tehát gyakorlatilag nem érintkezett emberekkel. Aztán egy nap a fogvatartói egy német piac sarkán hagyták, ahonnan a rendőrségre, majd egy tudós otthonába került, aki elkezdte őt tanulmányozni. A többi ilyen gyerek esetében is hasonló dolog történik, mivel általában azok, akik farkasok, medvék között nőnek fel, már nem is válnak emberekké, hanem farkasok és medvék maradnak. De Kaspar még csak nem is állatokkal, hanem egyedül nőtt fel abban a pincében. A kutató, aki örökbe fogadta, elkezdett nyelveket tanítani neki, de rájött arra, hogy a munkáját azzal kell kezdenie, hogy megtanítja

Kaspárnak a különböző érzelmeket. Hiszen nem voltak érzelmei, mivel senki nem szolgált neki tükörként, amelyben magát viszontlátva érzelmileg fejlődhetett volna. Semmire sem volt képes, csak megenni a tányérjáról az ételt, és valószínűleg ki is nyalni azt. Azonban volt egy falova, ami minden bizonnyal fontos szerepet töltött be a fejlődésében. Az oka annak, hogy őt választottam a ciklus címéül, az, hogy napjainkban a nagyvárosokban is, amikor az emberek így elidegenedtek a természettől, a munkától, egymástól, a társadalmi érintkezéstől, magától a társadalomtól, amikor több generáción keresztül élnek a társadalmon kívül, már nincsenek élő emberi kapcsolataik. Tehát kicsit élesen fogalmazva azt is mondhatjuk, hogy a világban hatalmas számban található meg a Kaspar Hauser-félék, akikből hiányzik az empátia képessége, a saját maguk és mások kultúrája iránti érdeklődés, a történelmi tudat, az olvasási készség, illetve ha tudnak is olvasni, nem használják ki ezt a készségüket, nincsenek fogalmaik a munkáról, a technológiai fejlődésről. Ha játszanak is pl. számítógépes játékokat, a mögötte lévő folyamatok rejtve maradnak. Vagyis azonos mentális szinten vannak Kaspar Hauserrel.

– Evezzünk vidámbab vizekre. Finnország idén ünnepli államiségának 100. évfordulóját. Hogyan ünnepel Ön, és mit kíván a 100 éves Finnországnak?

– Gondoljunk bele abba, hogy Finnország 100 éve független. Ez rendkívül rövid idő. Finnország több mint 800 évig tartozott Svédországhoz, önálló államként nem létezett, csak a svédek Keleti tartománya volt. Ezt követően pedig 100 évig volt része az Orosz Birodalomnak Finn Nagyhercegségként. Most pedig 100 év függetlenség. Ez nagyon rövid idő, de jelentős, mert az 1900-as évek elején Finnországban rendkívül nagy volt a szegénység és az egyenlőtlenség, az elmúlt száz évben azonban létrehoztunk egy jóléti államot, valóra váltva ezzel az ún. finn álmat, ami egyben a skandináv, az északi országok álma is. Ez azt jelentette, hogy minden gyereket ugyanolyan jogok illetnek meg, hogy minden gyerek járhat óvodába. Ez pedig azt eredményezte, hogy a nők dolgozni mehetnek. Így minden gyerek, legyen az lány vagy fiú, addig járhat iskolába, ameddig csak szeretne, anyagi helyzettől függetlenül. Minden gyerek és felnőtt azonos egészségügyi ellátásra jogosult. Ezt a hihetetlen szcenáriót sikerült mindössze 100 év alatt megvalósítani. 1906-ban a finn nők szavazati jogot kaptak, Európában elsőként, a világon másodikként. Ez pedig hatalmas dolog. De sem a szavazati jog, sem az egyenlőség nem az égből csöppent: a nőmozgalmak eszméletlen harcokat vívtak minden egyes jogért, több évtizeden keresztül. Ahogy a munkásmozgalom is harcolt a napi 8 órás munkaidőért, de harcok folytak az általános iskolakötelezettségért, az iskolai étkeztetésért is. stb. Tehát nem szabad elfelejteni, hogy a finnek minden egyes jogért megharcoltak, és megnyerték ezeket a harcokat. Ezért vagyunk most ott, hogy a lányok számára Finnország a világ legbiztonságosabb országa. Azonban szem előtt kell tartani, hogy mindez egy éjszaka alatt odaveszhet. Mint például az abortuszhoz való jog, amely Finnországban a '60-as évek óta érvényben van. Bármikor elvehetik, ha nem vagyunk készek harcolni érte. Ahogy a nők szavazati jogát is, a jogot arra, hogy rendelkezhessenek a saját testük felett. Ez pedig azt jelenti, hogy az egyenlőség fenntartása állandó éberséget és harcra készséget igényel.

– Tehát bátorságot kíván Finnországnak?

– Az egész világnak, hiszen ez a helyzet jellemző az egész világra. A megszerzett jogokat bármikor elvehetik. A miniszterelnök hozhat olyan rendeletet, amely alapján a szólásszabadságot korlátozzák.

– Ez talán azért is nehéz, mert mindazok, akik például a Szovjetunió felbomlása után születtük, sokszor nem is tudjuk, mit vesznek el tőlünk, mivel nem tapasztaltuk meg úgy a hiányát, mint azok, akik azokban az időkben éltek, amikor egyik napról a másikra tényleg sok mindent elveszítettek.

– Valójában már elég sok mindent tudhatunk, ha csak az Amerikai Egyesült Államokat nézzük is. A világ figyelemmel követi az amerikai történéseket, nem lehet elmismásolni. Amikor elnökváltás történt, minden más is megváltozott. Mexikó és Amerika közé falat építenek, néhány héttel ezelőtt Trump javasolta, hogy vonják meg egy ismert tévécsatorna közvetítési jogát. Kormányfőként a szenátus hozzájárulása nélkül is foganatosíthat hasonló intézkedéseket. A kormányfői tisztség jogán felszámolhatja az Obamacare-t, amit 10 év alatt építettek ki. Minden ország járhat így, ha olyan erős vezetője van, aki a kormányfőség címén elkezd megnyirbálni a jogokat. Ebben az értelemben ez nagyon is közel van. De most már tényleg valami könnyedebb témához!

– Már csak egy kérdésem maradt, nem tudom, hogy könnyedebb-e vagy sem. Korábban is járt már Magyarországon – milyen tapasztalatai voltak akkor, és milyen gondolatokkal, várakozással érkezett most Budapestre?

– Először a '70-es években jártam Budapesten. 16 éves voltam, és a barátnőmmel érkeztem ide, az első InterRaillel, amelyik Kelet-Európában is közlekedett. A vasútállomáson hippifutballal találkoztunk, én is hippi voltam akkor. Elmesélték, hogy Magyarország első rockfesztiváljára mennek, amit Budapest külvárosában rendeznek, és hívtak, hogy tartsunk velük. El is mentünk, és négy napot töltöttünk a fesztiválon ezekkel a hippikkel. Fantasztikus volt! Vagyis az első budapesti utamról nagyon jó érzések maradtak. Aztán 2-3 évvel ezelőtt voltam itt újra. Akkoriban a budai oldalon laktam egy szállodában, és olyan idők jártak, hogy nagy meghökkenésemre a szállodám mellett feketébe öltözött, horogkereszt-tetoválásos férfiakat láttam masírozni rendfenntartókként. Az egész ruházatuknak fasiszta jellege volt. Nagyon elképedtem azon, hogy ilyen embereket lehet látni Budapesten. Izgatottan várom, hogy mit tapasztalok, mibe botlok ezúttal. De egyébként szerintem Budapest gyönyörű, hiszen itt van a Duna, ami kettészeli a várost, Pestre és Budára osztva azt. El tudnám képzelni, hogy itt éljek.

– Én nagyon boldog lennék, és azt hiszem mások is. Budapest mindig szívesen látja. Köszönöm az interjút!

Balázs Renáta

Készült a Budapesti Finn Nagykövetségen, 2017. október 20-án

Finn szerzőink életrajza

Riku Korhonen

Riku Korhonen (sz. 1972) 2003-ban debütált íróként, *Kahden ja yhden yön tarinoita* (Két és egyéjszakás történetek) című első regényéért elnyerte a finn *Helsingin Sanomat* napilap elsőkönyveseknek szóló elismerését. 2010-ben a finn szerzők közül elsőként részesült az Európai Unió Irodalmi Díjában, mellyel *Lääkäriromaani* (Orvosregény, 2008) című alkotását jutalmazták. Írói stílusát éleslátás és érzelmi intelligencia jellemzi. Itt közölt írása a *Hyvästi, tytöt* (Isten veletek, lányok!) című, 2009-es novellagyűjteményéből származik, melynek humoros, olykor abszurd történetei egyetlen kidolgozott narratívává állnak össze.

<http://www.bonnierrights.fi/authors/riku-korhonen/>

Jari Järvelä

Jari Järvelä (sz. 1966) bő két évtizedes írói pályafutása során számos regényt, novellát, rádiójátékot, valamint több színművet és operalibrettót is alkotott. 2007-ben finn állami irodalmi díjjal jutalmazták. *Romeo ja Julia* (Rómeó és Júlia, 2007) című regénye 2009-ben szerepelt az Északi Tanács Irodalmi Díjára jelölt alkotások között. Itt közölt írása a *Novelli palaa! Matkanovelleja* (Visszatér a novella! Úti novellák; szerk.: Katja Kettu – Aki Salmela) című, 2013-as antológiából származik.

<http://www.bonnierrights.fi/authors/jari-jarvela/>

Mooses Mentula

Mooses Mentula (sz. 1976) 2011-ben debütált íróként *Musta timantti* (Fekete gyémánt) című novellagyűjteményével, mely különösen gyermekkor-ábrázolásával és tiszta stílusával vívta ki a kritikusok elismerését. Első regénye, az *Isän kanssa kahden* (Kettesben apával, 2013) németül is megjelent (*Nordlicht Südlicht*, 2014), és egy részlete magyarul is olvasható a *Magyar Lettre Internationale* 2013. őszi számában. Jelen írása a *Novelli palaa! Matkanovelleja* (Visszatér a novella! Úti novellák; szerk.: Katja Kettu – Aki Salmela) című, 2013-as antológiából származik.

<http://www.bonnierrights.fi/authors/mooses-mentula/>

Heli Laaksonen

Heli Laaksonen (sz. 1972) az egyik legnépszerűbb kortárs finn költő, délnyugati finn nyelvjárásban írt verseivel vált ismertté. 2003-as *Jänes pussis: Korvallissi runoi* című, hangoskönyvként megjelent versgyűjteménye több mint 15 000 példányban kelt el Finnországban. Lírai alkotásai mellett szépprózát és publicisztikákat is ír. Itt közölt alkotása a *Sekaherelmäpuu* (Vegyesgyümölcsfa) című, 2003-as kötetéből származik.

<https://www.wsoy.fi/kirjailija/heli-laaksonen>

Miki Liukkonen

Miki Liukkonen (sz. 1989) eddig megjelent két verseskötete és két regénye mind kritikai elismerést aratott hazájában, műveiért számos irodalmi díjra jelölték. Második regénye, a 2017-es *O* mindennapi emberek és nem mindennapi események, neurózisok, fixa ideák és

borzongató irracionális történések megalomán, enciklopédikus elbeszélése. Itt közölt alkotásai 2011-es *Elisabet*, valamint 2013-as *Valkoisia runoja* (Fehér versek) című gyűjteményeiből származnak.

<http://www.bonnierrights.fi/authors/miki-liukkonen/>

Sanna Karlström

Sanna Karlström (sz. 1975) eddig négy verseskötettel, egy regénnyel és egy gyermekkönyvvel jelentkezett. Versgyűjteményeit Finnországban több díjjal is jutalmazták, így például *Tai-vaan mittakaava* (Az égbolt léptéke, 2004) című, debütáló kötetéért elnyerte a finn *Helsingin Sanomat* elsőkönyveseknek szóló elismerését. Saját bevallása szerint azért ír, „hogymegtaláljam a szavakat”. Itt közölt verse *Päivänvalossa* (Napfénynél) című, 2007-es kötetéből származik.

<http://kustantamo.sets.fi/kirjailijat/sanna-karlstrom/>

Jani Nieminen

Jani Nieminen (sz. 1973) 2009-ben indult *Kylässä* (Vendégségben) című verseskötetével, melynek elbeszélésszerű versnarratívája 2011-es, az elválás és az elváláson való túllendülés témáira épülő *Kodittomille koirille* (Hajléktalan kutyáknak) című kötetében is felfedezhető. Itt közölt verse ez utóbbi gyűjteményéből származik.

<http://like.fi/kirjailijat/jani-nieminen/>

FEKETE HAL, 89×130 CM (AKRIL, VÁSZN) 2017.

VÖRÖS ISTVÁN

Drótszonettek

1 (*Üvöltve töltheted az estéd*)

Georg Traklra gondoltam, és az élet
elmúlása csapott meg újra,
ő nem volt elég gyenge, hogy kibírja
a háborút, ezt az ocsmányi egészszet,

mi minket is megéget,
az embert belőlünk kinyírja,
lelkünkbe túr a végzet ujja,
mint aki épp kitépi a herénket.

Amputálóorvos siet
oda, segít, hogy szakszerű legyen még
a műtét, figyel. Ha mindent kivett

a kolléga, a terhét már levették
rólad, és nem kell lenned férfinék:
üvöltve töltheted az estéd.

2 (*Egy portugál-szonett*)

Hogy mit mondtál, azt nem hallotta senki,
mert senki nem figyelt ránk most se, és
én meg nem hallok jól, az a kevés,
ami élér, a nemhallást jelenti,

az Úr hiánya a diskurzusunk belengi,
na, nem mintha neki nem jutna létezés,
vagy létre szóló kezdeményezés,
a két világból nem övé a lenti.

Hát nélküle kell kiépíteni
itt mindent, ami isteni.
A két világból miénk mind a kettő.

Csak azt tudnám egyszer megérteni,
miért csak az ember lehet zseni,
s a szerelem mitől rettentő?

3 *(Egy Brecht-fraktál)*

Nem illünk hozzád, fejedelmi szív!
Nem áltatsz azzal: van saját utunk,
ha szembe jössz, talán még nem ütünk.
Ígéreted téged ma visszaszív.

Te leváltod a népet boldogan,
buszon hozatsz helyette másikat,
aki az igazságra épp süket.
A tetoválás vagy egy ördögön.

A patkószög egy elveszett napon,
a tintafolt egy gyűrött honlapon.
Hagyj el minket, igyál magad,

legyél a bor alján a könny, amit
egy fuldokló a mélységbe levitt.
De hogy ki vagy, azt végre ne tagadd!

4 *(Önkéntesrendőr-állam)*

Muszáj, hogy a diktátor palotában
lakjon, és arra fusson is neki,
hogy miből, senki meg nem kérdezi,
s ez ne is legyen fontos önmagában,

az életünk, e mintaállam,
a jólét címét elnyeri,
kinek volnának ellenérvei,
ha nem úgy kell érvelni, mint korábban.

Áramszünet lett éjjel otthon, és
nem országhatár, bedőlt kerítés
véd: az önkéntesrendőr-állam.

A padláson műhold-vevő,
rovarinvázió az új erő,
s az ég is kék úgy általában.

5 (*Kék úgy általában*)

Az ég is kék úgy általában,
s a kamrában a kóbor-áram,
mint vágy a fényben, egymagában,
elmerül rút tévéadásban,

jár föl-le, rövidzárlatot csinál.
A víz konnektorba csorog be.
Mindez hogyan hat az erkölcsre?
A pénz nem épít, hanem csak kivár.

Nézd, mennyi kín a virtuális térben!
Már senki se maradhat meg egészben,
nyakát drótposta vágja el,

a képzelet meg erre így felel:
Fölösleges is nekünk annyi fej,
ha elveszik felét, megértem.

6 (*A sors, a sör, a sor, a szőr*)

Drótból lettem, dróttá leszek,
a belső feszültségeimben
a véletlen is ott zizeg,
nem szólhatnék rólad se szebben,

se jobban, se alaposabban,
mert más hatalmat többé nem hiszek,
mint ahogy most szikrázok önmagamban.
A sors forró vaslapra önt vizet.

A sör már régen nem hideg.
A sor is rám került, ráng az ideg,
de szerencsére drótból van az is.

A szőr kihajt a laptopomból.
a borbély, ha meglátja, tombol.
Az ember mélye él, a felszíne hamis.

7 (*Attól tartok*)

Attól tartok, a világ arca új,
attól tartok: álarc, de nagyon ronda,
attól még dicsérik naponta,
a változáson nincs mért felvidulj,

valaki végre csak kimondta:
rég nem a jópofa a jó,
rég nem a normális való,
nem is segítség kell kínodra.

Legyél te végre újra szolgál,
de ne legyél te, mert az tiltva:
fölösleges egyénieskedés.

A szabadságodat kinyírta,
hogy valaki ki bírta
nyírni. És ez tettnek nem is kevés.

8 (*Átokfinomítás*)

Nevet cserél föld és pokol
csak aszerint, hogy hol vagy éppen,
a mennyországból könnyedébben
lesz borzalom helye, ahol

te még teszel-veszel, játszadozol.
Mért nem ragadsz már a mesében,
mi rólad szól, és annyi érdem
támad belőled, neked válaszol,

hogy be kell lássam, hálátlan vagyok,
ha rád hozok egy átkot, mégpedig nagyot,
de kevesebbel nem elégszem,

lebontalak, bár sok híved zokog,
kiengedem a rejtett állatod,
hogy végre titkaidból legelésszen.

9 (*Pár tollas jó fazon*)

Aki repülni tud, szabad marad.
Egy denevér csapong az éjszakában,
a sötét lelkében a kóboráram.
Ha lélekről a szó szabad,

ha nem foglalták le röpképtelen
struccok, ugartyúk, kik folyton áradoznak,
magukat tartják tollas jó fazonnak,
de minden mondatuk hasonlat

arra, miről egyfolytában hazudnak.
Ám egyszer még megkérdeszem,
ha rajtuk áll, mi lesz velem,

mi mindent kívánnának önmaguknak.
Aki repülni tud, az elszökik
a füstön át a ritka éterig.

FEHÉR RENÁTÓ

Diana pihenőhely

A rendszámtábla nem irányadó, hogy mi is az anyanyelv, amiről leszokik lassan a sofőr, ha belül ugyanígy hallgat a szűkszavúság. Körülötte kartávolságnyi garzon a vezetőfülke. Odafentről kilátni nyugodt erő, ha dominanciaharc kezdődik el balról, jobbról pedig a leállósáv húzódik félszegen a szalagkorláthoz, míg ő eközben méltóságteljesen kezd átsorolni a kijárat felé. *Diana pihenőhely: több mint pavilonsor* – hirdetének magáról a gyorsforgalmi holtág, győzködni azonban nem kell a testet: feszül, korog és letapad. És a parkolóban mozdulatlanul lassít a szótlán délután, a vendég falatozni kezd a ráérős abroszok fölött, vizek, kávék mellé rágyújt, tankol, vizek újra. Engedi telni el. Vadnyugati díszletben mozdul, ha fotocellás ajtón is lép be a shopba. Elvágódó sorsjegyek a kasszájánál, de semmi apró, a szerencsét úgyis csak a körmök gyászolják el végül. Névezonos cukrok sós borszesszel, kint fonott kosarak, kerti törpék. Így marasztalna udvarral a *Diana*, térköre és kertre nyílva a garzon. Mégis, hiába lenne leélhető e közös nyelvben a két szó közötti tátongás.

Hátul már szokott suhogással feszül
a ponyva, elől végtelen és örökzöld
Wunderbaum-fenyvesek illatoznak.

FEHÉR MACSKA KÉK HÁTTÉRREL, 50×60 CM (AKRIL, VÁSZON) 2017.

BÉK TIMUR

Fényudvar

Aszfaltkráterbe torkollik a jelen,
saját idősíkjá van a háznak.
Az udvar gőzölgő betonkényelem.
Kócos utcasuhancok hintáznak.

Ahogy lendülnek, sarkuk tócsába ér,
s rájuk fröccsen a virágkor vize.
Orcájukon morzsáló mosolykaréj,
napraforgó a szemük írisze.

A néma múltidő fölött félfia –
ennek lenni. Ez mind maradt nekem.
Csak támaszkodom – amíg van kinn pia –

a korláton, min fáradt fény terem,
s míg körbefut a kóbor nosztalgia,
fodrok nőnek az aszfaltkráteren.

A legjobb részem

A fogzománcon sok pohár csikordult;
este hattól majd' zárásig ittam.
Az öngyűlölet szám szélén kicsordult,
sokáig nem volt, s most megint itt van.

Mert nem elég jó – mondták – mit csinálok:
„Amit csinálsz, az nem lesz így elég.”
Én volnék hiba, hogyha ti hibáztok?
Csöndes folyóban zúgó hordalék?

Hazaértem, s megittam még akkor
egy pohár whiskyt, majd beljebb csoszogtam.
Az ágyon ültél, láttam: haragszol.
Sajnálkozni kezdtem, pedig nem szoktam.

Nem engedhetem, úgy semmim sem marad,
Hogy világból amputáld magad.

FEKETE KÖNNYEK, 40×40 CM (AKRIL, VÁSZON) 2016.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Féltáv

(RÉSZLET A *MIRE EZ A NAP VÉGET ÉR* MUNKACÍMŰ, KÉSZÜLŐ REGÉNYBŐL)

Most, hogy lassan féltávhoz érünk, kezdte csiripelni Osztályfőnök ünnepi tekintettel. Ez lehet az a hangfrekvencia, vélték e tekintet címzettjei, amelyen jószándékú óvónők beszélnek „speciális” gyerekekkel, legjobb meggyőződésű járókelők szólítanak meg szerintük átsegítésre váró vakokat a zebra közeledtével. Amivel joviális szociális munkások hajléktalanokhoz közelítenek, kezükben takaróval, szendvicsekkel, meleg teás termoszokkal. Az, amelyikért egyszerűen nem lehet nehezteni, amelyre megengedhetetlen nem mosolyogva reagálni, akkor is, ha görcsben állnak az ajkak, vagy ha koncentráció feszíti őket, netán más irányba terelné az ember jóindulatát, tegyük föl, egy üszkösödő láb, vagy mint ekkor, közelgő, gyomortájt szorongató és légszomjért felelős témazárók és jegyzárások közeledte, netán a teljes, nagy, gőzölgő és bűdös kupac kamaszkor gerincroppantó, fejfájdító, szünet nélküli nyomása.

Most, hogy lassan féltávhoz érünk, ami igen fontos mérőföldkő mindnyájunk számára, olyasmivel fogunk foglalatzkodni, ami mindennél fontosabb, így emiatt, most, úgy döntöttem, fölláldozunk egy földrajzórát, és összevonjuk az osztályfőnökivel. Na, ilyenkor fontos a tekintet és a frekvencia, ami meggátolja, hogy kézerdő lendüljön a magasba, vagy bárki, akár csak bajusz alatt megjegyyezze, hogy ugye jól sejtik, a jövő heti földrajz tézé, amin nagyjából mindenki év végi jegye múlni fog, ami miatt, eddig úgy volt, hogy ezen a héten még átveszik az egész évi teljes tananyag, így volt megfogalmazva, *rázósabb részeit*, na, hogy az persze nyilván nem marad el. Hogy is maradhatna, jövő héten már jegyzárás. Ehelyett mindenki szociálisan fegyelmezett, és a szájúregekben kevés kivétellel, belső monológokban azért elhangzó kurvaanyázások és rohadnálármegek gondosan összeszorított fogak áthatolhatatlan páncéljának ütközve, erőtlenül hullnak vissza úgy toroktájra, majd immáron elholtan tovább zuhannak, egészen gyomormélyre.

Sziránónak meg, ekkor tudatosult benne csak igazán, a korábbi, első öt óra és azok közti szünetekben végbement tudatosulásokon felül, hogy a rohadt ménkű csapna bele az egészbe, pont erre a napra kellett elhatároznia ezt a hülyeséget. De ha egyszer úgy döntött, akkor már végigviszi.

Tehát ma dupla ófőórát tartunk, hogy legyen időtök jó alaposan meghányi-vetni a dolgot. Mosoly. Óvónőmosoly, szociális gondozó mosoly. *Először egy kis kérdőívet kaptok, de semmi aggodalom* (biztató nézés igyekszik kordában tartani a pánik még épp csak elszabadulni készülő, riadt macska púpozódó hátaként tarajosodó hullá-

mait), ez félig-meddig csak játék. Amolyan játékos önismereti „feladat”, mármint csak így, idézőjelek közt feladat. Ezeken a lapokon szerepel pár kérdés, amiket ugyan én írtam össze, de ezeket igazából ti teszitek föl magatoknak. Ne aggódjatok, senki sem fogja látni őket, no, nem mintha valami nagy titkokra kérdeznék rá, illetve kérdeznétek rá magatoktól, csak hogy épp hogy vagytok, mi örömötök, bánatokat van épp, mi foglalkoztat épp titeket. Ezeket tehát én sem fogom megnézni, senki sem láthatja, csak majd ti. A következő órában pedig, arra kérlek titeket, hogy írjatok egy kis levelet (pillangógyorsaságú, vidám pislantások cirádázta, még biztatóbb nézés), mégpedig saját magatoknak, a jövőbe, Kedves Én! megszólítással. És, itt jön a legjobb része, hogy ezeket majd a ballagáskor kapjátok meg újra, a batyutokban, a fényképeink és egyéb, közös emlékeink mellett, hogy visszatekintve láthassátok, milyenek voltatok, milyen volt az életek a közös életünk féltávján. Osztályfőnök szemeinek örömkönny-megtartóképesége hovatovább eléri a maximumot, csordultig telve a meghatottságtól. Enyhe arcpír.

Nemcsak őrajta, hanem el-elszórtan már néhány lányos padban is, mint rozoga tavaszi szellő fújkászik végig girbegurba útján a szórványos, foghíjas izgatottság. Más padokban más bajszok alatt viszont már engednek a mégsem tökéletesen üzemelő fogpáncélok, s hangtalan, de pár méteres körzetben azért mégis hallható, fél-emberi frekvencián felcsendülnek fáradt, mélyről sóhajtott kurvaanyádok, anyád-picsáják, nabazmegek és jézusomok.

Sziránó még nem tudja, milyen spontán reakciót produkáljon.

Reggel ugyanis a furcsa elhatározással ment ma iskolába, hogy mint szak-tudásában megingathatatlan, virtuóz tudós, akár csak amolyan tét nélküli, bohó bolondozásból is, de ezúttal kivételesen saját magán hajt végre szigorúan csak egyetlen tanítási napra tervezett, röpke emberkísérletet. Nevezetesen, hogy mi lenne, ha aznap nem lenne semmi baja. Na persze nem úgy, ahogy oly régóta s oly hön vágyott rá, hogy tényleg és igazából, hanem inkább csak úgy próbaképpen. Azaz, frászt, fogta magát nagyobb fokú belső őszinteségre, egészen pontosan a látszat szintjén. Tehát, magyarról magyarra, Sziránó magyarjáról Sziránó még pontosabb magyarjára fordítva: ezúttal sem szóban, sem sóhajtásban, sem gesztusokban, de még arcrándulásaiban sem utal rá semmilyen módon és formában, hogy neki, épp neki, akinek a legtöbb van, mióta, úgy hírlík, réges-régen egy bizonyos szakállas alakot meglehetősen igazságtalanul feláldoztak a népek, szóval hogy épp neki, a legtöbbet szenvedő, s e legtöbb szenvedésében is legmagányosabbnak az égadta világon bármi baja volna. És ez még nem is csak a kísérlet lényege!, idáig jutott az újragondolásban, de tovább nem is lehetett, mert Osztályfőnök már gyanakvó aggodalommal pásztázta vagy fél perce, nagyjából olyan szemekkel, hogy csak nem valami baja van ennek a gyerkőcnek, amiért már percek óta, Osztály tagjai közül egyes egyedül csak merengőn mered a papírra, és még neki sem látott a játékos önismereti tesztnek. Osztályfőnök tétova derékmozdulataiból kiszámítható, hogy még nagyjából öt, legfeljebb tíz másodpercnyi intervallum a fennmaradó idő, amíg Sziránó

önszántából játékos önismeretbe kezdhet, mielőtt az legtapintatosabb mozdulataival, s anyainak szánt, szociális óvónőlépteivel, mintha csak a mennyből suhanó, jóviális angyal lenne, megindul a padja felé, s halkán, diszkréten megkérdezi, hogy ugye nincs valami baj? És akkor oda az egész, kurva, eleddig is túl fájdalmas, kár-bamenéshez, vesznihagyáshoz már bőven túl sok szenvedést okozó kísérlet. Hát, akkor lássuk.

1. *Hogyan indult a mai napom?*

Hogyan indult volna, beért a Világlegjobbba, és a világ szar volt, sötét, és magányos. Milyen is lehetne más egy Laurátlan világ? Illetve, ha még az lenne. Ha legalább elmarta volna tőle valami sötét erő, halál vagy, izé, annál sötétebb és véglegebb, per pillanat nem jutott eszébe. *Felébredtem.*, írta be válaszul, na, ezen találj fogást, a kurva anyádat, gondolta még hozzá, és ezzel szinkronban, mint valami élő tükör, a legszociálisabb óvónőangyalokat is kenterbeverő negédességű bájosollyal lohasztotta vissza a már épp helyéről felemelkedni készülő, hozzá suhanni, s őt bármi lelki árnytól megóvni igyekvő, de ennek elmaradta okán viszont most mintha némi halovány csalódottsággal visszamosolygó, hoppon maradt osztályfőnökét. Szóval, ha legalább olyan rómeósjúliásan, hogy minimum a sors és a végzet gaz összeesküvése állna közējük. De hát semmi ilyen, mert nincs olyan, hogy közējük. Csak ő van, na meg a magány. Meg, persze, Laura, egy másik, Sziránó számára elérhetetlen és bebocsátást nem, csak állandó, ingerlő betekintéseket, kukucsálásokat engedő, saját, külön bejáratú világban.

2. *Mi volt az első gondolatom ébredés után?*

Ez, amit fentebb már elkezdett gondolni, hogy akkor bár dögölne meg. Hogy ugyanis nem csel és árny, nem sors és csapás, gaz fondorlat, csak ő, csakis ő áll a saját boldogsága útjában. A lúdtalpa, a frizurája, a testmagassága, hogy hülyén tartja a kezét. Hogy nem egy divatos, zselézett hajú, epillált mellkasú, kigyúrt, szögletes fejű, négyzetes állkapcsú, üresfejű bálgúnár, aki nem hófehér farmerben és hozzá való ingben jár gyanúsán krokodilbőrből készültnek tűnő cipőben, férfias, márkás karórával a csuklóján (amit, gondolta fortyogva, ha mondjuk ilyen lenne, együgyűsége okán talán le se tudna olvasni). Mert ő csak egy ilyen fos, egy ilyen pattanásos, egy ilyen alaktalan, pingvinszerű, vagy nem is tudja, amorf lény, vagy ha nem is az, a lányok, vagy ha nem is mind (de biztos mind!), hát a Laura bizonyosan ilyennek látja, egy ilyen hímnős, de leginkább nemtelen, alaktalan, takonyyszerű tál zselének, aki izzad nyáron (mint most is) a dögmegben, télen meg a kibírhatatlan fűtés és a pulóverviselés miatt, aki nem fehérítette filmsztárnyalátúra a fogát és nem két méter magas és nem kockás a hasa és nem dudorodik téglavastag bicepsz a felkarján. Szóval, összefoglalva, hogy tényleg, legalább érne véget ez, hogy ő ilyen és nem is lehet más. Hogy dögölne már meg végre, így tizenhat év, tehát százkilencvenvalahány hónap, tehát százkilencvenvalahányszor háromszázhatvanvalahány nap, szor hatvan percnyi értelmetlen, hiábavaló és főleg megalázó szenvedés után. Dögöljön

már meg. *Arra, hogy reggel van.*, írta be aznapi egyetlen vigaszforrásából újabb adagot magához véve.

3. *Kit szerettem volna elsőnek meglátni az utcára kiérve?*

A jó kurva anyádat mint megoldás egyre többször merült föl benne. Laurát, bazmeg, a Laurát. Vagy hát, nem is. Mert ha látja, most is látja, ott ül, pár padnyira tőle, az csak még rosszabb. Bár nem is, mert akkor legalább kukucskálhat abba a másik világba, az elérhetetlen boldogság oly távoli, elzárt édenkertjébe. De nem, mert az is csak a fájdalomra emlékezteti. Nem tudta eldönteni. *Két majmot, akik három ló hátán egyensúlyozva tartanak egy rozsmárt.*, erre jutott végül.

4 *A hét napjai közül melyik a kedvencem?*

Az, amelyiken egyszer végre meghal majd, hogy dögölne már meg. Kezdte zavarba ejtően önismétlőnek érezni magát. Rendben, kezdődjön hát a szokásos birkózás, az előre tudható kimenetelű meccs, következzen az ördög ügyvédje. (Közben beírta, hogy *Január.*) Tény és való, hogy nem ő az első reménytelen szerelmes a földön (de természetesen úgy és annyira, olyan örjítően és elepedően, olyan szenvedéllyel és fájdalommal, ahogy ő a Laurát, nyilván senki, szögezte le, befelé hadarva), akkor tehát ez azt jelentené, hogy neki csak pont annyira szörnyű, mint annak a sok-sok millió vagy milliárd magányosan élő és haló nyomorultnak, aki a világ kezdete óta élt és élni fog? Persze, szép próbálkozás az ördög ügyvédjétől, de egy nagy lófaszt. Mert, persze az sem egy Laura-szintű dolog, de ha legalább a barátai. A barátai. Az állítólagos barátai. Vagy, tudja mit, alkudozott sokadjára is végigalkudott forgatókönyve szerint, egyre csak hadarva magával, bármilyen barátok. De ezek? Ezek, akik felől – be sem bírta fejezni, hát hiszen ezért volt az egész rohadt, szaros mai kísérlet is.

5. *Ma először annak örültem, hogy...*

Ez könnyű: *Hogy kitölthettem ezt a remek kérdőívet, amitől végre megismerem önmagam. Eddig sötétségben éltem, de most végre fény gyúlt eddig tudatlan bensőmben, és rácsodálkozhattam... magamra! Szia Magam! Én Én vagyok. Hát Én is! Juhú, hát ez aztán a nagy öröm.* Elégedetten konstataálta, hogy néha, a szeme sarkából azért még rá-rásandítható osztályfőnöke elégedetten konstataálta, hogy az egyik kérdésre végre ennyit ír, nem csak egy-egy szót kanyarít.

6. *Melyik színt kedvelem a legjobban?*

Mindet. A színek az életem értelmei. De a cukrozott lazac se rossz. Ha kötelező választani, a halovány pirosaskéköldet és a lilás dromedárganérózsaszínt. Mert hogy: kétszínű vagyok. Hovatovább kezdett jókedve lenni, ami pont ezen a napon, a szenvedés tervszerű elleplezésének minden szenvedések legszenvedéstelibb napján, a magány és cserbenhagyatás végeérhetetlen állapotában, igencsak bosszantó fejleményként hatott. Hogy terelje kissé a figyelmét arról, hogy, úgy érezte, kérdésről kérdésre jobban ráérez a válaszadás művészetének édesnél is édesebb ízére, visszatért inkább a cserbenhagyatáshoz meg effélékhez. Összegezve ugyanis az aznapi kísérlet lényegét, itt hagyta félbe még a teszt kiosztásakor, arra futott ki az egész,

hogy tegyen úgy tehát, mint akinek nincs baja, nagyvonalúan, szerényen és magának valóan (amilyennek, egyébként, amúgy is tartotta magát, még ha ez, úgy sejtette, állandó szerencsétlensége folyományaként nem is látszott annyira kívülről), hát most rátéve egy lapáttal nemcsak olyan lesz, hanem olyannak is fog látszani, nagy tűrőképességű, önzetlen grál lovagnak – hogy kiderüljön végre és valahára, egyszer és mindenkorra, hogyha valóban nemcsak ilyen lenne, de ilyennek is tűnne mások szemében, vajh megkérdéznék-e, akár csak egyszer is, hogy hogy van, nincs-e valami baja, minden rendben van-e vele. Ahogy másoktól (ő is, viszonzást hiába, vagy legfeljebb csak a felszínes udvariasság alapvető szabályai okán remélve) rendre. Kíváncsi-e rá valaki, bárki egyáltalán. Törődnek-e vele, akár csak minimálisan, annyira, amennyire, ha, lábadt újra könnybe a szeme, pedig ezen már, úgy hitte, az otthoni tervezetések három-négy hasonló alkalmával túl volt, érdeklí-e annyira ezeket az állítólagos barátait és egyéb, statisztább jellegű osztálytársait, mint egy elgázolt, döglődő madárfióka, amire, ha már segíteni nem is lehet, legalább rátaposnak, jaj, a könnyek, na jó, siettetten és érzéstelenítetten is magát egyszersmind, nehogy még nyíltszíni sírás legyen a vége pont ma, amikor színleg, lám, semmi se fáj, szóval amire legalább kegyelmezés gyanánt rátaposnak, véget vetve csillapíthatatlan szenvedésének. Van-e, létezik-e őiránta is legalább ennyi, minimális empátia és szolidaritás, odajön-e hozzá valaki, dob-e bárki levelet, legalább ránéz-e bárki együtt érzőn vagy mondjuk csak érdeklődve, hogy szevasz, Sziránó, élsz te még egyáltalán, bazmeg?

7. Azt szeretem a legjobban a barátaimban, hogy...

Na, ez kellett most pont, ez szépen betalált. *Hogy tapintatosan nem kuszálják össze az érzelmeimet AZZAL, HOGY LENNÉNEK. BAZMEG.* Ezen utolsó bazmeg felé már a leírása után, rögtön megindult a keze, hogy inkább, biztos ami biztos, átsatírozza, de, lám, idáig jutott, hogy már ez se számít. Ha mégis elolvassa, hát olvassa, lássa csak, adjon neki magatartás egyest, vagy akármi, az se érdekli. Neki már úgyis mindegy, a halál is már csak megváltás lenne, hát lássa csak, olvassa csak, egyszerre tébolyultszerű tűz lobbant (remélte) a szemében, a pillanat ezredrészéig el is játszva a gondolattal, hogy jelentkezik, aztán meg: Tanárnő, kérem, az enyémet tessék mégis elolvasni, mert mindenképp meg szeretném osztani önnel... BAZMEG. BAZMEG. BAZMEG. Kifújta a levegőt, valamelyest lehiggadt. Kisatírozta. Megbánta, elszégyellte magát. Beírta újra, de már kisebb betűkkel. Á, úgy meg már nem az igazi, nincs benne az első düh, megint átsatírozta, elkezdte harmadszor is írni, de ez már száználmas, állapította meg, na jó, vége a komédiának, átsatírozta a harmadik (félírt) nekifutást is, rátért a következő kérdésre.

8. Mostanában az bánt a legjobban, hogy...

BAZMEG. Írta be mégis az egygyel korábbihoz. Nem satírozott, ez akkor most már tényleg ott marad, pontum, már így is bőven túllihegte a kérdést. *Hogy nincs alkalmom több tanóra helyett ilyen fontos és épületes lelki dolgokkal foglalkozni, melyek segítségével jobban megismerhetjük önmagunkat.* A végeredmény, mármint a kísérle-

té, na, ezzel még adós volt magának, pedig, ha már virtúóz és szaktudásában megin-gathatatlan tudós módjára cselekszik az ember, az összegzés, az eredmények kiér-tékelése és a konklúziók levonása elmaradhatatlan részek.

9. *Melyik a kedvenc évszakom?*

Vízöntő.

10. *Milyenek látnak a többiek (szerintem)?*

Szóval a konklúziók. A konklúziók a következők. Sziránó láthatatlan. Sziránó nincs. Talán sohasem volt. Nemcsak, hogy nem kérdezik, hogy van, mi van vele, nem aggódnak érte, nem féltik, nem gyanakodnak rá, hogy talán (talán!) gyűlöli az egész szaros életét, ahogy van, de nem is szólnak hozzá. Semmit. A Cilke a harmadik szü-netben egyszer lelökte az uzsonnáját, ahogy rohant két pad között, akkor odaszólt, hogy *vigyázz már, te puttó faszparaszt*. Ez volt aznap az egyetlen bizonyíték a léte-zésére, más semmi. Ha nincs baja, azaz, ha úgy tesz, ha nem „sajnáltatja magát”, mert bizonyára ezt gondolják róla, ilyenek látják a többiek, ha már végképp nem bír a benne fölgyült szenvedéssel és egyszer-egyszer felsóhajt vagy szomorúan néz, szóval ilyenek. Egy önsajnáltató, érzélgős, nyámnyila szerencsétlenségnek. Ha nem sajnáltatja magát, nem is sajnálják. Ha pedig nem sajnálják, akkor halványul-nak a kontúrjai, mint az időutazós filmekben, amikor a főszereplők élete visszame-nőleg, már a múltban veszélybe kerül, és elkezdenek kitörlni a saját életükből, el-kezdenek halványodni, előbb a fotókon, aztán a valóságban is, míg el nem tűnnek teljesen. És ő, ha mondjuk, még csak egyetlenegy napig folytatná tovább ezt a szín-játékot, valószínűleg el is párologna a föld színéről.

11. *Melyik a legjobb és legrosszabb tulajdonságom (szerintem)?*

Persze talán jobb is lenne úgy, eltűnni, visszamenőleg is, soha meg sem születni, hogy senki se emlékezzen rá. Úgyis utálja mindenki, sőt ami rosszabb, még utálni sem utálják, mert ahhoz egyáltalán emberszámba kéne venni, fel kéne figyelni rá, hogy ő is létezik. Most veszi észre, hát kihagyta a 10-est. Beírja visszamenőleg, hogy *Deréktól fölfelé Giancarlo Fisichella nőnek maszkírozva, lefelé pedig egy drogfüggő borz, aki Led Zeppelin-dalokat gitározik ukulelén*. Bár lenne valaki – amúgy is, de konkrétan valaki, lényegében bárki, rajta kívül bárki más, aki megérti, aki figyel rá, és akinek így most a pofájába vághatná, hogy látja, bazmeg, neki lett igaza, nem fon-tos ő senkinek, ha meg sem szólal, hát nincs is. A tulajdonságokhoz még beírja, hogy: *A legjobb, hogy tudok fa nélkül is fára mászni, a legrosszabb, hogy fával viszont nem, valamint, hogy nem vagyok elég emós, de már dolgozom rajta*. Szíve szerint még hozzáírt volna valami szellemeset, de hirtelen eddigi összes dühének minden ereje mintha a pillanat ezredrésze alatt váltott volna át ugyanakkora mértékű, de már bénító fáradtsággá. Meg már a kezét is összetintázta a sok felesleges satírozgatással.

12. *Milyen szeretnék lenni két év múlva, mikor ezt majd elolvasom?*

Halott. (Bazmeg.)

LENGYEL ANDRÁS

„...e borzasztó korszak és minden-válság legerősebb sejtője”

IGNOTUS HUGÓ „HÁBORÚS” KÖNYVÉRŐL

Agárdi Péternek

1

Az európai „nagy háború”, amely első világháborúként vonult be a publicisztikába és a történeti irodalomba, első rátekintésre „csak” fegyveres összecsapások sorozata volt, vér és halál. A küzdelem kíméletlensége, időbeli elhúzódása és a halottak minden addigit felülmúlóan nagy száma ezt az impressziót akár meg is erősíthetné. De mivel mindez emberek által s emberek sorsának alakulásaként történt, s nem valami terepasztalnál lejátszott, absztrakt és virtuális „hadművészeti” kombinatorika volt, a háborúnak, a hosszan elnyúló gyilkosságsorozatnak volt egy „emberi” dimenziója is. Valami, emberek tudatában végbemenő mentális tapasztalat felhalmozódás generálta a konfliktusok kirobbanását s a konfliktusokba való „beleállást”, s maga az évekig tartó „vérzivatar” élménye is tapasztalatként rakódott le azután a fejekben, az idegekben. A „nagy háborúnak” tehát megvolt a *maga mentalitás- és habitustörténete is*. Hogy a történesek és a lelkek mélyén ott munkáltak azok a nagy *gazdasági és hatalmi érdekek*, amelyek a kiterjedő („globalizálódó”) kapitalizmus logikájának, a tőkeértékesülésért vívott „verseny” dinamikájának a leképeződéseként artikulálódtak, nem kétséges. Ezt már a kortársak egy kisebbsége is tudta, s egyiküknek, a Lenin néven ismertté vált orosz bolsevik forradalmárnak az „imperializmuselmélete” (1916) ezt az összefüggést igen jó hatásfokkal valószínűsítette is. A csak „gazdasági” megközelítés azonban, bármily élesen exponált volt is, önmagát is behatároló absztrakt spekuláció maradt a világ számára, mert szándéktalanul is „gazdaságiként” fixálta azokat az összefüggéseket, amelyeket egy egész korszak valóságmagyarító apparátusa (politikusok, újságírók és persze maguk a gazdasági aktorok hada) már *közös, „racionális” érdekké* változtatott. S nagy társadalmi csoportok, sőt mint kiderült, végletes szituációkban egész országok „meggyőződésévé” tett. Működött a történeti *camera obscura*. Érdeknek, csoport-, sőt „nemzeti” érdeknek tűnt föl az, ami lényege szerint közös tragédia volt, s még a „nyertesek” számára is csak igazolhatatlan előnyöket eredményezett, s még a privilegizáltakat is „szuronyok hegyére” ültette. Megalapozta a második világháborút. (A világosabban látók persze ezt is sejtették, voltak, akik a két világháború közötti periódust, már menet közben, időleges „fegyverszünetként” – s nem békeként – értelmezték.) Az élete valóságát és személyes lehetőségeit fölmérni s értelmezni próbáló egyes ember számára azonban mindezt az tette az áttekinthetetlenül komplikálttá, hogy, minden balsejtelle ellenére, ez a „gazdasági” dinamika valódi, életformában és -nívóban is megmutatkozó eredményeket (is) produkált, s következményeként a kultúrában megjelent az a komplex alakzat, amelyet „modernségként”, modernitásként lehetett megélni, s amely az élet differenciálódá-

saként és gazdagodásaként, új emberi lehetőségeket kínált föl. Azaz, ha nem is mindenki számára, csak, mondjuk, a középosztálytól fölfelé, a kapitalizmus mintegy kulturálisan igazolódott. A tőke érdeke, hamis realitásként, azok „érdekévé” is vált, akik számára a tőkeértékesülés a legjobb esetben is legföljebb ambivalenciákat teremtett. Nyereségeket és veszteségeket, – s mindezért áldozatokat követelt tőlük, munkaerejüket, sőt, szélső esetben, mint a háborúban is, akár életüket s vérüket is.

E folyamatnak sokféle nézőpontból sokféle értelmezését lehet adni. Az egyik legérdekesebb összefüggés kétségkívül a tőke kulturális metamorfózisa: a „gazdasági” miként válik mentálissá, miként lényegül át univerzálissá, s milyen formákban jelenik meg. Ez a modernitás centrális kérdése, mert az igazán lényeges folyamatokat – akkor is, ma is – ez generálta s generálja, s egy másik dimenzióban, a kontrafejeményeket is ez blokkolta s blokkolja. A kultúra szövegeinek elemzése ennek a metamorfózisnak a megértéséhez és leírásához visz közelebb.

2

Ignotus *Egy év történelem* című könyve, mely alcíme szerint „Jegyzetek”-et ad „1914 tavaszától 1915 nyaráig”, 1916 nyarán jelent meg. (Az előszó kelte: „1916 június havában”.) A könyv cikkekből van összerakva, a „jegyzetek szerzője, mint elmélkedő cikkíró, végigkrónikázta a háborút a Világban, a Nyugatban s a Magyar Hírlapban, s e cikkeiből válogatta össze” könyvét. „A tulajdonképpeni háborús krónikáknak elébe bocsát néhányat az előző hetekről, amiken, most visszanézően, már meglátni a nagy világzivatar elővillanását s melyekben mintha egy s más nem rosszul lett volna előre meglátva.” A könyv nem túl nagy terjedelmű, mindössze huszonegy cikket ad közre. A megírásban, értelemszerűen, nem volt előzetes terv, az újságíró írta soros penzumát, cikkei egységét csak személyisége és a személyiségében lerakódott tapasztalatok belső koherenciája adja – a válogatás persze, mint megrostáló és kiemelő döntés a szövegeket utólag egységesebbé szervezte. Az efemer megnyilatkozások kimaradtak, a fontosabbnak ítélték pedig összekapcsolódtak, kiegészítették és erősítették egymást. A könyv méltatója a Nyugatban (1917. 3. sz.) maga Ady Endre volt, aki, minden korábbi vitájuk, személyes feszültségeik ellenére, igen nagyra értékelte Ignotus teljesítményét. Ady „Ignotusban *e borzasztó korszak és minden-válság* legerősebb sejtőjét és sokszor jóságát” látta, s egyebek közt azt állította, mi „Ignotusban az íróban, a kivételes gondolkozóban s a poétában kaptuk meg *a mai pokolnak Vergiliusát*”. Majd, egyes kortársakat talán irritálón, de önmagához teljesen konzekvensen leszögezte: „magyar sorsunk véres szépségének krónikás bölcse, vates vezetője: Ignotus”.

Ady nyilvánvalóan saját érzékenységét és saját nézőpontját vetítette rá a könyvre, s úgy ítélte meg Ignotust s szövegeit. Ítélete azonban korszakdiagnózisként („borzasztó korszak”, „minden-válság”, „pokol”) mai távlatból is tökéletesen helytálló. A kérdés így csak az: az a viszony, amelyet e diagnózis és Ignotus szövegei közt felismert (megsejtő, jós, krónikás bölcs) igazolódik-e? S a tétet megnöveli, hogy Ignotusban nem egy szenttelen szemléltőt látott s látatott, hanem „magyar sorsunk véres szépségének krónikás bölcsé”-t, „vates vezetőjé”-t. Azaz a könyvnek speciális „magyar” szempontból is nagy jelentőséget tulajdonított. Vagyis, Ady szerint, Ignotus e könyvben olyasmiket írt le és fejezett ki, amik „e borzasztó korszak”, a nagy válság lényegéhez tartoztak, s egyben „magyar sorsunk véres szépségét” is megmutatják, vagy legalábbis valamiképpen megsejtik, megjövendölik.

Ha Adynak igaza van, az *Egy év történelem* a magyar gondolkodástörténet egyik nagy, életbe vágóan fontos trendeket előre vetítő alapműve.

3

A cikkek eseményekből kiindul, de nem eseményeket elbeszélő, hanem azokra – egy tágabb, magasabb nézőpontból – reflektáló írások. Témájuk, aktualitásuk, megjelenési helyük stb. okán újságcikkek, de a feldolgozás módján, a megíráson érződik, hogy író írta őket. (Ez a sajátosság nemcsak stílusban érhető tetten, de a szövegek gondolati szerveződésén is. Van például „cikk”, amelyben alig fordul elő hírlapi értelemben vett esemény, s az egész inkább egy nagy vízióba rendeződő érzelmi s intellektuális napló, semmint szokványos értelemben vett politikai elemzés.) Megjelenik bennük viszont az események mögöttese, mélységi dimenziója, olykor várható kifejlésének iránya és logikája. Ignotus nem azt írta meg, amit bármelyik újságíró meg tudott volna írni, ami a zsurnalisztikai rutin körébe tartozott, hanem ami a kapcsolódó események még nem nyilvánvaló, rejtett, de egyes jelekben már föl-fölsejlő mélyebb értelme, jelentése volt. A dolgok, fejlemények belső összetartozása, a fölszín alatti, még rejtőzködő koherencia érdekelte. Mindez még A Hét hajdani „krónikaírójának” jól bevált gyakorlatát követte – de már nem az 1890-es évek optimista atmoszférájában és annak a periódusnak a folyamatos fejlődésmérsékletéből táplálkozva, hanem az új, brutális ellentmondások végletes kiéleződésének merőben új helyzetében, a disszonanciák és a feloldahatatlanságok tapasztalatával szembesülve. S mivel lényegileg – történetileg – új volt a helyzet, példa és minta (ellentétben a korábbi szituációval, amikor a magyar modernizáció még az előtte járó nyugatot másolta, s így lehetett tudni, hogy merre megyünk) még nem állott az értelmezés rendelkezésére, a kifejezésre törekvő tapasztalatok is automatikusan új, nyugtalanító karaktert vettek föl. De amennyire írói s intellektuális kihívás volt a kilencvenes évek fejleményeinek értelmezése, annyira, vagy még inkább új kihívás volt a háborúba forduló korszak logikájának percepciója és leírása. S nem lehetett megkerülni, bármennyire kellemetlen volt is a szembesülés.

A könyv anyaga nincs fejezetekbe rendezve, a közreadott cikkek egymás után, kronológiai rendben sorakoznak. Ez kettős értelemben is természetes rend. A cikkek keletkezési (közlési) időpontja s a tárgyalt témák időbeli egymásra vonatkozása egybeesik. Amiről előbb született cikk, az mint fejlemény is előbbi. A kötet építkezése így pofonegyszerű, de éppen, mert természetes rendben történt, az írások egymás után való sorakozása, külön beavatkozás nélkül is, folyamatot vázol fel. Az egésznek van egy immanens logikája, amely utólag leolvasható.

Az első néhány cikk még a háború kitörése előtt született, de beválogatásuk a könyvbe, minden szempontból jogosult. Ezek nemcsak tematikai „előzményként” szerepelnek itt, de szerkezetileg is fontosak: ezekből indul, ezekből fejlik ki a folyamat, amelyről a könyv beszél. Az ezekben rögzített észrevételek és tapasztalatok már megelőlegeznek valamit a későbbiekből, hangulatilag s érzelmileg előkészítik azt, ami utóbb csakugyan bekövetkezett. Az első, még 1914. május 10-i cikk címe (s tárgya) egyetlen szó: *Katonaság*. Ennek két lényeges eleme van. Egy nagyon fontos tapasztalat kimondása és rögzítése, s egy megoldáskeresési kísérlet felvázolása. A tapasztalat, a későbbiek fényében, perdöntő jelentőségű. A *mai világ*, mondja a cikk, „nem tudom, vették-e észre”, „mindinkább elkatonsodik”. Persze nem úgy, hogy a tisztiek nagy urak volnának s az asszonyok csak hadnagyoknak tartogatnák kegyeiket – ebben inkább feltűnő a visszaesés. Ellenben, egyaránt a nagy fegyverkezésekkel, világszerte felütköz-

nek a katonai konfliktusok s több helyt kiújulnak a polgárság s a katonaság közt való össze-
 ütközések. A hároméves szolgálat súlyos gondja a francia köztársaságnak. A védelem fejlesztése
 zsarnokságba ragadta a jámbor svéd királyt. Ulstertől Zabernen át a Vérmezőig, az ép-
 osztól a karrikatúráig megmutatkozik, valami van a katonasággal. S világos, hogy mi. Az em-
 berek érzik, hogy katonaságra szükség van, s jobban s erősebben, mint valaha. De azt is érzik,
 hogy sem a katonai szolgálat nyűgét, sem a katonai uralom nyomását nem tudják tovább vi-
 selni.” (6–7.) Ignotus nem antimilitarista, hanem „realista” polgár, tudja (bár itt nem részle-
 tezi, miért van így), hogy „katonaságra szükség van”. De ha már szükség van katonaságra, az
 másféle legyen, mint a „mai”. A mai katonaság ugyanis, mondja, problematikus: „ma a katona
 élete, mind a zsoldosseregből maradt s ellenkezik a népsereg gondolatával. A mai hadsereg
 még ugyanaz, mint a régi zsoldossereg volt, csak zsoldot kap kevesebbet s mindenki köteles
 kötelének állni.” Ez pedig szerinte „való a kontinens rabszolganepeinek, melyek csak utánoz-
 ni és mímelni tudják a szabadságot, nem megszerezni és gyakorolni.” (5.) Esménye, amely-
 nek lehetőségét föl is vázolja, a „néphadsereg”. Sejtelve szerint a „katonai foglalkozás épp-
 úgy egy foglalkozás lesz a többi polgári közt, mint a telekkönyvvezetés vagy az adminisztratív
 államtitkárság, s katonai ügyek úgy az egyes, mint a hatóság számára éppoly polgáriak
 lesznek, mint ma az iskolaiak vagy az árvaszékiek.” (12.) Szempontjai jellegzetesen polgári-
 ak: a katonai állás, legalábbis eszménye s bizonyos precedens szerint, „nem jelent sem má-
 sodrendű állampolgárságot [...], sem fellebbvalóságot a polgárság felett” (6.) A cikk egészé-
 ben jellegzetes Ignotus-cikk, észjárása jól megmutatkozik benne. Alapja a történeti „realitá-
 sok” elismerése, és a realitásokat szolgáló megoldások keresése – polgári szempontból. S ép-
 pen ez a kettősség exponálja a – még – lehetséges alternatíva meglétét, s a helyzet mélyen el-
 lentmondásos voltát. A világ „elkatonásodik”, de ezt a problémát „polgári” szempontok szer-
 rint kellene kezelni.

Éles szemű, realista megfigyelés és a polgári világ értékszerkezetéből folyó, sok apró rea-
 litásból építkező illuzionizmus szimbiózisa e cikk. De az ellentmondás az adott beállítódáson
 belül feloldhatatlan: a polgárian szervezett világ modernizálendő a nagyobb szabadság és
 emberi méltóság jegyében, de föl nem adható.

Ez Ignotus, történetileg megalapozott, strukturális alapellentmondása, ez teszi fogékony-
 nyá sok minden iránt, s ez határolja be gondolkodását, ebből fakadnak „érthetetlen” opciói is.

A második, május 15-i cikk címe egy helynév: *Risztovác*, de e név szimbolikus. Szerbiában,
 Risztovácban ugyanis a szerbek kivégeztek egy zászlóaljnyi „szerbbé hódított bolgárt”, akik
 nem akartak hűséget esküdni új zászlóaljuknak. Ezzel már a világháború előszobájában já-
 runk, s erre maga a cikk is utal, amikor megjegyzi: „Most egyelőre vége egy kétéves nagy há-
 borúnak, melynek megvolt az a tehetsége, hogy minden percben világháború legyen belőle.”
 (14.) Ebben, paradox mód, mégsem a világháború lehetőségének előre jelzése az igazi nagy
 felismerés – ez benne volt a levegőben. Az igazán revelatív (s egyben elborzasztó, retrospek-
 tív is), amit ennek kapcsán Ignotus leír. Pedig a megoldáskeresésből fakadó illúzió egy tétel
 erejéig itt is megjelenik: szerinte az európai nagyhatalmak, amikor akarták, meg tudták állí-
 tani a balkáni borzalmakat, s ha akarják, véli, most is meg tudnák tenni. Ez az – önáltató, re-
 ménykedő – tévedés azonban nem akadályozza meg fontos összefüggések és lehetőségek
 kimondásában, illetve anticipálásában. Egyrészt világosan látja, hogy a fejlődés eredményei
 megnövelték a pusztítás lehetőségeit. Ami hajdan csak elvi lehetőség, pusztá spekuláció volt,
 „ma” közvetlen realitás. „Ma akárhányszor megesis, hogy elnök vagy császár megnyom egy

gombot, a villamosság elszalad vele, s dróton vagy most már dróttalan is felrobbantja például az utolsó sziklát, mely a Panamaszorosban a Csendes-tengert az Atlanti-tengertől elválasztotta, vagy vízre ereszti a legnagyobb csatahajót, mely egyszerre tízezer embert tud halálba vinni vagy gyilkossá avatni. Az elnököknek, a császároknak, sőt a minisztereknek s mindenesetre a hadi szállítóknak ma már valóban vannak gombjaik, amiket csak meg kell nyomniok, hogy potyogjanak az emberek Pekingben is, Risztovácban is.” (13.) S ezt így folytatja: „E lehetőség tudata benne van idegeikben s akárhány járt már Pekingben is, Risztovácban is, és tudja, hogy sem a tízezer kuli nem mese, sem a zászlóalja bolgár, hanem eleven isten teremtséi, hús és vér, vácogó fog és nyilálló ideg, mint bármely király, miniszter vagy hadi szállító. És van szívük megnyomni azt a gombot?” (13.) A mondat végén ugyan kérdőjel van, de maga a lehetőség, amelyet fölvet, valódi lehetőség, s ezt ő is tudta.

A másik, amit észrevesz s teljes nyíltsággal kimond, éles szemre és biztos ítéletre vall: „Európa két szövetségi tábora”, amely „veszettül intrikált és dolgozott egymás ellen (...) a Balkán népeivel (...) a maga háborúját vívatta” (14.), S ami nem kevésbé fontos: „Ami problémája volt a Balkánnak: két vértengeres háború után még vadabbul, még veszedelmesebben, még kiszámíthatatlanabban mered Európa elé, mint annak előtte.” (18–19.) Mindez azonban, eddig, „csak” politikai okosság. Az igazán megvilágosító az, amit a konfliktus mélyén, a szemben állók cselekvésalakító habitusában vesz észre. Az eltorzult, mert eltorzított „balkáni alkát” erejét, pusztító potenciálját. „Az egész Balkán ma egy Risztovác. A nemzeti, a keresztény, a szabadsági eszme nevében a török járom alól kiszabadult balkáni nemzetek ma mindahány, valamennyi egyszerre aktív és passzív hőse egy török stílusúan elnyomó, zsarnoki és rabszolgatartó politikának. Sőt a töröknél is rosszabbnak. Mert a török türelmes vagy legalábbis közömbös úr volt, nem zavarta a rabot sem nemzetiségében, sem vallásában, s csak adót szedett tőle, de (kivéve a legutóbbi időket) nem nyomott kezébe fegyvert, hogy még életével is kelljen szolgálnia elnyomóit. De a szerb, aki bolgárt hódít, a görög, aki szerbet, a montenegrói, aki albánt s az albán, aki görögöt: azt kívánja a nyomorulttól, hogy menten szerbbé, göröggé, csernagoráccá legyen, s megtagadja fajtáját, melynek megszabadulásért csak az imént vérezett a török szabályától.” (15–16.) Majd: „Északi albánok szerb uralom alatt: ez csak kegyetlen igazságtalanság, de mégsem borzalmasabb, mint mikor a patkány kerül a ratler fogára. Ám elképzelné Epirusz művelt kalmárgörögjeit a vérbosszús albán vadak igazgatása alatt! Elképzelné a Dobrudsa szabad és komoly bolgárait a román raszták perffídiájának odalökve! Elképzelné Szaloniki szefárdjait az ősi konkurrensok, a görögök bosszújának kiszolgáltatva! S elgondolni végre a boldogtalan müzülmánokat, kik, mint az iszapban maradt hal, mikor az árvíz levonult róla, fuldokló tanácsstalanságban vergődnek volt rabszolgáik között! Rémtűtő elképzelné, mik történhetnek odalenn Dibrától Szalonikig s Drinápolytól Valonáig. S mind ezeknek nem kéne történniök, ha Európa nem akarta volna.” (16–17.) Amit itt Ignótus leír, az a nyugati modernizáció univerzalizáló pusztítása a periféria viszonyai között. Nemcsak szörnyű, s nemcsak újabb, az addigiaknál nagyobb háború kirobbanásának góca, hanem – a nyugati modernitás nézőpontjából – „az emberségnek s a műveltségnek is meggyötretése” (16.), a modernitás eszményeinek visszajára fordulása. S ennek felismerése és belátása Ignótus számára alighanem szubjektíve is megrendítő volt.

A harmadik cikk (*Hartwig*) július 12-én jelent meg, már Ferenc Ferdinánd meggyilkolása és a belgrádi orosz követ, Hartwig halála után. Gazdag anyagú, sokféle ágazó, sok mindent megvilágosító írás ez (egyebek közt itt derül fény Ignótusnak idősebb Andrassy Gyula iránti

respektusának okára), az igazi, a Monarchia sorsát is előre vetítő felismerése azonban egy keserű tapasztalat – a Monarchia és politikusai habitusának strukturális kiürülése. „Az hiányzik nálunk, ami másutt megvan, s amit e sorokon végig gondosan megválasztott szavakkal neveztem hol érdekeltségnek, hol szerelemnek, ami mindkettő egyet jelent. A tehetség magában nem teszi. A tudás sem, a tanultság sem. Mindez csak az ügyek ellátására futja, a korrektságra, a helyes munkavégzésre. A leleményt, ami nélkül igazi ügyvitel nincsen, a szenvedély adja, ezt pedig az érdekeltség ébreszti.” (24.) S ez a Monarchiában elveszett: „Ennek a monarchiának, ennek a hibrid, elzárt, befelé neutralizált, kifelé mozdulni tilos alukulatnak legmagasabb emberétől le utolsó útkaparójáig csak kötelességtudó hivatalnokai lehetnek, nem leleményes szerelmesei. Mert hol az a szenvedély, az a hiúság, az az érdek, az a becsvágy, az az önzés vagy önzetlenség, mely érdekelve lehetne e monarchia mai belső vagy külső lehetőségeiben?” (25.) Az ok: a Monarchia helyzete fokozatosan megváltozott, a birodalom meggyengült. „Andrássy visszavonulása már nem volt véletlen: már első jelensége volt annak a *visszacsínálásnak*, amit berlini világtörténelmi diadalai után a dualizmuson megkezdni jónak láttak. Életprincípiumától fosztották meg ezt a monarchiát, anélkül, hogy tudtak volna helyébe más princípiumot tenni. S ettől a perctől fogva *e lélektelen birodalom lelket sem tudott többé embereibe önteni*, s nagytervűbb s nagyobbakarátú emberei munkájuk végezetlen süllyednek el a tragikumban.” (26–27.) Ferenc Ferdinánd, mondja Ignotus, még jelentett egy esélyt. „De őt eltették láb alól, *a magyar gondolat meg indexre van téve, s a gondolatlan árnyékbirodalommal szemben ott áll a kifogyhatatlan leleményű Oroszország* [...]. [N]incs az a sakkmeister, ki így ezt a parit meg tudja nyerni.” (27.)

A Monarchia széthullása-széttörése, ismeretes, máig szólóan vitákat kiváltó kérdés. A gondolatlanul „trianonozóknak” nem árt tudniuk, a vég már jóval hamarabb előre vetítette árnyékát. S Ignotus valóban jól sejtette, ezt a partit már nem lehetett megnyerni. A Monarchia már „árnyékbirodalom” volt.

A negyedik cikk – címe: *Amerika*, s július 19-én jelent meg – megjelenésekor aligha volt evidens minden olvasója számára, hogy ez egy háborús könyv része lesz. Ignotus e cikkben Amerika (értsd: az USA) Párizsra s a franciákra gyakorolt hatását mérlegeli. Tíz évvel korábban maga is járt a tengeren túl, s akkor meg is írta tapasztalatait. E tíz év alatt azonban fordulat következett be: „e tíz évbe esik az a *lelki fordulat*, melyről e sorok elmélkedni kívánnak.” (28.) Miben állt e fordulat? „Akkor (...) Európa még elhitette magával, hogy a barbár Amerikát alapjában lenézi s Amerika még nyelt egyet, erre gondolván – körülbelül úgy, mint ahogy a zsidó bankár, kié az ország, a hatalom s a dicsőség, egy darabig még együtt viccel az expropriált gentryvel a zsidókról, míg végre a valóságos hatalommal felülkerekedik benne a tartózkodás nélküli gőg, s az alulkerültben a valóságos megtörtséggel együtt felülkerekedik az őszinte áhítat.” (28.) „Ma már erről szó sincs. Amerika tökéletesen expropriálta Páris s Páris lihegő alázattal szolgálja ki az amerikaiakat. S a világért sem titkos lenézéssel vagy lappangó gyűlölettel! Nem – inkább ma még szemérmesen eltitkolt és röstellt áhítattal, mely azonban – minden jel erre vall – nyílt és türelmetlen imádatban fog kitörni. Ugyanígy fogadták, mióta világ a világ, a művelt és finom alulkerültek a durva és nevetséges hódítókat.” (29.) Ez a jellemzés, elsődlegesen a *habitus* megváltozásáról beszél, lelki magatartásról, stílusról. De a példaanyag (zsidó bankár, gentry) már jelzi, itt valami mélyebben fekvő változás érhető tetten. A cikk utal is erre: „Történelmi kurzus: elnézni, hogy az amerikai barbárság, tisztára a több pénz, a sok pénz, a könnyű pénz hatalmával mint rontja magához a kényes Páris. Foga-

dó, vendéglő, színház, újság: minden és mindenki az amerikaikat szolgálja.” (30.) A változás ízlés és stíluskérdésként van bemutatva, ez az érzékelhető, látható fölszín, de Ignotus, rejtjelezve, a globalizálódó kapitalizmus belső átrendeződéséről, erőviszonyainak megváltozásáról szól. A „sok pénz” hatalmáról. S a „stíluskérdés” történeti következményeiről is megenged magának egy sejtést – a kijelentés szintjén: „Amerika elkocsisítja a világot. Ez nem baj, nem veszedelem, de veszteség, mert visszaesés. Legyünk vele tisztában, hogy a barbár Amerika az ő pénzével most szakasztott úgy önti el Európát, mint valamikor a germán az ő fegyverével. Szerencsétlenség nem lesz belőle, de veszteség igen. Körülbelül ezer évnyi visszaesés és időveszteség Európa pallérozódásában. A germánná vált Európa körülbelül ma ért el annyi kultúrához, amily fokon a görög-rómainak maradhatott Európa ezer év előtt továbbfejlődhetett volna. Szédület elgondolni, hogy ma már hol tarthatna. De azért nem baj – így is elég messze tart.” (31.) Nem kétséges, Ignotus itt, rejtjelezve, de azért mégis félreérthetetlenül a globalizálódó kapitalizmus erőviszonyainak Európa rovására való átrendeződését konstatálja – s ebben egy nagy *civilizatórikus törést*: évezrednyi visszaesés lehetőségét látja. Ez a kapitalizmus már „barbárabb”, mint amelynek, fiatalon, ő hívévé szegődött, s amelynek „másolását” Magyarországon megvalósítandónak tartotta. S ez nemcsak a perifériákon, de a modernitás centrumainak esetében is egy új, negatív tapasztalat, amelyet le kellett nyelnie.

S akkor még nem is tudhatta, hogy ez az Amerika, belépve a háborúba, az európai katonai erőviszonyokat is úgy változtatja meg, hogy az eredmény, egyebek közt, a Monarchia s a „történeti Magyarország” veresége és széthullása: megsemmisülése lesz.

Az ötödik cikk két nappal a hadüzenet, azaz a háború kitörése előtt, július 26-án jelent meg, de már címe és témája is a *Háború*. Már tudta, háború lesz, s mint békében nevelkedett ember, aki a különböző lokális háborúknak addig csak kibice volt, számot vet azzal – maga s olvasói számára – mi is a háború. S érzi a veszélyt. „[M]a már, aminők az emberiség mai állapota: nem igen lehet elképzelni annyira barbár népanyagú tatárjárást, mint aminő tönkretette Asszírt és Babilont, Egyiptomot, Hellászt és Rómát. De háború még mindig van és lehet s vele *mindannak megingása, mit gondolatlan életünkben olyan soha meg nem rendelhető tartozékának hittünk*, mint a talajt, amin lábunkat megvetjük, a levegőget, melybe felnyulunk.” (37–38.) „Az életem: hogy nem az enyém. A kenyérem: hogy nem biztos. A pénzem: hogy elvesz. Az állásom: hogy tárgyaltan. A házam: hogy fölégethetik. A váltó: hogy be nem váltják. A városom: hogy ostrom veszi körül, a vízvezetéket elvágják, a villamos nem jár, a lovakat elvitték háborúba, a telegráf le van foglalva, a vasút kell a katonáknak, a gyerekem nem kap tejet, az iskolákban sebesültek hörögnek, felvet bennünket a piszok, a fájdalom, a nyomorúság és a betegség, kereset nincs, kolera van, – *ez a háború.*” (38.) Ez persze igazában még csak vízió, nem közvetlen tapasztalat, de így is a normál „polgári” élet megingásának, ellehetetlenülésének anticipációja. Tétele: „a történelem: a rablások és gyilkolások sora. Az a hódító volt őszinte, ki üszköt vetett az alexandriai könyvtárba. *Minden* háború ilyen alexandriai könyvtáregetés, s csak még utálatosabb, ha azt komédiázza, hogy kéméli a könyvtárakat. Amíg nem lehet a háborút elkerülni, addig nem lehet a könyvtárakat sem kémélni”, mondja. (40.) Ez a konkrét történeti példából metaforába átváltó könyvtárpéldázat a háborút mint *kulturális törést* állítja elének – nem indokolatlanul. De nem igen tud használható tanácsot adni. Amit tud mondani, az legföljebb egy mégis-morál téziseként értelmezhető: „*S amily rettenetes s az emberiséghez nem méltó a háború: emberhez méltóan kell viselni és elviselni.* Szomorú, hogy az emberiség sem okosabb a buta földtekénél, mely örökkévalósága közben megrendül s meg-

megindul s felborítja a boldogtalanokat, kik életüket építik mozdulatlanságára. De az ember azért ember, hogy ne bírjon vele a földindulás sem.” (41.) A háborúnak a természeti törvényszerűséggel való párhuzamba állítása persze nem nélkülöz bizonyos fatalizmust, s ezzel, szándéktalanul vagy tudatosan, egyre megy, el is rejti az emberi aktivitásnak a háborúhoz vezető szerepét. De az ember méltóságára való apellálás, ha talán naiv is, egy háború küszöbén nem fölösleges.

4

Az első igazi háborús cikk augusztus 1-én jelent meg, s jellemző módon, s érthetően, *A mi háborúnk* a címe. Ignotus, látta, érezte a háborúból fakadó veszélyeket, de ezt a háborút most a Monarchia szempontjából kikerülhetetlennek ítélte – szerinte a nemzetközi erőter más lehetőséget nem kínált. „Ha volna még kétség, hogy enélkül mi várt volna reánk, nézzünk jól szemébe a Sir Edward Grey első közvetítő ajánlatának”, mondja (41.). S helyzetérzékelése szerint „nem: Törökország sorsa vár ránk, hanem: már benne vagyunk Törökország sorsában. Ebből ki kell vágnunk magunkat, különben mindenki, ki e monarchiának lakója, egyenkint főbe lőheti magát. Aki azt hiszi, hogy ez frázis, hasonlat vagy túlzás, az nézzen le a Balkánra, hogy a nagy bukaresti rendezkedés után mint válnak földönfutókká a görög kézre került bolgárok, az albán kézre került görögök, a szerb kézre kerül mohamedánok – és így tovább.” (42.) Ez a Monarchia *fölbomlásának* és részei *periferizálódásának* jóslata (s ma már tudjuk, e jóslat be is vált). Reakciója pedig erre ez. „Én megkérdem magamat s így kérdezze meg önmagát minden egyes, s nem hazafiságból s regényes szófúvással, hanem józan önzéssel, rideg számíttással: akarok-e szerb lenni? Vagy román lenni? Vagy orosz lenni? Lenézek a Balkánra, felnézek Finlandba s azt mondom, hogy nem.” (42–43.) „S ha kérdem tovább: megint csak legridegebb, minden történetiségtől meghántott önzésem: akarok-e, aki csakis magyar lehetek, inkább egy helyreállított nagyhatalmú Ausztria-Magyarországon lenni magyar, mint egy magában álló Kis-Magyarországon, mely Szegedtől Kassáig terjed s Kanizsától Nyíregyházáig: akkor viszont nem nehéz szenvedélyes habsburgistának lennem.” (43.) Történeti távlatból s Ady érzékenységét, hallatlanul kifinomult intuícióját ismerve nem nehéz meglátni, hogy Ady ilyesféle sorokat olvasva írta Ignotusról, hogy „vates”. S ha a szót túlzottan romantikusnak s archaikusnak ítéljük, annyi a szigorú mérlegelés rostáján is fönmarad, hogy Ignotus érvelésében egy speciális nézőpontú, *hatalom s habitus* összefüggéseit könyörtelenül ki-mondó percepció működött – és sajnos, igazolódott.

Cikke, amely rendkívül részletgazdag és szinte minden sora releváns történeti távlatból is, két – beállítódását is magyarázó – tézist explicit alakban is rögzít. (1) „Mindenkinek, aki az osztrák–magyar birodalomban él, de mindenesetre minden magyarnak személyes életérdeke, hogy az osztrák–magyar monarchia megmaradjon és nyugodt zavartalanságban éljen.” (44.) (2) „Ki olyan ostoba vagy olyan aljas, hogy a szerbet vagy a románt vagy bárki emberfiát ne nézze embernek, ne tisztelje álmait, ne becsülje még önzését is vagy sajnáljon tőle bármi boldogulást? Csak éppen annyira nem vihetjük e megértést, hogy öngyilkosak legyünk.” (45.) A történeti tragédia, amely e cikkben még kimondatlan maradt, e két tézis – nem szubjektíve, hanem az egyéni mérlegeléstől függetlenül, a dolgok logikájából következő – feszültségéből, azaz magából a helyzetből adódott. E két posztulátumot immár nem lehet összehangolni.

5

Augusztus 9-én jelent meg a *Búcsú* című cikk, amelyet, egy Adyhoz írott levelében (AElev III. 323.) már Boncza Berta, az első, még a Világ-beli közlés olvasásakor szépnek, Ignotus egyik legszebb írásának mondott, s amely valóban inkább briliáns líra, mint rideg elemzés. Három – meg nem nevezett, de körülírt – Nyugat Európai nagyvárost: Párizst, Londont és Rómát idézi föl, búcsúzkodva. Őszinte, megrendült és nosztalgikus vallomás e három portré – a városokról, s egyáltalán nem mellékesen *saját eszményeiről*. A három város közül kettő az ellenség emblematisztikus városa lett, a harmadik a majdan szintén ellenséggé váló „örök város”. A háború kialakította viszonyt Ignotus veszteségként élte meg, nem uszított ellenük, de a portrék végén rögzítette a megváltozott viszonyt. Párizsról például így: „Képeidet, szobraidat, asszonyaid tipegését járatom lelkemben – s szememből kicsordul a könny. Rossz kutyák vagytok s elaljasodtatok. Nem látlak többé benneteket.” (50.) S Londonról is hasonlóképpen (53.). Rómáért pedig szinte könyörgött: „reszketve imádkozunk, hogy legalább te ne essél ellenünk bűnbe. [...] Nem volna érdemes életben maradni, ha te is kivesznél életünköböl.” (56.) Szép, nosztalgikus líra ez, vallomás, eszményekről, múltból, lehetőségekről, de így is, vagy talán éppen így kifejezi azt a törést, azt a veszteséget, amely a modernitásban, a „kultúrában” a háborút szülő érdek- és hatalomérvényesítő tőkeológia előidézett.

Hasonló zsánerű, vallomásos szöveg *A hazáról* (augusztus 15.) is. A patrióta vallomása ez. Nagyrészt, mai távlatból legalábbis, evidencia. Ami mai szempontból mégis érdekessé teszi, hogy itt Ignotus önmagáról nem harci szituációban, inkább tárgyias-leíró módon szól. „Én sokszor megpróbáltam, még hazaáruló koromban, a józan világpolgár, az elfogulatlan marslakó, a csöndesen megfigyelő globetrotter szemével nézni kis országomat”, írta (57.) „De *nem* voltam idegen. Itt születtem, itt nevelkedtem, ebbe a nyelvbe nyúlnak bele érzéseim szálai. Ami elfogultság és önzés ellen itt kellett hadba állanom, mégis csak más szemmel néztem, mint a junkergőgöt vagy a chauvin rosszaságot. Vagy pláne a jingo-stupiditást. Kedvesebb emberfajta kíméletlenkedett itt. Jobbak itt még a rossz emberek is. [...] S ha szellemileg barbárság volt is s politikailag reakció a tudománytól való félelem s a szociológiának nemzeti indexre való tétele: az emberei mégis bejutottak az egyetemre, polgári boldogulásukban nem zavartattak s a társadalmi szabadságmozgalmaknak kevesebb vértanúja volt itt, mint legtöbb más hazában.” (57–58.) „Szó sincs róla, hogy itt is öröm lett volna az élet. De el lehetett viselni, mert az elégedetlenségnek mindent összevéve elegendő volt a szabadsága.” (858.) A hazát, persze *nem* „foglalkozásosan szerette” (59.), de idetartozónak tekintette magát. S amikor önmagát újra pozicionálja, az is figyelemre méltó. „Büszkén vallom magamat világpolgárnak még e napokban is, mikor az egész világ megbolondult, *totus mundus stultizat*, mint Ferenc császár mondta. Ma is tudom mintegy a Marsról nézni, ami idelent történik. De van bennem annyi önzés, hogy csöppnyi magamat meglássam még a Marsról is, s azt lássam – álmétkodva – hogy Franciaország, Angolország és Oroszország én ellenem fogott össze, az én kenyerem s az én gyerekeim ellen, az én egyéni boldogulásom, az én európai művelődésem, az én emberi szabadságom ellen.” (61.) Ez az önmeghatározás egyszerre jelzése a nyugati modernitáson belüli hasadásnak, és belátása, elismerése a félperiférián belüli sorsközösségnek. E kettősség is új.

Érdekes a szeptember 6-i *A német* című cikk is. Részletgazdag, informatív, de itt, háborús kontextusban elsősorban azért érdekes, mert úgy elismerő, hogy – bár „szövetségesről” szól – nem apologetikus, inkább tárgyias és tárgyyszerű. Az október 7-i *Suvalkitől Szigetig* megint

egy, emlékekkel fűszerezett, karakterológia – ez az oroszokról. Nem hízelgő, de sok igazság van benne, Ignotus sok mindent észrevesz s láthatóvá nagyít. „A szent Oroszország rászabadítja a nyugati világra posványáiból olykor a maláriát, szennyéből olykor a kolerát, rejtett s messzi zugaiból a kozákokat, a tatárokat, az évszázadról-évszázadra változatlan primitívséget s vérszomjúságot, melyet hagy vagy tenyészt a maga szolgálatára. Fenyegetés gyanánt sőtétleni, veszedelem gyanánt tornyosodni a művelt világ határszélein: ez az a rendeltetés, melyet magának a földtekén választott. Mi célja vele? hová tart benne? maga sem tudja. Csak van, csak terjeszkedik, csak fal és nyújtózkodik. Mint a spanyol kalandorok a vérbajt az indiánusok közé, úgy küldi maga előtt az intrikát s a korrupciót, a kolerát, a vesztegetést, a külön erre nevelt pusztai csordákat. Mit akar? Dúlni akar, – élni akar s az ő élete ez.” (72–73.) Ebben a jellemzésben alighanem benne van a pogromok zsidó tapasztalata (erre itt Ignotus nem utal), az elsődleges mégis az, hogy a nyugati modernitás és az azt követő magyar „pallérozódás” szempontjából veszedelmet érzékelt az oroszokban. A „forradalmi” várakozás és romantika az ő ítéletét, a jelek szerint, nem befolyásolta.

Az október 11-i *Ilyenkor* a háborús lélektan körében mozog, a háború mentális következményeit mérlegeli, de még nagyon a történet elején. Azt azért már észreveszi, még a háború is megszokható: „De ez a világvihar, amily heves, olyan állandó, – beláthatatlan, hogy mikor lesz vége. Kétségbeejtő, de úgy van, hogy az ember kezdi megszokni, s kezd eltompulni úgy dicsőségei, mint csapásai, mint távlati iránt.” (79.) S észrevesz még valamit, sejtélem-szerűen: „valahogy azt érezzük, hogy a Krupp-mozsarak s a vízalatti hajók, hogy a mai tűzérőség, várostrom s ötszáz kilométerig szélesedő harcsorok genialisabbak mint az emberek, akik kitalálták s rendezik és vezetik. Mintha a személytelen nagyság korszaka kezdődne”, mondja. (81.) A megfigyelés éles és pontos, de mintha *camera obscura* működné a kifejezésben: ez, a hősiesség párhuzamaként, még „nagyságként”, azaz valami pozitívumként jelenik meg, noha éppen hogy veszély: az embernek a technika alá rendelődése. Miközben a romboló, pusztító potenciál nőtt meg.

Az október 18-i *Regele Carol* megint karakterológia. Nem annyira Károly királyé, bár az övé is, mint inkább Romániáé s a románoké. Személyes emlékek és finom megfigyelések sora ez, fontos igazságai is vannak, de nem nagyon lehet szabadulni a gyanútól, e karakterológia hangsúlyait még a szövetségi viszony határozta meg – a román pálfordulás (1916) és az Erdélybe való román betörés után már a hangsúlyok alighanem átrendeződtek volna. Az viszont bizonyosan Ignotus meggyőződése közé tartozott, hogy a román nép fiatal és tehetséges náció, s az utóbbi időkben nagy fejlődésen ment át az ország. S a karakterológia sok részlete is pontos, ma is akceptálható. Ám ahogy az oroszok jellemzése, a románoké sem tartozik a könyv legerősebb lapjai közé. (Az újságíró kezét valamennyire megkötötte a Monarchia aktuális külpolitikai érdekeinek figyelembe vétele.)

6

Ignotusnak a háborúhoz való alapviszonya az eddigiekből is már jórészt látható s érzékelhető. Az újabb s újabb cikkek persze ezt a viszonyt részleteiben árnyalták, s néhány lényeges ponton ki is egészítették (ezekre még ki is kell térnünk). Sok minden azonban az eddigiekből, implicite már az újabbakban is ott van, s ezek rekapitulálása most fölösleges. Annál is inkább, mert sok érvelés igazában nem is ezt az alapviszonyt mélyíti, hanem, burkoltan, azon alternatívák kereteiben mozog, amelyeken belül Ignotus valamilyen, a helyzetből kivezető megoldás

lehetőségeit kereste – ma már tudjuk, sikertelenül. Így például a *Militarizmus* című cikk (október 16.) megkísérli a „militarizmusok” szétválasztását, rosszra s jóra. Ez részéről nem „kommunikációs” stratégia, hanem csakugyan kiútkeresés, de zsakutca. A német és az angol militarizmus, az eltérő ideológiai körítés ellenére, *de facto* azonos funkciójú volt. A *Militarizmus* igazi újdonsága ezért szempontunkból máshol ismerhető föl. Az újdonság kettős. Az egyik, ami az alapviszonyt lényeges ponton kiegészíti, az az: kimondja, hogy a háború igazi oka valójában a német és az angol kapitalizmus gazdasági versenyében rejlik. „Az angolokban”, írta Ignotus, „megvan annak az előkelőségeknek a kötelességtudása, amelyet maguknak vindikálnak. Nem hazudnak oly naivul otrombán, mint az oroszok, nem átkozódnak oly szívevesztett őszinteséggel, mint a franciák, s rendes képmutatásukkal olyan formulákban igyekeznek megmagyarázni, hogy miért másért is keverik a háború kártyáját, mint a német üzleti verseny megbénítására, amely szólásokkal maguk előtt sem kell pirulniok (...). Az angol snobizmus egy idő óta demokráciában utazik.” (90–91.) Ebben mindkét mozzanat fontos. Fontos annak kimondása, hogy az ok „a német üzleti verseny megbénítása”, s fontos, hogy ennek argumentációja „demokratikus” érveléssel van körítve. Itt a nyugati modernitás két alapvető mozzanat ismerhető föl: a rivális tőke ellehetetlenítésének strukturális szükségessége, s e „szükség” (valójában szimpla önérdek) megideologizálása, fedő szövegekbe való öltöztetése. (Ignotust persze ekkor még elsősorban az utóbbi foglalkoztatja.) A másik, ami az alapviszonyt lényeges ponton kiegészíti, ebből következik: a „militarizmus” (értsd: fegyverkezés, kardcsörtetés, a háborús fenyegetés megteremtése és fönntartása), bár többféle változatban is létezett lényegileg azonos. Sőt a „demokratikus” és a „feudális” verzió még bizonyos paradoxitást is mutat. „Jobb szeműek többször meglátták – a háború előtt mind többször – hogy valamint a francia szociál-republikanizmus és parlamenti mindenhatóság álarcában egy csekély tőkés kisebbség zsarnokoskodik a dicsőség népén: a német feudál-abszolútizmus, a porosz junker-monopólium formájában a népakarat uralkodik a kötelesség nemzetén.” (91–92.) Utóbbira hoz is egy példát, aminek következményeit is levonja: „A vége az lett, hogy egy pár külsőlegesen engedmény után a katonai büszkeségnek, a militarizmusnak hazájában (Németországban) valójában a polgári akarat kapott meg minden elégtételt. Hogy' lehetett ez? Csak úgy, hogy a német nép urai azért tudnak rajta uralkodni, mert egyik a német néppel. S a német militarizmus azért mindenható, mert egy a német népnek maga felett való hatalmával.” (92.) Nem biztos, hogy amikor e paradoxont Ignotus megfogalmazta, tudta, hogy mit mondott ki, s annak, amit felismert, milyen nagy veszedelmei vannak – s lesznek. (Innen akár a náciizmus genezisének föltárásához is el lehet jutni.) Ignotus itt még szükségképpen taktikázik, hiszen, önvédelemből, a „demokratikus” militarizmust nem ismerheti el magasabb rendűnek, mint a „feudálisat”. S ezért inkább oda konkludál: „A militarista német militarizmus ma már valójában szintén nem egyéb, mint a milíciás svájci vagy amerikai militarizmus. Hogy melyik forma az alkalmasabb s a merevvel járó áldozatok szükségesek-e a célhoz: arról lehet elmélkedni s a próba el fogja dönteni. De hogy amíg van rablól, addig csendőr is kell s hogy amíg van lehetősége annak, hogy egyik embercsoport a másikat testi erővel igyekszik lebírni, addig minden embercsoportnak meg kell szervezve lennie ilyen kísérletek ellen: azt csak az nem látja, aki nem figyeli meg, hogy a szabad Amerikában” is e téren mi van. (92–93.) S következtetése az: „az angol kalandorság nem megtörni fogja a militarizmust, hanem bebizonyítja, hogy még jóideig szükség van a militarizmusra.” (93.)

A végkövetkeztetés, nem kétséges, teljesen helytálló s ezt el nem ismerni retrospektív képmutatás volna. Maga az okfejtés azonban nagyon a történeti kontextuson, a kapitalizmus logikáján belül maradt. Ám, bármily paradoxon, éppen e logika „szükségszerűsége” érzékelteti a belőle fakadó veszélyeket. Az, hogy e kontextusban még a *nem* militarista érvelő sem tud kilépni e logikából.

Több szempontból is fontos kiegészítés az eddigiekhez, s több vonatkozásban is releváns az, amit Ignotus a magyar kultúráról mond (*A magyar*. Október 25.). Az apropó az, hogy – állítólag – „a magyarnak most divatja van”. Hogy okkal, joggal, avagy csak önerősítésként, „közérzetjavító” momentumként állította-e ezt, majdnem mindegy már. De amit leír, s amit – jól érzékelhetően – megvéendő eredményként mutat föl, az nagyon fontos. S nemcsak azért, mert egy modernizációs aktivista modernizációról való – visszatekintő – képe válik így leolvashatóvá, de azért is, mert a magyar kapitalizmus valódi teljesítménye válik benne láthatóvá. Az a teljesítmény, amelynek elvesztése vagy folytathatósága, magyar szempontból, a háború igazi tétje. S Ignotus a „marslakó” (aki azért látja saját magát is idelent) szigorú tárgyszerűségével, minden „romantikus” múltérzékelést mellőzve rajzolja föl e teljesítményt. Lezögezi: „az új magyar kultúra egészen fiatal. Jó, ha két nemzedéknyi.” (97.) S kimondja, ez maga a „csoda”. „Jogunk arra – hiszen az ellenkezője volna szerénytelenség – hogy magunk is meghatódjunk, látván, hogy a világon vagyunk. Hiszen, ha valaha, úgy most látszik, hogy ez mekkora csoda. Csak Belgiumra kell néznünk, hogy meglássuk. Egész Európa dolgozott rajta, nagyapáink napjai óta, hogy megtartsa. S nem tudta megtartani. Ellenünk egy világ dolgozott, évszázadok óta, hogy lemerítsen bennünket a történelem tengerében. S mi megvagyunk. Mulsztóságos volna, ha nem volna oly nagyszerű.” (98.) Ignotus, a „marslakó”, nem a nemzeti mitológiában mozog, pontosan fogalmaz: „1867 előtt nemcsak Magyarország nem volt a világon, de az a valami sem, amit magyar világnak vagy műveltségnek lehetne nevezni. [...] Magyarország 1867-ig jog szerint teljesen középkori kis enclavé volt s az volt valóság szerint is, mert ami kultúrintézményt az osztrák elnyomás rákényszerített, az fölületesen és gyökeretlen fityegett rajta.” (98.) S „hogy mi is volt ez az ország még negyvenhét évvel is ezelőtt”? „Való igaz: középkor volt, Ázsia volt”. (99.) Ez a negyvenhét év azonban nagyot változtatott rajta. S az idegenből való átvételek, az idegenből való tanulás, a vádakkal ellentétben, nem „a magyar kultúrképtelenség” bizonyítéka. (98–99.) „[A]z osztrák hatás s a külföld minden kulturbefolyása, az idegenből való átvétel és eltanulás mind csak azóta foganatos e földön, mióta a magyar annyira amennyire a maga ura rajta – s ha azt mondják, hogy monopolizálta ez országot s a nemzetiségeket kizárta belőle, akkor, ha ebben volt hiba, azt nem kell szépíteni, ami ebben nem ráfogás, azt nem kell letagadni, ami ezen változtatandó, azt szándékba kell venni, – de akkor ez is csak kultúrpróbája a magyarnak, mert nem jelenthet egyebet, mint hogy azt az Európát, mely a Duna–Tisza mentén az 1867 előtti Ázsiát felváltotta: a magyar csinálta meg.” (99–10.)

Ignotus itt, nagyon jellemzően, megint önmagát is adja: elismeri az önkritikára okot adó fejleményeket, de, nagyon okosan, nem kiélezi azokat, hanem megváltoztatásuk perspektíváját rajzolja föl: a megoldásokat állítja előtérbe. De úgy, hogy elhatárolódik a köldöknéző, rossz „nemzeti” felfogástól. „Ez nem chauvinkedő kérdés, még kevésbé akar jogcím lenni későbbi chaivenizmusra. A chauvinizmus átok, ostobaság és öngyilkosság – de az a bátortalan lemondás is.” (100.) Leírása hitelét (s álláspontja erejét) éppen ez a distinkció alapozza meg.

Az új magyar kultúra mibenlétét s megteremtésének munkáját élesen, már-már sarkosan, de nagyon pontosan, világos vonalvezetéssel adja elő. „Nem lehet eltagadni: amily örvendese-tesen teljes a magyar kultúra, olyan kevés benne a magától nőtt adalék. Az ágya a mienk, a zamata – majd minden egyebet idegenből vettünk. De ha így van: micsoda munka volt ez! Kis igényű parasztnép felett tétlen tenyésző uraság: nagyjában s karrikatúrában ez a nagyapáink Magyarországa. Mindent, de igazán mindent, ami a mai Magyarország: tanulni kellett, megcsinálni kellett. Igazgatás és közlekedés – a pénzgazdaság bonyodalmi, a kereskedelem magasságai, az ipar nehézségei, – a tudomány rejtelmek, a technika titkai, a művészet különösségei – az önállóság terhei, a szabadság gondjai, a parancsolás lemondásai – a munka, a kötelesség s a jogállapot fegyelme: mind új volt, mind félelmetes volt, mind szokatlan volt, furcsa volt, zavarbaejtő volt, s az igények, melyekkel az újak emberei a réginek öröklői elé állottak: megszokhatatlanul megrendítőek voltak. A boltos, akivel kezét kell fogni, a munkás, akinek jogot kell adni, – a törvény, a szabály, a rendelet, aminek engedelmeskedni kell, a gépezet, amibe bele kell illeszkedni, a nem kívánt, amiért még meg is kell dolgozni, a fölöslegesnek vagy károsnak érzett, ami előtt még meg is kell hajolni: mennyi hősiesség kellett ehhez! A nyelv, a szokás, az életmód, az ősi meghittség s az öröklött idegzet: mind elmondhatatlanul szűk volt ennyi minden újak s idegennek a befogadására, s mindehhez mégis hozzá kellett tágtani, s úgy, hogy ne csak meg ne szakadjon bele, de inkább eleven, hajlékony s táplálón magához alakító foglalat legyen!” (100–101.) Ez a kapitalizmust eredményező, s a kapitalizmus bázisán kialakuló modernizáció s a „modern” Magyarország születése – a habitus nézőpontjából fölvezetve. E jelzésszerű vázlat több és összetettebb képet ad arról, ami történt, mint ami a termelési eredményekből, az infrastruktúra kiépüléséből, a „civilizatórikus” fejleményekből közvetlenül megérthető. Ez a mindent generáló mögöttes fölmutatása.

S Ignóus azt sem hallgatja el, hogy mindeme változások mögött, e változásokat előmozdító, de ugyanakkor komplikáltabbá is téve, a szociológiai értelemben vett „idegenség” is ott munkált. „E sok idegenséget és újságot egyben elég gyakran idegen igények és idegen elemek hozták, képviselték vagy követelték. Aki pénzt küldött ide és itt piacot nyitott, az uralkodni akart rajta – s az idegen foglalkozásokat idegen nevelésűek úzták. Visszaverni a felsőbbbségi igényt, anélkül, hogy eljászanók a hasznót, melynek fejében támasztják: mennyi diplomácia kellett ehhez! S az idegen foglalkozással együtt az idegen embert is felszíni, de úgy, hogy az új foglalkozás ne vigyen bele idegenséget az életbe s az idegen ember otthonába olvadjon e földön: ehhez az érzésnek olyan magasrendűsége kellett, mely annál tiszteletre méltóbb, mentül többször kell önmagán erőt vennie.” (101–102.) E leírás mögött, kimondatlanul, a zsidók és (kisebb részben) a németek úgynevezett asszimilációja húzódik meg, de – s ez igazi nóvum – nem a ma már szokásos szociológiai sémákban elbeszélve, hanem olyan érzés-, érzülettörténetként előadva, amely meghagyja a szociológiai fogódzókat, de mintegy belülről, a mentalitás dimenziójában mutatja meg, mi történt. S ez a rajz igazában már nem is a szűken vett asszimiláció története, hanem – ahogy később Ady tematizálta mindezt – „korrobori”, két nép, nem disszonanciák és feszültségek nélküli, de mégis érdemi összeolvadása.

A háború tétje, ebből a szémszögből nézve, ennek a fejlődést és gazdagodást hozó összeolvadásnak a sorsa volt. Ignóus persze óvatos volt. „Hogy e háború, ha sikere lesz, mit jelent az osztrák-magyar monarchia, mit a magyarság, mit Magyarország számára: azt hívságos volna akkor mérlegelni, mikor csak *ma* van, a tegnap mintha sosem lett volna s a jövőnek következő perce is végtelen távolság.” (103.) Ám cikkét mégis azzal zárja: „A különbség 1866

és 1914 között: a háború között, mely a magyarnak ellenére folyt s a háború között, melybe a magyar is beleviszi lelkét, tehetségét, törekvéseit: ez csalhatatlan értékmérője a magyarnak s új keletű, de belsőleges kultúrmunkájának. Legyen maradandó a világon, mely most meglepetve fedezi fel magában.” (104.) Ez világos beszéd.

Ignotus tudta, a Monarchia mindenképpen átalakulások előtt áll, nem a háború előtti status quo megőrzése a feladat, e vonatkozásban elmozdulás lesz. November 29-i, *Aztánra – és mostanra* című cikke visszautal a hadüzenet előtti szituációra, s ilyen alternatívát fogalmaz meg. „Kérdés csak az, hogy amely nemzet vagy faj vagy ország számára az osztrák-magyar monarchia életben maradása életkérdés, fontosnak tartja-e a monarchia élete számára, hogy annak mai birtokállománya ne változzék? Az is kérdés, hogy akik e monarchiát s egyes államait vagy országait igazságos és manapi politikával akarják megerősíteni: lehetségesnek tartanak-e ilyen politikát, valameddig tisztázva nincs úgy az ittlakók, mint a kívüállók számára, hogy akik e monarchiában élnek, itt fognak-e maradni, itt akarnak-e maradni, itt kell-e maradniok, itt lehet-e maradniok?” Ez elég nyílt beszéd, s benne van az is, ami a vereség után bekövetkezett, a felbomlás. Az élesen exponált alternatívához viszont ezt fűzte: „Hogy mindezek tisztáztassanak, hogy mind e kérdésekre felelet alakuljon ki, annak időpontja talán, de csak nagyon talán, talán egy, talán két, talán csak egy félévre: lehet, hogy a mi kezünkbe volt adva s hogy ennyi ideig talán fel tudtuk volna tartóztatni a világháborút. De ha egyéb nem, amik megindulása óta kiderültek. Világosan mutatják, hogy nem rajtunk állt, hogy végkép elkerülhessük, akár akart az ország háborút, akár nem, sőt akkor sem, ha bármiféle áldozattal (...) maga adta volna előlegbe mindazt, amijébe egy elvesztett háború kerülhet.” (107.) Itt Belgium példáját és sorsát emlegeti föl, de amit ehhez hozzáfűz, még riasztóbb lehetőséget sejtet: „s nem tudom, hogy a háború további folyama meg fog-e állani ennél az egy példánál.” (107–108.) (Ma már tudjuk, nem állt meg, Európa térképe átrajzolódott, méghozzá elég radikálisan, s ez a Monarchiát és Magyarországot is visszametszette.) S Ignotus e helyzet alakulásában a belső okokkal is számolt: „Lehet, sőt úgy van, hogy évtizedek rossz belső politikája juttatta e monarchiát abba a leromlásba, hogy környöskörül s a világhatalmak legmagasáról már romlandó prédának tekintsék. De hogy miután már ennek vették, ilyen gyanánt kezdtek vele bánni, s mint ilyet kezdték ki s mikor most arról van szó, éljen-e, haljon-e s benne éljünk-e, haljunk-e mi”, nem marad más, mint megvédeni próbálni a Monarchiát. (109.) S ebből a szempontból rögzíti a progresszió feladatát: „Nekünk nem volt szabad hagynunk ezt az országot, most pedig meg kell tartanunk. Ha ez sikerül, rajta kell lennünk, hogy olyan legyen, aminőnek mi szeretnénk látni. Ehhez a végsőig menő önfeláldozáson kívül még csak eggyel járulhatunk hozzá: ha a végsőn is túlmenő áldozatkészséggel mentjük át *aztánra* intézményeinket, eszközeinket és – embereinket.” (113.)

Ez harcvállaló magatartás, nem – ahogy egy időben mondták – „defetista”, de jól érzékelhetően veszélyeket érzékelő s veszélyekkel számoló.

7

Ignotus – író lévén, de alkotából folyóan is – elsősorban a habitusban bekövetkező változásokra és módosulásokra volt érzékeny, s ezekből a változásokból vonta le következtetéseit. De mint gyakorló újságíró az idők folyamán beletanult a habitusalakító „kemény” struktúrák, például a gazdasági érdekek és mechanizmusok gyakorlatalakító szerepének dekódolásába is. Soha nem lett „gazdasági” újságíró, a kultúra (s a politika) látszólag lágyabb szerkezetű, fi-

nomabb alakzatokat produkáló világa érdekelte – s ennek eminens terepe az irodalom volt. De a kemény struktúrák hatalmát elismerte, s ha muszáj volt, elemzéseibe is bevonta. A „nagy háború” pedig (amelyet ő kezdetől világháborúként kezelte) ilyen volt. S a kapitalizmus és a háború közötti összefüggések lényegét felismerte – s ki is mondta. 1915 tavaszán, *A háború, mint természeti törvény* című írásában a gazdaság felől értelmezte az akkor már közel egy éve zajló „nagy háborút”. Önmagához mért újdonsága e cikknek, hogy a konfliktust a német gazdasági fellendülésből, illetve e fellendülésnek a brit érdekeket sértő dinamikájából vezette le. A háború, ami most – legyünk vele tisztában: főképp német és angolok közt – folyik, nem folyik mától fogva. Nem is mióta, kilenc hónap előtt, egymással hadba álltak. Folyik éppen ötven esztendeje, mióta Poroszország szervezetbe fogta s életrekeltette a németégekben szunynyadó erőket. Folyik az egyetemeken, hol a németek tudást színek magukba, folyik a műhelyekben, hol felkészülnek a piacokra. Folyik a piacokon, honnan kiszorítják a rég ottülőket. Folyik a tengereken, miket hajóik átszelnek, folyik a hivatalokban, hol emberi ellátottságot adnak annak, ki a német munkában részes. Folyik a mezőn, hol a paraszt kétannyi élelmet hoz ki, mint más országok parasztja, folyik a takaréokban, hova kétannyit rak, folyik a vállalatokban, mikbe tízannyit fektetnek. Folyik a lemondásban, mellyel a német ember kétszer annyit dolgozik, folyik a követelésben, mellyel a német helyet kíván magának, mint Bülow kancellár mondta: a napon. Ez német–angol háború volt, még mielőtt a német tudta s az angol észrevette. S e háborúban már rég győzött a német, mire az angol ráeszmélt, hogy győzni talál.” (151.) A konvencionális értelmezés persze azt mondaná, hogy ez nem háború, ez gazdasági verseny, s bizonyos értelemben ez igaz is: ez a rivális kapitalizmusok gazdasági versenye a piacért, a tőkeértékesülés lehetőségéért: leegyszerűsítve a profitért. Az ilyen, a szabadpiaci ideológia jegyében megkonstruált elmélet azonban, végső lényegét illetően, megtévesztő. A „szabad”, piaci verseny ugyanis végső soron soha sem tisztán gazdasági verseny – az ilyen versenyekbe, egy-egy kritikus ponton, mindig gazdaságon kívüli erők is beavatkoznak. A versenyt – a katonai jelenlét potenciális fenyegetést jelentő nyomásgyakorlásától a közvetlen fegyveres beavatkozásig – a nyomásgyakorlás változatos formájú eszköztára „korrigálja”, mindig az éppen még erősebb tőkepozíció érdekében. A tőke mögött mindig ott áll a politikai és katonai hatalom, az állam, beavatkozásra készen. S a „nemzeti” tőke meg is kapja ezt a támogatást. Az igazi probléma akkor van, amikor a szembe kerülő „gazdaságok” az erőegyensúly körüli helyzetben konfrontálódnak, s két gazdaság „versenyét” a nemzetközi tőkeáramlás (mai terminológiával: a globalizáció) két vagy több ellenérdekű hálózatba szervezi. Az első világháború előestéjén lényegében ez történt, s a német–angol ellentét két nagy hálózat részeként manifesztálódott – fegyveresen is. A gazdasági verseny katonai összecsapássá váló politikai metamorfózisa szükségszerű volt. Ignotus ezt jól látta, s a háborút joggal vezette vissza ötven évvel korábbra. A gazdasági verseny katonai elintézését azonban, mint a kapitalizmus dinamikus korszakának gyermeke, aki részesült e dinamika kulturális hozadékából, csak anomáliaként tudta (még) értelmezni. Esetünkben a háború közvetlen okát az angol (brit) „aljasságban” vélte felismerni. Ahogy írta: „Az a bestiális, az alávaló, [...] az az ocsmány az angolok e mostani háborúján, hogy a munkának, az elmének, a legnagyobb emberi iparkodásnak és emberi erényeknek azt a háborúját, melyben a németek ugyan megcsúszáltak minden talpalatot, amihez hozzájutottak: hogy ezt a győzelmet akarják az angolok visszacsinálni testi háborúval, vérrel, vassal, vagyis a háborúnak legocsmányabb, legdurvább, művelt emberhez legméltatlanabb formájával. Mintha a teológia boxpárba hívná ki Darwint.”

(151–152.) Ez azonban Ignotus vélelmével ellentétben, nem anomália volt, hanem törvényszerűség. A saját csúcsán már túljutott kapitalista hatalmi blokk a feljövő s pozícióját veszélyeztető hatalmi blokkal szemben nem igen tud mást tenni. A tőkeológia könyörtelen.

Abban azonban Ignotusnak mégis igaza van, hogy az angol megoldáskísélet következménye végzetes folyamatokat indított el: „az angol méltó minden gyűlöletre, amért az emberiséget ebbe a méltatlanságba lökte le és süllyesztette le. Válogatása lett volna, hogy a háború természeti törvényének legnemesebb formáját keresse ki s tegye az ő páratlan tekintélyével és tagadhatatlanul óriás hatalmával általánosan kötelezővé, – s ő ehelyett vademberekkel vademberekhez való formát választott s szerzett ennek létjogosultságot.” (153.) Ebben az értelmezésben persze a háttérben ott lehet a szövetséges iránti szolidaritás nehezen eliminálható megfontolása is, de Ignotusnak, a modernitás elkötelezettjének megrendülése őszinte. Az ő modernitásfelfogásába (értsd: kapitalizmusképébe) nem fért bele a problémák ilyen brutális elintézése.

S ebben aligha volt egyedül. Ezt a tapasztalatot lenyelni, minden pragmatikus okosság ellenére, nem volt egyszerű, s nem lehetett érzelmi megrendülés nélkül tudomásul venni.

A kilátásokat az idő előre haladtával egyre rosszabbaknak látta. A *Cognosco stilum* című, 1915. május 29-i cikkében már a háború végletes eszkalálódását sejtette meg. „Az entente nem tud másképp győzni”, írta, „mint ha az egész emberiséget belekeveri a viaskodásba. Csak úgy nem ég le ő külön, ha felgyújtja a világot mind a négy sarkánál. Ezért nem várok jót vagy józanságot a most következő szakaszoktól. Kalandorvállalkozást indítottak meg kalandorok. Mentül rosszabbul fordul kalandjuk, annál elszántabbak és fék nélkül valóbbak. Nem nyugszanak, míg a földtekét fel nem borították. S nem nyugszanak bele, ahol egyszer nem sikerült. Belefognak újra, nekikerülnek újra, s amíg van foguk, amivel marni tudnak, s van körmük, amivel tépni tudnak, s van nyelvük, amivel hazudni tudnak, s van pénzük, amivel lefizetni tudnak, addig mindennap minden újakezdődik.” (156–157.) E prognózis, ma már tudható, igazolódott. Hogy az ok szimpla „kalandorság” volt-e, ahogy ő látta, vagy a tőkeértékesülés biztosításának kényszerítő logikája határozta meg a politikai és katonai döntéseket, utólag sem könnyen szárazható szét erre vagy arra a „motívumra”. A kettő a jelek szerint szétválaszthatatlanul összefonódott. De Ignotus, talán lelki önvédelemből is, inkább a politikacsinálók rosszhiszemű és morális kontroll nélküli opcióját látta mindebben, mint „gazdasági” törvényszerűségek mechanikus érvényesülését. S volt is, ami igazolni látszott álláspontját. Nemcsak politikusok és véleményvezérek megvesztegetésére utalhatott, de szervezett „kommunikációs” csatára is. „S nem én kérdelem, mert nem kérdés, hogy hogy dolgozzák meg Hollandiát és Amerikát, Görögországot és Portugáliát s a folyamok partóreitől fogva a kancelláriák ajtónállóig a hadba nem kevert országok embereit, deákjait, kiadóit, szószátyárait, félbolond felkentjeit és egészen okos minden hájjal megkentjeit az entente ügynökei, az entente kémei, az entente nagykövetei, kiskövetei, fő- és alkonzuljai, írnokei, dragománjai, nagyvilági írói és félvilági asszonyai. *A játék nem megy babra. Ezt nem lehet abbahagyni, itt megállás nincs.*” (157.)

A diagnózis és az érvényesülő politikai logika leírása pontos. Ám a konfliktusoknak ez a totalizálódása, minden jel szerint, már mélyebben gyökerező meghatározottságra vallott, mint a mindig is megvolt politikai „kalandorság”. Csak ezt az összefüggést a „modernitás” hívének nehéz volt be- és elismernie, mert ez a gyakorlat magának a „modernitásnak” az arcukat is újra definiálta.

8

Az *Egy év történelem* szerzőjének politikai beállítódását meghatározni nem könnyű feladat. Maga Ignotus a klasszikus „szabadelvűségtől” a bernsteini „revizionista” marxizmusig többféle politikai opcióval hozta hírbe magát. Az bizonyos, mindenképpen az úgynevezett „progresszió” képviselői közé tartozott, bár egyéni színekkel: a radikális Pikler Gyulával való szoros barátsága nála összefért az ifjabb Andrássy Gyula gróf politikájának támogatásával. De minden – esetleges – látszat ellenére nem eklektikus volt, hanem „csak” a lehetőségeket és a korlátokat figyelembe vevő, mérlegelő *pragmatikus*. A magyar modernizáció pragmatikus aktora volt, aki írói s újságírói munkásságát az ország „pallérozódására” tette föl. S magát a modern magyar irodalmat is, amelynek megszületéséért, stabilizálódásáért és térnyeréséért oly sokat tett, ennek a „pallérozódásnak” a legfinomabb szerkezetű kulturális alakzataként fogta föl. Amikor ennek az irodalomnak a szabadságáért stb. harcolt, akkor ennek a „pallérozódásnak” – a kulturális modernizációnak – a kiteljesedéséért harcolt. (Hogy az irodalom emellett, egyáltalán nem mellékesen, a személyes önkifejezésnek a legmagasabb rendű formája és a világban létező ember tapasztalatainak legtisztább, legárnyaltabb s legmélyebb foglalata is, a könyv értelmezésének kontextusában most mellékes. Ez „csak” Ignotus irodalmi ambícióját magyarázza.) A háború, amelynek könyvével éles szemű értelmezőjévé vált, ezt a modernizációs folyamatot törte meg. Belülről, a világkapitalizmus európai centrumaiban is, és a „külső” életlehetőségek szintjén is – leginkább a félperifériákon. Ignotus, láttuk, mindkét változást érzékelte, és a Párizsban vagy Londonban bekövetkezett habitusdeformáció, mint *Búcsú* című cikkéből láttuk, éppúgy megrendítette, mint az „Ázsiából” „Európába” tartó, gyorsan modernizálódó Magyarország lehetőségeinek – a háborús vereség esetén bekövetkező – végzetes megtörése. Ignotus ugyan, mint Ady észre is vette, nem mondott, nem mondhatott ki mindent, amit érzékelt, de – író lévén – tömören és plasztikusan fogalmazott, egy-egy mondata nagyon sok mindent magába sűrített, s amit könyvében kimondott, az igazolta Ady – korábban már idézett – minősítéseinek igazát. Ignotus csakugyan nagyon sok mindent érzékelt és jelzett a „modern” világban belül bekövetkezett és bekövetkező átalakulásból, a kapitalizmus bázisán fölépülő kulturális modernitás megroppanásáról. S a magyar fejlődés, és e fejlődés megtörésének „krónikásaként” is érvényes megállapításokat tett. Láttelele sokkal pontosabb, mint a már befejezett, kész változásokat értelmező Szebfű Gyula *Három nemzedékéé*. Csak míg Ignotus „menet közben” mondta el tapasztalatait, s éppen az, amit előre jelzett, borította feledésbe könyvét, addig Szebfű (egyébként jól megírt, okos, de önigazoló s mindent a belső „idegenekre” hártó) könyve az új, uralkodó önértelmezés paradigmaticus műve lett: nagy hatástörténeti karriert futva be. De a két könyv diametrálisan ellentétes recepciója – az elhallgatás, illetve az ideiglenes kanonizáció – maga is az Ignotus által előre jelzett törés megnyilvánulása, dokumentuma volt.

9

A modernitásnak, az emberi nem folyamatos „pallérozódásának” elkötelezett híve persze mindvégig ragaszkodott eszményeihez. S igyekezett distanciálódni az új, megrendítő tapasztalatoktól, pontosabban: azoknak a kapitalizmus törvényszerűségeként való értelmezésétől. A már idézett *Cognosco stilum* egyik helyén árulkodóan fogalmazott: „Az alapok s az alapmozgatók lehetnek tudományosan kikutatható személytelenül gazdaságiak s világpolitikaiak. De az emberek is lehetnek csirkefogók. Örök és változhatatlan törvények voltak, amelyek

kardot nyomtak az Obrenovics Milos kezébe és gyilkot a Karagyorgyevics Péter kezébe. Azért mégis: Obrenovics Milos szabadsághős, Karagyorgyevics Péter pedig orgyilkos. Ennyi különbséget meghagynak a történelem örök törvényei s a választást is meghagyják az embereknek, hogy ez örök törvényeket lovagi karddal vagy kapcabetyári bicskával hajtsák-e végre. [...] A történelmi materialista szemével nézem George Washingtonot, s azt mondom, szent ember volt. S a történelmi materialista szemével nézem mister Bryant, s azt mondom – de nem mondok semmit, mert a cenzúra ügyis kihagyná.” (155–156.)

De Ignotus azt is tudta, ami történetileg lehetővé válik, az azután „kötelezővé” is válik, a gyakorlat része lesz. S az az „ügyintézés”, amely a világháborúban megvalósult, az emberi gyakorlat része lett. A lehetőséggel, amellyel élni lehet, élnék is, ha a helyzet és az érdek úgy kívánja.

JEGYZET

Ignotus könyvének adatai: *Egy év történelem. Jegyzetek 1914 tavaszától 1915 nyaráig*. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai részvénytársaság, 174 p. (Az idézett részekre a könyv, zárójelbe tett oldalszámaival hivatkozom.) – Ady cikke: *Ignotus háborús könyve*. Nyugat, 1917. febr. 1. 3. sz. – Boncza Berta a *Búcsúról*: levele Ady Endréhez, 1914. aug. 14. *Ady Endre levelei* III. Sajtó alá rend. Belia György. Bp. 1983. 323. – Ady és Ignotus kapcsolatáról: Lengyel András: *Ady és Ignotus fegyverbarátsága*. Kézirat. – Lenin imperializmuselmélete: *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka*, 1916-ban, tehát Ignotus könyvével nagyjából egy időben jelent meg. Magyarul: V. I. Lenin *Válogatott művei* I. kötetében (1967) is olvasható. – Szekfű Gyula könyve: *Három nemzedék*. Egy hanyatló kor története. Bp. 1920. „Élet” irodalmi és nyomdai RT. A könyvnek 1934-ben új fejezettel kiegészített változata is megjelent, *Három nemzedék és ami utána következik* címmel.

SOLTÉSZ MÁRTON

Élők innen és túl

BEVEZETŐ GONDOLATOK A FEKETE KOLOSTOR LEKTORI JELENTÉSÉHEZ¹

„Más, hozzám hasonlóan, nagyokat hallgattott, védte a hadállását és gyakorolta a túlélés művészetét.”

(Ormos Mária: *Remények és csalódások*)²

„[Ú]gy éltünk, ahogy lehetett. Nem ahogy akartunk, hanem ahogy lehetett. És nem fogom szeretni azokat a fiatalokat, akik ezért megvetnek bennünket.”

(Réz Pál: *Bokáig pezsgőben*)³

1. Stratégiai kérdések

„A túlélés rászoktat, hogy amíg csak lehet, meghamisítsuk a gyilkos valóságot, amelyben fenn kell tartanunk magunkat” – írta a túlélés lélektanának kvintesszenciáját tömörítve Kertész Imre 1998 novemberében.⁴ Most, Király Istvánnak a *Fekete kolostor* „szocialista” kiadása⁵ kapcsán kelt lektori jelentését olvasva – Nobel-díjas írónk gondolatmenetét egyfajta univerzális igazságként értelmezve; anélkül tehát, hogy az első világháború, majd a hitleri és sztálini rezsimek áldozatai közt egyenlőségelet vonnánk –, különös élességgel látjuk fölvetődni túlélés és hamisítás örök kérdését.

Hiszen e beszédes dokumentum nem csupán Kuncz emlékiratként is értelmezhető lágerregényének szerzőjét, a noirmoutier-i túlélőt (s annak sajátos reprezentációját) állítja reflektorfénybe, de éppúgy a lektor, a kései Horthy-érát, Budapest ’45-ös ostromát, majd az ’56-os forradalmat, az azt követő megtorlást és „kibontakozást” túlélő, sőt a szocializmus végnapjait is megélő Király István alakját, akiről joggal állapította meg a magyar népi mozgalom törté-

¹ Hálával tartozom kollégáimnak és barátaimnak, Jeney Évának, Standeisky Évának, Filep Tamás Gusztávnak, Horányi Károlynak és Papp Istvánnak, akik javaslataikkal, értő kritikájukkal segítették munkámat, valamint Király Júliának és Király Katalinnak, akik hozzájárultak a becses dokumentum publikálásához.

² ORMOS Mária, *Remények és csalódások*, Bp., Kossuth, 2017, 94.

³ RÉZ Pál, *Bokáig pezsgőben (Hangos memoár)*, beszélgetőtárs PARTI NAGY Lajos, Bp., Magvető Kiadó, 2016², 113.

⁴ KERTÉSZ Imre, *Kié Auschwitz? = K. I., Európa nyomasztó öröksége*, szerk., kiad. HAFNER Zoltán, Bp., Magvető, 2008, 240.

⁵ Kuncz Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságából*, Bp., Szépirodalmi, 1960. (A regénynek erre a kiadására inentől rövidítve hivatkozunk: Bóka 1960.)

netének kutatója, hogy ifjúkorától két ember élt benne: „A tudós, aki úgy hisz a szellem szabadságában, hogy mint ideológus korlátozni és szabályozni igyekszik azt.”⁶

Király, a negyvenes évek „birodalmi ösztöndíjasa” és Szabó Dezső-híve,⁷ a Rákosi-korszak prominense (Kossuth-díjas irodalomtörténész és főszerkesztője), aki az újrakezdés elemi vágyától hajtva ’45, majd ’56 után újra és újra meghamisítja az őt körülvevő valóságot, s aki-nek (lelki alkatából eredően) épp e buzgó, a szó minden lehetséges értelmében „önfeláldozó” gyakorlat jelenti a túlélés biztosítékát,⁸ szinte törvénytörően vállalja magára 1960 tavaszán egy újabb mülthamisítási processzus ódiúját. Magyarozatként elegendő Kabdebó Lórántnak adott, 1980-as interjújának alábbi szakaszára utalnunk: „Az ostrom napjaiban, 1944 decemberében vettem újra kézbe marxista könyveket. Érvényesült a valóság tényeinek előítéleteket mindig korrigáló ironiája. A Budapest alatt szóló szovjet ágyúk nagyon is hallhatóan figyelmeztettek rá, hogy mennyire történelemformáló s valóságos erő az általam oly könnyen avított, meghaladottnak elkönyvelt [marxi] gondolat.”⁹

S a szóban forgó ágyúk „felszabadította” Magyarországon már valóban egy megújult szellemű, a körülmények szavára érzékeny fiatalember kezdi meg működését. Mint mondta: „megpróbáltuk a marxizmus jegyében nézni a magyar irodalmi múltat; úgy tekinteni az írói alkotást, mint aminek fő ihletője a történelem”.¹⁰ De nem ám akármilyen, hanem a *helyesen értelmezett* történelem – tehetnénk hozzá, amely, kivált az „irodalmi múlt” szövegemlékei esetében, nem föltétlenül adott. Nyilván e paradigmaváltó törekvés, az „újszerű szemlélet” dinamizmusa és az „átértékelés” láza tette, hogy – amint Veres András rámutatott – számos kortársához hasonlóan „Király sem becsülte sokra a művészi autonómiát, bátran beavatkozott az írók szövegeibe, s tette ezt a színpalak mögött tevékenykedő cenzorként még a hatvanas években is.”¹¹

A *Fekete kolostor* sorsa ráadásul – függetlenül attól, hogy szerzőjét egykönyvű írónak tekintjük-e, vagy sem¹² – sok szempontból precedensértékű. Egyik oldalon a noirmoutier-i túlélő hiteli, tévhiteli, önáltatásai és reményei (történeti-filológiai szempontból sokszor téves megfigyeléseinek lélektanilag hű ábrázolása),¹³ a másikon egy többszörösen kerékbe tört

⁶ PAPP István, *Sajátos hídszerp: A kommunista ideológus és Máté evangéliuma – Király István naplója*, Magyar Nemzet, 2017. május 6., 29.

⁷ Előbbihez lásd: „A háború vége”: *Beszélgetés Kabdebó Lóránttal* = KIRÁLY István, *Útkeresések: Tanulmányok, cikkek, interjúk, kritikák*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 405.; utóbbihoz: Uő., *Az ellentmondások írója = Uo.*, 228–314.

⁸ Moldova György írta (Radnóti Sándor szerint is helytállóan) egykori mesteréről és barátjáról, hogy „a lelke mélyén szentimentális, képtelen olyan dolgokat végrehajtani, melyeket előbb érzelmileg nem fogadtat el magával. Igaz viszont, hogy bizonyos idő alatt bármire rá tudja beszélni magát.” – MOLDOVA György, *Malom a pokolban*, Bp., Szépirodalmi, 1975² (Magvető Zsebkönyvtár), 126.; A kritikus egyetértő sorait lásd: RADNÓTI Sándor, *Király István, Élet és Irodalom*, 2017/18. (május 5.), 14.

⁹ „A háború vége”... i. m., 396.

¹⁰ Uo.

¹¹ VERES András: *Hinni muszáj! Király István naplójáról*, Magyar Narancs, 2017/22. (június 1.), 35.

¹² Lásd erről: FILEP Tamás Gusztáv, *Egykönyvű író-e Kuncz Aladár?* = KUNCZ Aladár, *Egy márványdarab: Novellák, karcolatok, tárcák, jegyzetek, dráma*, Kolozsvár–Budapest, Kriterion–OSZK, 2015 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái), 5–20.

¹³ Vö. JENEY Éva, *Irodalmi és történelmi sziget, kolostor és várkastély: Kuncz Aladár: Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságából = Térérzékelések – térértelmezések*, szerk. ÁDÁM Anikó, RAD-

(összeomlott, majd újra fölépített¹⁴) személyiség önáltató stratégiája, mely utóbbi szerint csakis a másik túlélő „világnézeti korlátainak” ignorálása révén fedezhető (oldható fel) a saját narratíva, az egyéni életmagyarázat hamissága. Esetünkben: csakis a noirmoutier-i tanúságtevő „helytelen ítéleteinek” kigyomlálása árán tehet tanúságot a fölkezt lektor a maga hitéről, igazáról. Stratégiai kérdésre világított rá tehát Radnóti Sándor, kimondván: Királyt „az a rettenetes paradoxon működtette, hogy ha nem próbálja [...] befolyásolni a politikát a maga nagyon nem tiszta eszközeivel, az önfeladás volna. Nem tiszta eszközök: ez nem denunciaciót jelentett – a denunciaciókat megvetette –, hanem manipulációt és cenzúrát, egészen a cenzúráznivaló jelentéséig.”¹⁵

S a hangsúly itt, ha jól értem Radnótit, a cenzúráznivaló *mint olyan* jelentésén, vagyis e jelentés (egyszerre önkényes, szükségszerű és kényszeres) definiálásán, illetve újradefiniálásán van. Csakis innen érthető meg ugyanis az a hosszú és bonyolult folyamat, melynek során a *Fekete kolostor* 1931-es első kiadásából¹⁶ (amely – Sóni Pál verdiktje szerint – „hamis színekben tünteti fel a magyarországi proletárforradalmat és a Tanácsköztársaságot”¹⁷), radikális csonkítások nyomán létrejöhet a Bóka–Király–Szabolcsi-féle 1960-as változat, s amely folyamatnak Király István lektori jelentése csupán az egyik állomása volt. Alábbiakban e sok szempontból tanulságos procedúra értelmezésére teszünk kísérletet.

2. Jelszavak, paraméterek

1960-ban, a hidegháborús feszültség gesztusszintű oldódásának és tényleges fokozódásának ambivalens időszakában vagyunk tehát. Míg Genfben kezdetét veszi az ENSZ Tíz-hatalmi Lezszerelési Bizottságának tárgyalása, Csehszlovákia, Ausztria és a két német állam képviselői béketalálkozót rendeznek a hitleri invázióknak áldozatul esett Lidicében, s Moszkvában 81 szocialista ország vezetői hagyják jóvá a „békés egymás mellett élés” hruscsovi koncepcióját, a szovjet első titkár vezetésével küldöttség érkezik New Yorkba az ENSZ XV. közgyűlésére, melyen a kolerikus természetű honatya elébb megrángatja a Szovjetuniót bírálni merészelő

VÁNSZKY Anikó, Bp., Kijárat, 2015, 235–245.; *Marginália a Fekete kolostorhoz: Bárczi Géza lapszéli jegyzetei*, Ex Symposion, 2015/90., 6–14.; *A bouches inutiles-től a boche indésirable-ig: A nagy háború civil internálási politikájának kezdetei Franciaországban = Emlékezés egy nyár-éjszakára: Interdiszciplináris tanulmányok 1914 mikro-történelméről*, szerk. KAPPANYOS András, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015, 227–232.

¹⁴ Király gondolkodásának egyik központi fogalma a „fölepített ember”. Naplójának egy hetvenes évekbeli bejegyzésében döbbenten írja: „Trencsényi-Waldapfel visszavonja végrendeletében egész addigi életét, egyházi temetést kér, s zsidó zsoltárokat énekel. Fogarasi [Béla] kihordatja a könyvtárából az összes marxista könyveket, s imákat darál. Felépített életek hogy tudnak [így] összehunni? A humanizmus lényege: a büszkeség, a gőg. Nem hagyni összeesni magunkban a felépített embert.” – KIRÁLY, KIRÁLY István, *Napló 1956–1989*, szerk. SOLTÉSZ Márton, s. a. r., jegyz., KATONA Ferenc, SOLTÉSZ Márton, T. TÓTH Tünde, ford. KATONA Ferenc, bev. KIRÁLY Júlia, KIRÁLY Katalin, SOLTÉSZ Márton, utószó BABUS Antal, Bp., Magvető Kiadó, 2017 (Tények és Tanúk), 201.

¹⁵ RADNÓTI, I. m., 14.

¹⁶ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságból*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművés Céh, 1931, I, 187. (A regény 1931-es első kiadására innentől rövidítve hivatkozunk: KUNCZ 1931.)

¹⁷ SÓNI Pál, *A romániai magyar irodalom története*, Bukarest, Ed. Didact. și Ped., 1969., 50. Lásd még: KONDOR Péter János, *Az időszerkezet mint folyamat: Idő a Fekete kolostorban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2010/6., 548.

Fülöp-szigeteki küldöttet, majd cipőjével püföli az asztalt. Miközben Togo, Nigéria, Mauritánia és Ciprus függetlenné válik, az USA vízre bocsájtja a világ első atom-tengeralattjáróját; Franciaország kísérleti atomrobbantást hajt végre a Szaharában, s ezzel (a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az USA hármását kibővítve) immár négyre nő a regisztrált atomfegyverrel rendelkező országok száma...

Hazánkban gyorsuló ütemben folytatódik a Kádár-rendszer hatalmi apparátusának kiépülése, az értelmiség egy részének teljes elszigetelődése, más részének felkapaszkodása – egyesek megtörése, mások kiegyezése a vezetéssel. A párt politikájában mind határozottabb formát ölt a Rákosi-korszak elutasítása, a kontinuitás tagadása. Ennek demonstrálására (groteszk véletlen, hogy épp a forradalom szimbolikus és tényleges fordulópontjának tekinthető november elsejei Kádár-szökés negyedik évfordulóján) az MSZMP PB határozatban rögzíti a Krasznodarba száműzött Rákosi jogait és kötelességeit, megszünteti a kegyvesztett első titkár párttagságát, s arra az esetre, ha engedély nélkül elhagyná a számára kijelölt lakóhelyet, önálló levelezést folytatna vagy jóváhagyás nélkül tartana fenn magánkapcsolatokat, fegyelmi eljárást helyez kilátásba.

Irodalmi életünkben hasonló erjedési folyamatok zajlanak. Két évvel a Király István által írt és Pándi Pál szerkesztette népi írói állásfoglalás¹⁸ után megjelenik az ekkor már súlyosan beteg, több mint egy évtizede Balatonakarattyán, a világtól elvonultan élő Kodolányi János *Vízválasztó* című regénye – egy utolsó, groteszk kísérlet arra, hogy írója az irodalmi étellel elfogadtassa magát –,¹⁹ ugyanakkor heves vitákat vált ki az erkölcsi és világnézeti relativizmus miatt bírált klasszikus, Kosztolányi Dezső *Bölcsőtől a koporsóig* című kötete – tovább élezve ezáltal is dogmatikusok és liberálisok párton belüli ellentétét.²⁰ S e fojtott légkörben, miközben az '56-os események miatt bebörtönzött munkások és értelmiségiek tetemes része (köztük Bibó István) még mindig büntetését tölti,²¹ Bóka László, Király István és Szabolcsi Miklós – a szocialista humanizmus és a népek barátsága jegyében! – Kuncz Aladár *Fekete kólostorának* új, szalonképes kiadását készíti elő.

De mintha egyébként is a humanizmus volna az időszak kulcsfogalma. Naplójának tanúsága szerint e koronként s egyénenként változó idea felől olvassa Király Ernest Hemingway

¹⁸ 1958 januárjában, az MSZMP PB megrendelésére készült el az a tervezet, amely többszörös átdolgozás után, Nagy Imre és társai kivégzését követően került a nyilvánosság elé *Az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség állásfoglalása a „népi” írókról* címmel (Társadalmi Szemle, 1958/6., 38–69.). „A népieseket, mint jelenleg a reakciót támogató politikai csoportot, meg kell szüntetni, elsősorban politikai eszközökkel, de ha szükséges, adminisztratív rendszabályokkal is. Irodalmi csoportként létezhetnek, amennyiben a párt ideológiai nézetei, célkitűzései iránt lojális magatartást tanúsítanak” – olvasható az akkor is sokat vitatott, ugyanakkor a kádári szűkebb pártvezetés által jóváhagyott állásfoglalás 38. oldalán.

¹⁹ A könyv végül nem sok örömet hozott írójának – s ami a legfájóbb, elveszítette miatta barátját, Várkonyi Nándort. „Magam, noha Kodolányinak barátja voltam és edzett könyvfaló vagyok, megvallom, a *Vízválasztót* nem bírtam végigolvasni” – írta Várkonyi Tüskés Tibor monográfiája kapcsán. – VÁRKONYI Nándor, *Hozzászólás = Én vagyok: In memoriam Kodolányi János*, szerk. Csűrös Miklós, Bp., Nap, 2001, 256.

²⁰ Lásd erről: KIRÁLY, *Napló... i. m.*, 63.

²¹ Bár Déry Tibor és Háy Gyula ekkor már szabadult, az „általános”, közel sem teljes körű amnesztiára csupán 1963-ban került sor.

az Európa kiadásában frissen megjelent novelláit,²² s ugyane terminus tartalmát ízelgetve bírálja a Várkonyi Zoltán rendezte *Tizenkét dühös embert*.²³ (Mintha tudatalatti reflexek működnének: előbbiben az emberi keménységet és bátorságot dicséri, utóbbiban az „igazi gyilkos” néven nevezését hiányolja.) S azután, alig egy hónappal később, Kuncz immár minden tekintetben kifogástalanra csiszolt – Szörényi László találó kifejezésével élve: gondosan „delfinizált”²⁴ – regényét is annak humanizmusáért üdvözli a Szépirodalmi Kiadó reklámfüzete: „A könyv igazi humanista szemlélete és mély megfigyelései révén megérdemli a mai olvasó figyelmét”.²⁵

Ám ahhoz, hogy a maga mélységében érzékelhessük Kertész Imre bevezetőnkben elhangzott sorainak érvényességét, tovább kell idézzük e korjellemző propagandakiadvány szövegét. „Nagy regényekre emlékeztető, ellenállhatatlan sodrú »feljegyzéseiben« [Kuncz] rendkívüli egyszerűséggel és erővel kelti életre a nacionalista gyűlölködésnek kiszolgáltatott internáltak szenvedéseit, a rabok erőszakosan beszűkített, elveszejtő és félelmes infernóvá torzuló világát. Egyedüli irányítúje, mentessége és menedéke a megértő humanizmus, az óvja meg őt minden durva elfogultságtól, általánosításoktól, s ez teszi lehetővé, hogy rabtartóinak egyik-másikában is meglássa az embert, s hogy ne a francia népből, kultúrából ábránduljon ki, hanem a polgári demokráciának álcázott imperializmusból.”²⁶

Nem túlzás talán, ha kijelentjük: e szélsőséges ideológiakritikai tálalásban alig ismerni rá az ekkor már csaknem három évtizede halott Kuncz Aladár *Fekete kolostorára*. De mintha valóban másról szólna, mást üzenne-hangsúlyozna a kifinomult idegrendszerű lektorok, szerkesztők és egyéb kultúrbábák ideológiai tisztogatásai, világnézeti korlátbontásai révén előállított 1960-as könyvheti „újdonság”, mint a regény első kiadása. Úgy tűnik, a mű túlélése, mint oly sok más esetben, ezúttal is torzulással, arányvesztéssel társult. S innen nézve némi tragikomikus színezetet nyer Ács Margitnak a regény 1986-os kiadásához írt utószavának azon megállapítása, mely szerint ha Kuncz „bármiféle nemzeti elfogultságra bukkan a gondolkodásában, nyilvánvalóan kigyomláta volna magából”²⁷ – hiszen, mint tudjuk, e kínos agroszemiotikai műveletet lelkes cenzorai előzékenyen magukra vállalták.

Hogy mi a mélyebb oka e sajátos jelentésváltozásnak, azt épp Király István lektori jelentése szemlélteti. Azé a Királyé, aki ugyan vonakodva vállalja a cenzor szerepét („kötelesség”-ét), s helyenként vitathatatlan határmódosításokat kezdeményez, végül mégis biztos kézzel rajzolja fel az aktuális kultúrpolitikai irány diktálta demarkációs vonalakat, s jelzi a szóban forgó irodalmi mű túlélésének föltételeit. Tegyük hozzá: Király szakmai fölkészültségét és az irodalom iránti elkötelezettségét jelzi, hogy általában a szöveg teljesebbé tételéért lobbizik, a

²² „Hemingway novelláit olvasom. Ami megkap s tetszik benne: egyet becsül: az emberi keménységet és bátorságot. Ez a humanizmus már közelebb áll a miénkhez.” – KIRÁLY, *Napló... i. m.*, 65.

²³ „A minap láttam televízión a *Tizenkét dühös embert*. Mindmostanáig kísért bennem. »Humanista« mű. De a humanizmus lényege itt: kétely, a megértés, a tartózkodás a döntéstől, a cselekvéstől. Művészileg, ahol ez tetten érhető: fel sem merül a kérdés, ki az igazi gyilkos.” – *Uo.*

²⁴ SZÖRÉNYI László, *Delfinárium: Filológiai groteszkek*, Bp., Helikon Kiadó, 2010³. (Különösen: 100–101.)

²⁵ *A Szépirodalmi Könyvkiadó tájékoztatója: 24. számú tájékoztató (1960. október–november–december)*, szerk. KÖMŰVES IMRE, Bp., Szépirodalmi, 1960, 18.

²⁶ *Uo.*

²⁷ ÁCS Margit, *A Fekete kolostor regényrétegei* = KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 634.

csonkítás helyett – így az író „értelmiségi-szellemi arisztokratizmusá”-t tükröző szakaszok esetében is – az utószóba foglalandó ideológiai argumentálás-helyreigazítás intézményét favorizálja.

3. Delfinológia

Kuncz monográfusa, Pomogáts Béla már 1976-ban felhívta a figyelmet a szöveget ért csonkítások tényére – bár a beavatkozás mértékének megítélésében jócskán tévedett.²⁸ Amint azt az alábbi táblázat szemlélteti, korántsem mindössze „két fontosabb részlet”, de hosszú bekezdések sorának likvidálásáról van szó; ami azonban csak megerősíti mindannak jogosságát, amit az erdélyi irodalom kutatója az Irodalomtörténeti Közlemények hasábjain bő négy évtizeddel ezelőtt lefektetett.

S itt kell megjegyeznünk, noha nem tartozik szorosan cikkünk tárgyához, hogy a regény 1960 és 2014 közötti erdélyi kiadásai sem megbízhatóak. Kuncz szövegének a jelzett időszakból származó változatai kétféle csonkítási folyamatot tükröznek – minthogy mást ítélték nemkívánatosnak Romániában, s mást az anyaországban. Ennek eredményeként számos olyan szövegrészt találni, amely az erdélyi kiadásokban benne maradt, a magyarországiakból viszont kikerült – és fordítva. E textológiai gubancok kibogozása természetesen külön tanulmányt kívánna. Ami számunkra mindebből fontos, az csupán a 2014-es új (1931 óta az első és egyetlen hiteles) kiadás forrása.²⁹ Ez ugyanis nem az általunk vizsgált 1960-as torzó és az editio princeps összevetése nyomán készült. A Kriterion gondozásában megjelent 1996-os erdélyi variáns,³⁰ amelyet Jeney Éva és Filep Tamás Gusztáv főszövegnek tekintett, amelyet összevetettek az 1931-es eredetivel (illetve a kézirattal), s amelybe azután visszaemelték a kihagyott részeket, maga is hibrid változat. Egyrészt megőrizte a Jancsó Elemér által sajtó alá rendezett³¹ (a Bóka–Király–Szabolcsi-féleltől gyökeresen elütő) kiadás szövegét, másrészt a mindkét verzióból törölt szakaszok közül visszaemelt néhányat – persze ezt sem következetesen.

Tovább árnyalja a kérdést, hogy a fordítások is – bár nyelvenként eltérő mértékben, de egytől egyig – csonkán jelentek meg. Gara László 1937-es *Le monastère noir*-ját³² például vagy a Gallimard szerkesztői húzták meg, vagy maga Gara ment elébe a dolognak (erre nézvést ez ideig nem került elő adat), mindenesetre kimaradtak belőle mind a franciák militarizmusára s a francia kormány internálási politikájára, mind a Clémenceau-ra vonatkozó

²⁸ POMOGÁTS Béla, *Könyvek a romániai magyar irodalomról*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1976/3., 415. A Kuncz-monográfiában szintén szó esik az 1960-as kiadásról, de a csonkítások kérdésére még a munka második (javított, bővített) kiadásban sem tér ki a szerző: Uő., *Kuncz Aladár*, Kolozsvár-Bukarest, Kriterion, 2001², 237.

²⁹ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor, feljegyzések a francia internáltságból*, kiad. JENEY Éva, Kolozsvár-Budapest, Kriterion-OSZK, 2014 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái). (Innentől: KUNCZ 2014.)

³⁰ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságból*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1996 (Romániai Magyar Írók).

³¹ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságból*, kiad., bev. JANCÓSÓ Elemér, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1965 (Romániai Magyar Írók). (Később: Dacia, 1973.)

³² Aladár KUNCZ, *Le monastère noir*, trad. par László GARA, Marie PIERMONT, préf. de Jacques de LACRETTELLE, Paris, Gallimard, 1937 (La Connaissance de Soi Mémoires et Écrits Intimes).

részletek.³³ Első ránézésre mindez marginális kérdésnek tűnik – csakhogy az értelemszerkezetben bekövetkező torzulások előbb-utóbb rendszerint felszínre kerülnek, s félreértésekre adnak okot. Ács Margit például – nem tudván e nemzetspecifikus csonkításokról – a magyar kiadás szövege alapján szállt vitába Denis de Rougemont, a Gara-féle fordítás kritikusanak megállapításaival. „Rougemont túloz” – írja Ács a ’86-os pesti kiadás utószavában –; Kuncz „Nem gondolta, hogy »semmi sem függ többé felelős személyektől«, hanem néven nevezte azokat az államférfiakat, akiket a hiábavaló vérontásért – és persze saját szenvedéseiért – felelőssé tett.”³⁴ A kialakult helyzetről természetesen nem az utószó gyanútan szerzője tehet, aki nem sejtette, hogy a határokon átvélő szakmai párbeszéd megindítása előtt összehasonlító vizsgálatra lett volna szükség, azt pedig végképp nem, hogy Kuncz Aladár mást gondolt volna franciául, mint magyarul...

Mármost ha végigtekintünk a Király-jelentés által megadott szöveghelyeken, látni fogjuk, hogy az értelemegész szempontjából milyen fajsúlyos szakaszok maradtak ki az 1960-as anyaországi kiadásból is.

Kiadás		Szövegdefin ³⁵
1931	1960	
I/59.	86.	„[Mihály fogolytárs] Szeretne újra magyar huszár lenni és verekedni a szerb ellen. De a németet épp úgy gyűlöli, mint a szerbet...”
I/104–5.	134.	„Nem tudtam azonkívül Magyarországról sem semmit. Vajon milyen kedvvel ment a háboruba? Voltak-e ott is jelszavak, zászlós felvonulások, amelyek a háború igazságát és jogosságát hirdették? A francia sajtó bennünket is imperialistáknak állított be. Mi voltunk a »kettős monarchia poroszai«... Tisza II. Vilmos mellett a főcinkos. Ilyen dolgokat kürtöltek a nagyvilágba s én közben éreztem, hogy ha volt nép, amelyet a háború akarátán kívül tragikus helyzetbe sodort, az a magyar, amelynek, ha kitart a németek mellett, talán megmarad a becsülete, de sorsa sem győzelem, sem veszteség esetén jóra nem fordul; ha pedig megszegné szavát, otthagyná szövetségeseit, könyörtelenül eltaposná s a becsülete is odaveszne. Borzalmas zsákuccába kerültünk. A haszonnak, a nyereségnek, sőt talán még a győzelemnek is leghalványabb reménye nélkül vállalnunk kellett az élet-halálháborút, amely az osztrákokkal való közös vezetés mellett az ellenünk felúszított nemzetiségektől körülvéve, éppen tőlünk olyan áldozatot követelt, melyhez hasonlót nemzet

³³ A szövegek összevetése, a törölt szakaszok detektálása fordításkritikánk régi adóssága, a hiányzó részek pótlása azonban a regény újrafordítóinak feladata lesz. A kérdéshez lásd Jeney Éva írásait: *A megosztó és a megosztható múlt: Feljegyzések a francia internálásról*, Pro Minoritate, 2014/2., 23–47.; *Fekete irodalom*, Literatura, 2014/1., 28–42.; *Le Monastère noir histoire ou littérature?: Aladár Kuncz un «indésirable» pris dans la tourmente 1914–1918*, Lettre aux Amis, 2014/176., 2–10.; *Post-face: Aladár Kuncz un «indésirable» pris dans la tourmente 1914–1918* = KUNCZ Aladár, *Le Monastère noir 1914–1919: Les mémoires d'un Indésirable*, Igé, Editions de l'Etrave, 2014, 376–381.

³⁴ Ács, *l. m.*, 632.

³⁵ A kihagyott szakaszokat szöveghűen – az eredeti sajtóhibák megtartásával – adjuk közre.

		alig hozhatott a világtörténelemben. Ha ezért a háboruért odaadták volna egész Szerbiát, vagy odaadták volna fél Európát, nekünk akkor sem lett volna érdemes benne résztvenni. A mi részünkről a támadó szándék, új területnek szerzése tiszta örülség lett volna. Minthogy nem is volt bennünk soha ilyen szándék, mi, a kettős monarchiának »poroszai«, csak szerencsétlen, háboruba hajszolt nemzet lehettünk, amelynek fegyvert kellett kezébe vennie, hogy megkísérelje életétmenteni.”
II/195.	533.	„Magyar társaim szitkozódta, a többiek fejüket csóválták, a francia katonák pedig gúnyosan mosolyogtak... Nekem a hideg futott át hátamon. A szép, napfényes, nyári időn át kísérteties kép rémlett elém. Sötét, dermesztő pusztulás képe, egy szörnynek árnyékot vető alakja, aki még csak elmosódó, borzalmas káprázat, kegyetlen tréfákat űző fantom, de egyszer majd valósággá válik s minden életet, minden reménységet megfojt.”
II/241-2.	582-3.	„A konyhaablak előtt francia újsággal állt Valéry. Mikor meglátott, e szavakkal nyújtotta felém az újságot: »Most már biztos, hogy Erdély is elveszett. A románok nemcsak Kolozsvárra vonultak be, hanem felette elfoglalták az egész Arad-Nagyvárad és szatmári vonalat is!« „És mennyi szenvedéssel, megpróbáltatással járhat az, amíg Magyarország elszakított részein berendezkednek az új impériumok?! A fegyverszünet után folyik tovább a háború, de most mindenki ellen, az asszonyok, gyermekek és aggastyánok ellen is...”
II/248-9.	589.	„- Magyarországot feldarabolták, Ausztria összeomlott, Németország is sok területet veszített s te most így játszod a bőkezűt velünk?” „Mit számítanak a mostani rendelkezések?... Én nem országokról beszélek, hanem rólatok s amit adok, nektek adom!...”
I/44.	70.	„Később azután kezdett leesni a hályog szemünkről. Beláttuk, hogy ha nekünk osztrák-magyaroknak nem volt nyernivalónk a világháborun, ugyanúgy a németeknek sem volt. Az a bizonyos »német militarizmus« csak védekező kardcsörtetészámba mehetett s alapjában véve nem volt egyéb szerencsétlen viselkedésmódnál, amelybe Németországot a francia diplomácia valósággal beugratta, hogy azután majd mindent erre a militarizmusra foghasson. Németország már jóval a háború előtt be volt kerítve... Visszaemlékeztem Poincaré választására két évvel a háború előtt. A párisi nép már akkor, fülem hallatára kiáltotta: »C'est la guerre!« És Poincaré közvetlenül a háború [sic!] előtt is nem Oroszországban tárgyalt?... Lehet, hogy ők még egy-két évet várni akartak, de a nagy, inkább diplomáciai haditervezés már meg volt s azt a számításuknál korábban kitörő világháború alatt, ha bizonyos késedelmezzel is, de megvalósították. Berchtolddal úgy játszottak, mint bábuval, Németországot gyűlöltté tették

		az egész világ előtt, s még a magyarokat is – » <i>ces prussiens de la Double-Monarchie</i> « – úgy állították be, mint háborúra szomjazó, vad, kötekedő népet. Mindezt lassan egészen világosan láttuk.”
I/62.	89.	„s ezt dicsérettel kell feljegyezni róla”. (Értsd: a fogolytársról, aki harciasan képviselte a német álláspontot.)
I/261.	303.	„Egyszerre csak elnémul mindenki. Valaki elkezd a <i>Deutschland über alles</i> -t. A rongyos, züllött kinézésű alakok felugrálnak. Harsogva felcsapó, zengő énekükben annyi erő, hit és önbizalom van. Így együtt megszépül valamennyi. Azután következik a <i>Gott Erhalte</i> és a magyar Himnusz.”
II/166.	502.	„Defaitista volt mindenki, aki nem akarta olyan hosszúra nyújtani a vérengzés és bosszú művét, hogy végre is Németország térden csúszva kérjen békét. Elzász-Lotaringia, a Hohenzollernek bukása már nem volt elég! Le kellett fegyverezni, fel kellett bomlasztani az egész német népet, darabokra kellett vágni a kettős monarchiát, hogy a győzedelmes francia imperiáлизmus legyen Európában az úr. Mit számított, hogy ez az uralom már csak romok, sírkeresztek, temetők és kiéhezett, betegségekől megtámadott embertömegek fölé terjeszkedik ki!”
I/187.	224-5.	-
II/254.	595.	„Ő is, s a többi magyarok, akik kint voltak az állomáson, biztattak, hogy csak menjünk haza, a kommunizmus már úgy is csak hetekig tarthat...”
II/255.	595.	„Bécsben elváltak tőlünk az osztrákok s azok a magyarok, akik az új utódállamokban laktak. Az <i>ile d’yeui</i> és <i>ile longuei</i> magyarokból mindössze hatvanan maradtunk. Vasúti kocsink előtt Bécsbe menekült magyar tisztek álltak és vitatkoztak. Egyik azt mondta, ne menjünk haza a vörösek közé, a másik azt vitatta, hogy Bécsben nem maradhatunk, mert éhen halunk. Vitatkoztak, civakodtak sorsunk fölött, mi pedig csak kábultan, holtrafáradva álltunk és csak az az egy gondolat élt halványan bennünk, hogy ha öt év óta minden nap észvesztő sóvárgással vágytunk Magyarországra, akkor most nekünk haza kell mennünk még akkor is, ha az egész országból temető lett s benne sakálok tanyáznak...”
I/53.	79.	„(amint később megtudtam, Berger Jakabnak hívták)”
I/121.	152.	„egy magyar-zsidó”
I/22.	47-48.	-
I/39.	64-65.	-
I/62.	89.	A fentebb már jelölt „s ezt dicsérettel kell feljegyezni róla” (KUNCZ 1960, 89.) szekvencián kívül: -
I/74.	101-2.	-
I/108.	138.	„Ők hatan a velünk bezárt németek krémje.”
II/55.	381.	„úri megjelenésű”

II/79.	407.	„A munkásokon, matrózokon, napszámosokon, csavargókon és kiszabadult fegyenceken az a kis szellemi életet élő réteg, amelyet közjűk száműztek, akkor sem segített volna, ha fáradságot fordít rá. De valószínűleg meg sem próbálkozott vele.”
II/111.	442-3.	–
II/139.	473.	„úribb”
II/155.	490-1.	–
II/156.	491-2.	–
I/85.	114.	„[paraszt]hősök” („paraszthősök” helyett „parasztok” áll.)
I/139.	171.	„De lehet, hogy ez csak illúzió. Talán nem tudok a történelmi benyomásoktól szabadulni, amikor a templomban vagyok, ahová, ez előtt százhusz évvel, a forradalmárok ezerötszáz hívét zárták be Istennek és a királynak s egy éjszaka, harmincankint kivezetve, megölték a dünnökben. Azt gondolom, hogy ennek a templomnak papja más szemmel nézi azt, akit a forradalmárok utódai még a halálon túl is gyűlöletes ellenségnek tartanak.”
II/216.	554.	–
II/165.	501.	–
II/167.	503.	„Lehetek magasabbrendű céljai, eszményei hazája s annak a polgári és kapitálista imperiálizmusnak szolgálatában, amellyel egykor, mint kommunista, oly élesen szállt szembe.”
II/205.	544.	„tisztességes [békét]”
II/208-9.	546.	„Novemberben és decemberben valahogy kitisztúlt előttünk a helyzet. Világosabban láttuk, mi történt és mi készül. A francia győzelmek Németország szövetségeseinél megrendítették mindenütt a hitet a német hadverő [sic!] leverhetetlenségében. Mindenki belefáradt már amúgy is a háborúba, de amíg a német győzelem reménye tartotta a hitet, addig bírni, követelni lehetett a szörnyű önfeláldozást. Mikor azonban ez a remény elhalványult, már maguk a vezetők sem merték vállalni a felelősséget népeik előtt s a levertség és reményvesztettség pszichózisa a néptől rájuk is átragadt... Azért következtek be a csata nélküli nagy leveretések Bulgáriában, Törökországban, Ausztria-Magyarországon s végül Németországban is, ahová a lelkek összeroppanásának szintén el kellett érkeznie. A lelki összeomlást és forradalmakat siettették Wilson békeígéretei. Lehet, hogy az Egyesült Államok feje mindazt komolyan hitte, amit az államok akaratát felváltó közös nép-akaratról, a nemzetek testvéries ligájáról, a gazdasági, hadiszereződések és a titkos diplomácia eltörléséről még szeptember 27-iki szövegében is hirdetett, de az ő fenkölt ígéretei az eseményeknek bekövetkező hullámszámban egyszerűen csalogatásnak, szédítésnek bizonyultak s nem voltak egyebek, mint a győzelmesen elővonuló antant-hadseregeknek a levertség országaiban előreküldött szellemi tankjai, amelyek a lelkek és erkölcsi erők területén sokkal előbb és sokkal biztosabban pusztítottak.”

		<p>tak, mint az antant igazi tankjai a harctéren.</p> <p>Úgyszólván hetek alatt meglett, amit Wilson akart: többé nem a felelős uralkodók, hanem a felelősségre nem vonható, mindenütt mártir-sorsot élő népek kértek tőle méltányos békét. A német államok egymásután üzték el uralkodóikat. Scheidemann november 9-ikén proklamálta a német köztársaságot, a szociálista Ebert lett a kancellár, aki le tudta törni a spartakisták bolsevista törekvéseit épp úgy, mint a bajor szeparatista forradalmat. Az utolsó Habsburg, aki lemondó nyilatkozatában joggal mondhatta, hogy »trónra lépése első pillanatától fogva szüntelenül a borzalmas háború megszűntetésén fáradozott«, elhagyta országait...”</p>
I/152.	186.	„vérenek, fájának és”
II/211.	548.	„s amit francia lapokban Magyarországról olvastunk, az is olyan fájdalmas, rémálomszerű képet nyújtott róla, amihez képzeletünk nem mert közeledni...”
II/244.	585.	„Sötétségből üzentem a sötétségbe.”
II/253.	593.	„A hegedű hangja bús panasszal szállt föl és mi mindnyájan, a magunk bajából, átélt szenvedéseinkből kikelve, egyszerre csak szemtől-szembe néztünk a rettenetes magyar sorssal, amely a messziség távlatán úgy meredt az égnek, mint összetört hajó szomorú, fekete roncsa”
II/256–7.	596.	<p>„[Erdélybe,] ahol kitudja, mikor láthatom őket viszont? A vörös Magyarországot katonai front választotta el az utódállamoktól.”</p> <p>„Kiléptünk a Baross térre. A régnemlátott, kedves város fájdalmas szomorúsággal nézett vissza ránk. Az uccákon kevés ember járt, a boltok becsukva, a házak elhanyagoltak, piszkosak. Mintha rettenetes orkán pusztított volna végig a városon. Minden megöregedett, elkomorult, fásultan húzódott vissza s a mindenfelé kitűzött vörös lobogók is olyanok voltak, mint szürkületi, szénfüstös ködre ejtett nagy, piros vérfoltok...”</p> <p>„egyik fájdalomból a másik, sokkal nagyobb fájdalomba”</p>

A látottak fényében megállapítható: Király szándéka, ha töredékesen is, azért érvényre jutott – többek között épp az arisztokratizmus említett kérdésében. Ha megnézzük, mely részek törlését ellenezte az irodalomtörténész, s melyek maradtak meg végül a szövegben, látnunk kell: ez volt az a kérdéskör, melynek kapcsán a lektor intenciói a legmesszebbmenően érvényesültek: Bóka előszavába bekerült egy hosszabb-rövidebb szakasz Kuncz „szellemi arisztokratizmus”-áról,³⁶ cserébe nyolc értékes szekvencia bántódás nélkül vészelt át a „szocialista demokratizálás” folyamatát.

A regény említett új kiadásának előszavában Jeney Éva helytállóan foglalta össze a mű kiadástörténetét – nem látjuk értelmét megismételni az abban foglaltakat. Jeney introitusza ugyanakkor némi bizonytalanságot árul el a tekintetben, vajon Bóka László 1960-as bevezető

³⁶ BÓKA, *I. m.*, 17–18.

tanulmányának bíráló megjegyzései voltak-e előbb, vagy a kihúzások.³⁷ Az itt közölt dokumentum valamelyest árnyalja ezt a kérdést. Bár a lektori jelentésben hivatkozott „szerkesztőségi javaslat” nem került elő sem Király, sem Illés Endre kézirat- és könyvhagyatékából,³⁸ a végleges regényszöveg és a lektori jelentés összevetése nyomán körvonalazódni látszik a szereposztás. Eszerint a Szépirodalmi Kiadó egyik munkatársa – talán a könyv felelős szerkesztője, Szabó József, vagy akár maga Bóka László, akitől a kiadás ötlete is származhatott – elkészítette a kihagyásra javasolt szöveghelyek listáját. Ez a javaslat – Király jelentéséhez hasonlóan – nyilván a regény 1931-es első, az Erdélyi Szépművés Céh gondozásában megjelent kétkötetes kiadására hivatkozott. (Biztosat nem mondhatunk; a lektori munka idejére átvett köteteket Királynak valószínűleg vissza, esetleg Szabolcsi Miklósnak tovább kellett adnia – tény, hogy könyvtárában nem maradt fenn az első kiadás.³⁹) A lektorok mindenesetre már az előszót is kézhez kapták – véleményük alapján pedig annak szerzője még módosíthatott a szövegen.

4. Szerep és pozíció

Minket persze elsősorban nem a munka tárgyi föltételei érdekelnek, sokkal inkább az: milyen arányban veszik ki részüket az egyes munkatársak az ideológiai tisztogatásból, milyen szerepeket vállalnak fel vagy utasítanak vissza. Továbbmenve: ki hamisítja meg voltaképpen egy kor irodalmi emlékezetét – a javaslattévő szerkesztő, vagy az indítványt mérlegelő lektor? Hiszen a figyelmes olvasó tekintetét nem kerülheti el az a tragikomikus kötéltánc, amelyet Király István folytat álláspontjának kifejtésekor. Ama rejtett, mégis permanens szerepvált(ogat)ásról van szó, melynek során a csonkítások „elvi ellensége”-ként fellépő tudós filológusból előbb a „túlzott csonkíthatóság”-t ellenző pedagógus, majd a kihagyás kötelességét vállaló és végrehajtó következetes cenzor, végül pedig a szükségtelen húzások megakadályozását kötelességszerűen felügyelő értelmiségi kontrollinstancia válik. Nem vitás: a Szolláth Dávid által „kommunista aszketizmus”-nak⁴⁰ nevezett mozgalmi skizofrénia klasszikus megnyilvánulásának lehetünk tanúi, melynek mélyén az a gyermeken naiv idea lüktet, miszerint „a helytelenül tárgyalt kérdéseket meggyógyítja s a múltév teszi az idő”. Igaz, talán nem is olyan naiv ez a hit, mint első ránézésre vélnénk. Hiszen ha meggondoljuk: a korai kádárizmus könyvkiadási szisztémája – „a múltat végképp eltörölni” jelszavához híven – törlések és hamisítások révén igyekezett korábbi korok irodalmi emlékezetét beemelni-beerőltetni saját, immár elővigyázatosan preformált hagyománytörténetébe.

Hasonló következtetésre jutott nemrégiben Révész Sándor az Aczél György tanácsadójaként is tevékenykedő irodalomtörténész naplóját olvasva. Mint írja, „Az a folyamatos drámai – és Király által még túl is dramatizált – politikai harc, amelyről [a napló] [...] gazdag bel-

³⁷ JENEY Éva, „Mi is ez a könyv?” *Regény!* = KUNCZ 2014, 11.

³⁸ Király kéziratot hagyatékát az MTA KIK Kézirattára, könyvtárát a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteménye őrzi. Illés Endre hagyatékán az MTA KIK és a Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattára osztozik.

³⁹ Az információért Éger Gábor kollégámat, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének könyvtárosát illeti köszönet.

⁴⁰ SZOLLÁTH Dávid, *A kommunista aszketizmus esztétikája: A 20. századi magyar irodalom néhány munkásmozgalom-történeti vonatkozása*, Bp., Balassi Kiadó 2011 (Opus Irodalomelméleti Tanulmányok, új sorozat 13).

só képet ad, egyszerre folyik a személyiség megőrzéséért és a hatalomból való részesedésért. Elképzelése a haza és az emberiség üdvéről, valamint az üdvös politika mikéntjéről – az ő autonóm személyiségének a tartalma. Az individualizmusról és az önmegvalósításról alkotott elképzeléseiből pedig az következik, hogy ezzel a tartalommal kívülállóként, nonkomformistaként nem léphet fel, nem lehet individualisztikusan önmaga, hanem a hatalomból kell részesednie, azt kell az elképzelései felé tolnia, mert a személyes meggyőződése csak ezáltal válhat kollektív hatóerővé, csak ezáltal lehet érvényes.”⁴¹

Tegyük hozzá: Királynak a cenzor pozíciója, a hatalomból részesedő autonóm személyiség egyéni megnyilvánulását lehetővé tevő, működését ugyanakkor a közösségi érdek ideájában feloldó s a tömegek álarcája mögé rejtő szentori szerep iránt voltak bizonyos averziói, s ezek lektori jelentésének felületén is nyomot hagytak. Érzékelhető igyekezete, hogy a kiadói szerkesztés és a szakértői lektorálás gyakorlatát elválassa egymástól (ezzel mintegy a felelősséget is megosztva), csupán látszólag mond ellent a királyi alkat lényegadó sajátosságának, amelyet Ständeisky Éva a „kétfelé szakítottság szerves egységének” nevezett.⁴² „Nem sterilizálni kell a szöveget” – üzeni Király a lektor nyomtatékosított, s egyúttal máris tovább árnyalt-definiált pozíciójából a szerkesztőségi javaslat kidolgozójának. Tanáros-profetikus intése szerint egyedül a „mának károkat okozó” szövegrészek fölismerése és kiirtása a feladat, melynek sikerét alapvetően két (általa birtokolt) szocialista kompetencia szavatolja: a hit és a felelősségérzés.

E látványos szegregációs igyekezet tükrében ugyanakkor meglepő fordulat, hogy a lektor egy ízben váratlanul átlép a szerkesztőségi javaslattevő szerepébe, s egy látszólag ártalmatlan (végül sértetlenül meg is őrzött) szöveghelyre, a Zádory nevű internált kijelentéseinek veszélyére maga hívja föl a figyelmet. Ez azonban csupán pillanatnyi szereptévesztés. A lektori jelentés feloldozást, kiengesztelődést és engedmények sorát szorgalmazó utolsó részében annak szerzője (elbeszélője?!) ismét elfoglalja a Király István által üdvösnek tartott (s Révész Sándor által oly érzékletesen körülírt) katalizátori pozíciót.

Mai fülnek persze ez az egyszerre megengedő és megrovó hang tán még idegenebbül cseng, mint a neutrális javaslattevő implicit szólama – s míg egyeseket nevetésre ingerel, másokat haragra lobbant.⁴³ Kétségkívül nehéz mit kezdeni az olyan kijelentésekkel, mint hogy Kuncz „Helytelenül, túlzottan pszichológiai alapon ítélte meg az első világháború egyes politikai kérdéseit”. Mintha a lektor félreértené a beszédhelyzetet, összetévesztené az író s az általa megszólaltatott túlélőt a historikussal, a monologizáló hőst a regényben megjelenített, átélhetővé tett történelmi korszak tudós értelmezőjével, s úgy bírál, mintha Kuncz művét forgatva nem *elsősorban* regényt, azaz lélektörténetet kapnánk – a maga törvényszerű szubjektivitásával. Mintha ugyan bármely lektornak, vagy akár az utókornak joga (sőt: egyfajta erkölcsi kötelessége) volna törvényt ülni lelkek víziói s vallomásai felett...

⁴¹ Révész Sándor, *Végre mi kellett volna?* [Király István naplójáról], *Mozgó Világ*, 2017/5., 104.

⁴² Ständeisky Éva találó kifejezését e cikk első fogalmazványához fűzött megjegyzéseiből idézem.

⁴³ Iskolapéldáját nyújtotta e kétféle viszonyulásnak a *Litera.hu Előhívás* sorozatának 2017. május 17-i vitaestje, melyen Jánossy Lajos, Németh Gábor, Reményi József Tamás és Sipos Balázs beszélgetett Király István naplójáról. Az előbbi reakcióra (olvasásmódról) Sipos Balázs, az utóbbira Németh Gábor adott példát. (<http://www.litera.hu/hirek/litera-radio-kiraly-istvan-naplojarol>). A felvételt Kerényi Ádám jegyezte le – a szöveg egyelőre kéziratban.)

Mindez jogos fölvetés. Csakhogy e páratlan értékű dokumentum drámaisága, hitünk szerint, nem a föntiekben áll. Napjaink s a jövő olvasói számára a *Fekete kolostorról* írott lektori jelentés *elsősorban* azt a különös, a világirodalom legnagyobbjainak műveiből ismert torzulási folyamatot szemlélteti, melynek nyomán a hívő és tehetséges értelmiségi – esetünkben Király István – a tudós herméneuta élő, ható, megtermékenyítő pozícióját az ideológiaformáló túlélő sokszorososan terhelt szerepére cseréli. Rég nem Kuncz Aladár szövegéről van tehát szó, amely (talán Bókának, Királynak, Szabolcsinak, sőt a Szépirodalmi Kiadót vezető Illés Endrének is, de mindenekelőtt a 2014-es új kiadás szerkesztőinek, Jeney Évának és Filep Tamás Gusztávnak köszönhetően) már biztosan túlélte a feledést. Sokkalta aktuálisabb a kérdés: vajon a lektor túléli-e!?

FEKŐ MACSKA, 40×50 CM (AKRIL, VÁSZON) 2016.

KIRÁLY ISTVÁN

Kuncz Aladár: Fekete kolostor

LEKTORI VÉLEMÉNY¹

Bóka László előszavát² gondolatokban gazdag, rangos, elvileg helyes írásnak tartom. Különösen kiemelkedő részlete, ahogy a „fekete barát” szimbólumát elemzi. Az előszóval szemben nincs semmiféle hiányérzetem. Legfeljebb egy szempontot kellene még bevenni: Kuncz Aladár értelmiségi-szellemi arisztokratizmusának a kérdését. De ezt is csak akkor, ha a kiadó a kihagyásokkal kapcsolatos javaslataimat magáévá teszi.

Rátérve a kihagyások kérdésére. Nehéz probléma, nem könnyű a kérdést eldönteni. Először is szeretném leszögezni: szépirodalmi szövegek megcsonkításának elvileg ellensége vagyok.

1) Olvasóközönségünk lenézését jelenti a túlzott csonkítgatás. Beteges gyanakvás húzódik meg mögötte. Nem olyan olvasóközönségre kell számítanunk, amely csak azért vesz könyvet kezébe, hogy félreérthető mondatokat húzogasson alá benne. Nem csupa ellenségből áll olvasóközönségünk.

2) Helytelen esztétikai szemlélet húzódik meg minden csonkítgató lektorálás mögött. Egy szépirodalmi alkotás mondanivalója nem egyes mondatokon, hanem a mű egészének szellemén múlik. Ha a szellem egészében jó s egészséges, nem sokat ártanak egyes ostoba, helytelen mondatok.

3) A kihagyások ellensége vagyok azért is, mert túlzott alkalmazásuk alááshatja könyvkiadásunk hitelét. Erre pedig fontos, hogy vigyázzunk.

*

Ugyanakkor azonban tény az is, hogy vannak bizonyos időszerű, még élő politikai problémák, amelyeknek feszegetése, ébren tartása nem célszerű és nem szükséges. Vannak olyan helytelen, hibás nézetek, amelyek még túlságosan a ma elevenébe vágnak, még élő és vérző kérdéseket érintenek, jelenleg is központi kül- és belpolitikai érdekeket sértenek. Ilyen esetben – de csak ilyen esetben – a kihagyás kötelesség. S ha egy egyébként jó művet csak ilyen áron tudunk újból megjelentetni, azt hiszem, helyesebb, ha nem várjuk meg, míg a helytelenül tárgyalt kérdéseket meggyógyítja s a múltévá teszi az idő, hanem – ha csonkítások árán is – megjelentetjük. S a *Fekete kolostor* esetében ez a helyzet. Viszont azt hiszem, kötelességünk ügyelni rá, hogy valóban csak ott húzzunk, ahol muszáj. Nem sterilizálni kell a könyvet, nem az a feladat, hogy minden nem-marxista nézetet kiirtsunk belőle, csupán arra kell ügyelnünk, hogy élő és fontos kérdésekben ne okozzunk a mának károkat.

Ennek a megfontolásnak alapján a következő kihagyásokat javaslom:

---

¹ MTA KIK Kt. Ms 2236/63.

² BÓKA László, *Kuncz Aladár (1886–1931) = KUNCZ Aladár, Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságából*, Budapest, Szépirodalmi, 1960, 5–27.

1) Ki kell húzni minden olyan részletet, amely a szomszéd államokhoz való viszonyunknak árthat, amely a határok kérdését érinti, amely a román–magyar, jugoszláv–magyar kapcsolatot sértheti. Ilyen részletek: I. k. 59., 104.; II. k. 195., 241–242., 248–249.

2) Kuncz nem élte meg a német militarizmus kiteljesedését a fasizmusban. Gyűlölvé a francia imperializmust, mentegette s eszményítette némileg a németet. Mivel a német imperializmus a mai nemzetközi helyzetnek is kulcskérdése, a kihagyás itt helyénvaló. Ilyen részletek: I. k. 44., 62., 261.; II. k. 166. A jegyzékben felsoroltakon kívül itt még egy problematikus részletre hívom fel a figyelmet: I. k. 12. bekezdés: Zádó[r]y beszédének ez a szakasza: „De ez már úgy sem fog sokáig tartani...”³ Ennek kihagyását is javaslom.

3) Kihúzandók a kommunizmust közvetlenül s egyértelműen mocskoló részletek. Főleg a II. kötet végén (254., 255.).

4) Elhagyandók az antiszemi[ti]záló, vagy így értelmezhető kitételek (pl. I. k. 53., 121.). – Bár ebben a kérdésben bizonytalankodom. Hiszen Kuncz nem volt antiszemita.

*

A szerkesztőség javaslataival ellentétben viszont nem érzem szükségesnek a kihagyásokat a következő esetekben:

a) Kunczra jellemző volt bizonyos dekadens műveltség-arisztokratizmus. Több helyt fölényes, lenéző hangon szól a munkásokról, parasztokról, elmaradott gyarmati népekről. Csak a művelt értelmiségi embereket érezte igazán közelállónak magához: a tömegeket a durvasággal s a közönségességgel azonosította. Ez Kuncz világnézetének korlátja volt. Helyes, ha utal rá az előszó. De az ilyen jellegű kihagyások feleslegesek. Ezen a problémán ma már túl vagyunk. Ez a kísértő értelmiségi-úri arisztokratizmus ma már nem mérgez. Tehát a szerkesztőségi javaslat következő kihagyási javaslatait felülvizsgálandónak érzem: I. k. 22., 39., 62., 74., 108.; II. k. 55., 79., 111., 139., 155., 156.

b) Ennek a „kulturarisztokratizmusnak” következménye a vendée-i felkelés pártatlan, objektivista szemlélete is. Itt is feleslegesnek érzem a kihagyást. Pl. I. k. 85., 139.

c) Kuncznak bizonyos illúziói voltak az amerikai demokratikus közszellemmel szemben. Ezek az illúziók nem olyan jellegűek, hogy ma árthassanak. Feleslegesnek érzem a kihagyást. (II. k. 216.)

d) Helytelenül, túlzottan pszichológiai alapon ítélte meg az első világháború egyes politikai kérdéseit. De ez a helytelen megítélés ma már nem okozhat kárt. Felesleges a kihagyás. (II. k. 165., 167., 205., 208–209.)

e) Az elvesztett háború után volt benne valami komor, s az összeomlás láttán nagyon is indokolt magyar keserűség. Ahol ez a keserűség elvont marad, nem konkretizálódik a határok vagy a forradalom kérdésében, ott szerintem maradhat. (Pl. I. k., 152.; II. k. 211., 244., 253., 256.)

*

A mellékelt szerkesztőségi javaslaton *maradjon* vagy *kihagyandó* jelzéssel minden egyes esetben megjelölöm, hol értek egyet a szerkesztőségi javaslattal, s hol nem.

Budapest, 1960. március 28.

³ Helyesen: KUNCZ 1931, I, 187.

KABDEBÓ LÓRÁNT

„Szellemi klíring”

„A KÖZÉP-EURÓPAI NEMZETEK KÖZÖS ÉRDEKE AZ IGAZSÁGOS ÉS BÉKÉS MEGEGYEZÉS”

Nemcsak a könyveknek, de a félretett, sajtó alá előkészített, de meg nem jelentetett, cikkek szánt gépiratoknak is megvan a maguk sorsa. Hiszen amióta Szabó Lőrinc családja jóvoltából bejáratos lettem a költő hagyatékába, azóta sokszor kezembe került egy másfél oldalas „feci”. Ami nem Szabó Lőrinc írása, mégis az ő szellemének is a terméke. Egyetlen olyan darab, amit munkahelyéről hazavitt valaha a szerkesztő. Egyedi példány. A hagyatékkal együtt most a Petőfi Irodalmi Múzeumban található. Gondoltam, mutatványnak jó lesz: miként véglegesítette polgári foglalkozása szerint olvasószerkesztőként a nyomdába kerülő cikkeket munkaköri kötelességként az ország akkor már egyik legnagyobb élő költője, amikor ez a példány megszületett.

De mindig maradt csak a kérdés: mikor, miért, hogyan?

Szabó Lőrinc a húszas évek elejétől olvasószerkesztőként Az Est-lapok cikkeinek szövegeit tette nyomdakész állapotba, végleges címmel látta el, és a csőpostával a nyomdába küldte. Hozzá gépirat onnan vissza nem került. Amikor 1939-ben a Magyarország a kormány „félhivatalos” napilapjává vált, akkor a költő már a lap egyik vezetőjeként végezte szerkesztői feladatait. A Szabó Lőrinc-hagyatékban mégis csak ezt az egyetlen, a költő-szerkesztő által nyomdakészre előkészített, a lapban valamilyen okból meg mégsem jelenhetett cikket találtam: a bécsi döntés után a felbomló Csehszlovákiából hazatelepült, majd utóbb, a háború utáni koalíciós idők szünetkor az emigrációt választó publicista és történész Borsody Istvának¹, a szlovák költő, Emil Boleslav Lukáč² Pozsonyban megjelent, a magyar-szlovák „kulturális klíringet” hangoztató írásának ismertetését tartalmazó gépiratot. A javítás alaposága, a kézirat hazavitele és megőrzése is bizonyítja, hogy Szabó Lőrinc fontosnak találta ezt az írást. Két költő és egy történész összemunkálásának emlékét őrzi a ritka dokumentum. Azok szellemi örökségét, akik az egymás ellen fordított népek megbékéltetését tartották feladatuknak.

---

¹ Borsody István (1911–2000) újságíró, történész, egyetemi oktató. 1934-ben fejezte be jogi tanulmányait a prágai Károly Egyetemen. Publicista pályáját a Prágai Magyar Hírlapnál kezdte, majd 1938-ban Budapestre települt és a Magyarország című napilap külpolitikai munkatársa. A második világháború után a washingtoni magyar nagykövetség sajtóattaséja. 1947-ben emigrált. 1953–1977 között a Pittsburghi Egyetemen oktatott történelmet. Újságíróként a szlovákiai magyarok problémáival és a csehszlovák-magyar kiegyezés lehetőségeinek kérdéseivel foglalkozott.

² Emil Boleslav Lukáč (1900–1979) szlovák költő, műfordító, szerkesztő, evangélikus hittudományi és bölcsészettudományi egyetemi tanulmányait a pozsonyi Comenius Egyetemen, majd Párizsban és Drezdában végezte, 1934-ben doktorált filozófiából.

Magyar-szlovák „szellemi kliringet” „sürgöt

egy szlovák költő

szlovák költő
a magyar-szlovák

„szellemi kliringet”

Emil Boleslav Lukács jeles szlovák költő, aki különösen Ady-fordításokkal és több ismertető tanulmánnyal járult hozzá a magyar irodalom ismertetéséhez szlovák körökben, figyelemreméltó cikket írt az Elán című Pozsonyban megjelenő folyóiratba.

A szlovák költő Ady ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték}, hogy a gazdasági egymásrautaltság, amely idővel enyhíti ~~teret~~ ^{teret} a politikai éhséget, csak akkor szűnhet el ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} a szomszédok barátságát, ha ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} a szellemi termékek „kliringje” is.

~~Lejték~~ ^{lejték} több kiemelkedő szlovák irodalmi művet említ, ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} sajnálkozik, állapítja meg, hogy a magyar közönség előtt ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} ismeretlen. Elismeréssel adózik Podhradský György, Schöpplin Géza, Darvas János fordítói munkásságának és Sárhány Oszkár,

Sziklay Ferenc, Gogolák Lajos ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} Szalatnay Rezső tanulmányainak, amelyeket a szlovák szellemi élet multjának és jelenének szenteltek; ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} tőlük várja a magyar közönség számára egy jó szlovák irodalomtörténet és történet-könyv megírását. De

mindezt kevésnek találja, mint ahogy feddő szavakkal fordul a szlovákok felé is, hogy elhanyagolják a magyar irodalom és szellemi élet figyelését. Mindkét oldalon a kölcsönös ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} és ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} rendszeres ~~szellemi kliringet~~ ^{lejték} tartja szükségesnek. Szeretné,

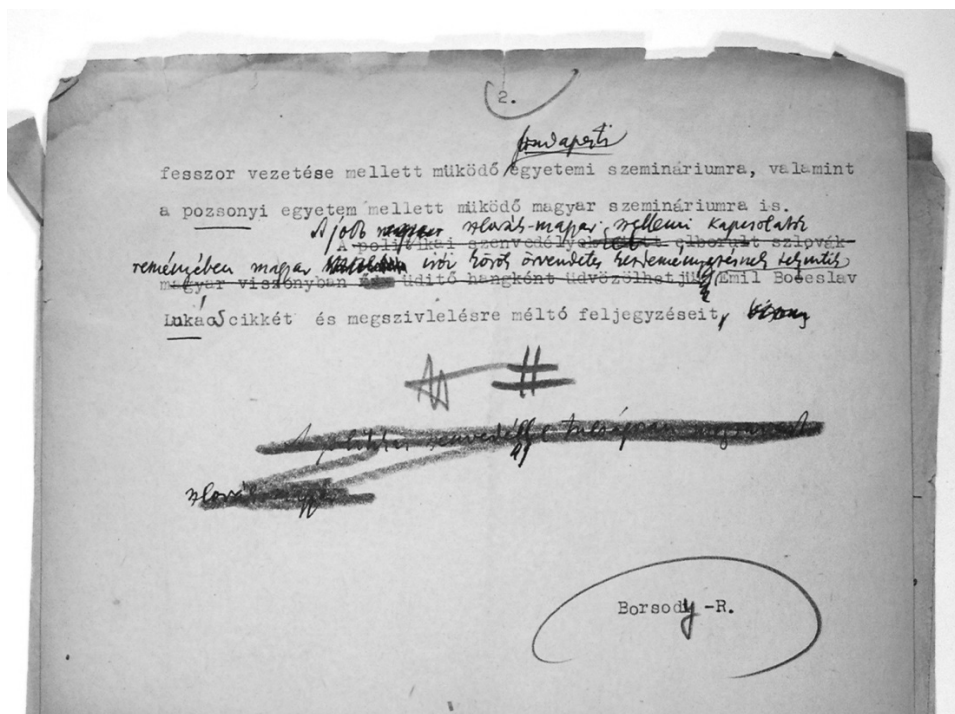
ha a szlovákok megismerhetnék a modern magyarországi és erdélyi próza és költészet remekműveit. Prózából Kafka Margitot,

Molnárt, Kassákot, Herczeget, Babitsot, Nyirót, Makkait, Tabéryt, Kóst és Karácsonyit ajánlja fordításra, míg a modern magyar költők közül Babits, Kosztolányi és Tóth mellett különösen az ujabba-

kat; Szahó Lőrincet, Illyés Gyulát, Erdélyi Józsefet és József Attilát szeretné szlovákuul hallani. Lukács szerint a folyóiratok

és újságok igen sokat tehetnének a szlovák-magyar szellemi kapcsolatok érdekében, de nagy feladatok vannak a Melich János pro-

Mikor is keletkezhetett ez a megszerkesztett gépirat? Ha ezt meg tudjuk válaszolni, akkor válhat a rövid írás akár hangsúlyos gesztussá. Simon Attila történész kollégánk, valamint a doktorandusz Ondrejcsák Eszter segítségével, Käfer István valahai bibliográfiájának³ útjelzését követve sikerült összeállítani a dokumentumoknak azt az összemunkálását, amely a két országot szembeállító politikai viszonyok egyik mélypontján a szellemi összetartozást vallók kapcsolódását, összetartozásérzését fejezhette ki.

Eredetileg nem is erről akartam írni. Örömmel figyeltem fel arra, hogy a Szlovákiában élő fiatalabb történész nemzedék dokumentumok közreadásával igyekszik megrajzolni a két ország huszadik századi történelmének törésvonalait. Miután *Simon Attila Magyar idők a Felvidéken 1938–1945* című könyvét részletesen ismertettem⁴, ígéretet tettem a Tiszatáj rovatvezetőjének, hogy következő, *Esterházy János és a szlovenszkói Magyar Párt* című, monográfia számba vehető dokumentumkötetét⁵ náluk fogom ismertetni. A történész pontosan doku-

³ KÄFER István: *A szlovák és a cseh irodalom magyar bibliográfiája a kezdetektől 1970-ig*, Akadémiai, Budapest, 1985.

⁴ „bomba rakna jövőt”: *Elgondolkodás Simon Attila Magyar idők a Felvidéken 1938–1945 című könyvének olvasása közben*, Magyar-Hon-Lap, 2015. január 30., <http://mkdsz.hu/content/view/35308/210/>; ua = Charta XXI, 2015. január 31., <http://chartaxxi.eu/hirek/> (az internetes szövegek látogatása: 2016. 12. 21.).

⁵ *Esterházy János és a szlovenszkói Magyar Párt. Iratok a szlovákiai magyarok történetéhez (1938–1945)*, szerk. Simon Attila, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2014. 302 p.

mentált könyvei a két világháború között záró évekről „rettenetes [...] de így igaz”⁶ „leckét”⁷ mutatnak be. Az 1939. szeptember 29-én záruló müncheni konferencia után Közép-Európát a Róma–Berlin tengely kénye kedvére kiszolgáltatták a nyugati hatalmak, némi bizonytalan béke álságos reményében. Ezt követték a bécsi döntések, ahol a felhatalmazott nagyhatalmak – a *Tetemrehívás* kifejezésével – „[m]int macska szokott az egérrel” játszadoztak a Közép-Európai államokkal, amelyek történelmi igazságtalanságok ellen uszulva, újabb igazságtalanságokat alkuval magukra vállaltak. A kortársak mondhatták minderre átélve-reménykedve-szenvedve: „csak álltam és iszonyodtam, csak álltam / és a nagy leckét forgattam agyamban.” Volt, aki természeti törvényt sejtett: „végén már mindent helyesltem.”⁸ Mert igazságtalanságok rendeződni látszottak. Mert részigazságként helyeselhetőnek vélhették azt, ami ellen másrészt fel is lázadtak. Ami újabb igazságtalanságok melegágya lett. Tiltakoztak? Magukban. Igényeikben. Feladva a harcot? Vagy másik fronton, a barátság és a kultúrkapcsolatok örvén másik küzdelembe kezdtek, ahol jóra is buzdíthattak. Mindenképp, mindenki kielégítetlenül, kijátszottan és másokat kijátszóan nézett a bizonytalan jövőbe.

Itthon Közép-Európában világitótoronyként emelkedtek ki, Don Quijoteként az őrszemek. Ilyen volt a dokumentumok tükrében Esterházy János, aki órhelyét ott hagyhatta volna, óhazájában is igényt tartottak ténykedésére. De ő vállalta hivatását. Láthatott reményt szerepe elvállalására. Elnököt, miniszterelnököt ostromol leveleivel, kihallgatásról kihallgatásra jár, publicisztikában vív és biztat, összekötni akar, egységben védetté válni a vihar idejére. Romantikus hős lett volna? Vagy réalpolitikus, aki otthonában is látta, hogy nincs igazán egyedül, a másik nép fiai közül is lesz hasonló tájékozódású? És ekkor megakasztott a régről ismert kétoldalas „fecni” emlékezete. Erre akartam visszhangzani, dokumentumokkal alátámasztani. Mert rátaláltam Don Quijotéban a réalpolitikusra. Megtaláltam a „rettenetes” és a „helyeslő” gondolkozók vitárakényszerítésének lehetőségére. Esterházynek is megvolt a kapcsolatrendszerre, vállalt posztján is reménykedhetett a megegyezés rejtekútjának nyilvánossá tételében.

Ahogy Esterházy János írásait, dokumentumait olvasom, törekvéseit követem, amely a két nép sorsának összekapcsolódását igényelte, hirtelen eszembe jutott az évtizedek óta újból és újból kézbevetett, Szabó Lőrinc szerkesztette szöveg, amely a másik oldalról, a korszak talán legjelentősebb szlovák költőjének hasonló szellemű megszólalásáról ad híradást. És eközben a Simon Attila kötetének ismertetésével elakadtam. Ekkor kezdtem a dátumozatlan két kis „fecni” datálását megpróbálni.

Az ismertetésben jelzett Elán nevű pozsonyi irodalmi folyóirat eredetileg Prágában jelent meg, a két ország szétválásakor szünetelt egy időre, majd 1939 őszén egy duplaszámmal jelent meg most már Pozsonyban. Bárha a folyóirat interneten digitalizáltan elérhető, ez az egyetlen évfolyama hiányzik⁹. Pozsonyból szkennelt változatát megkaptam a cikknek, amely az új folyam első összevont számának 2. oldalán kezdődik, mintegy az újraindulás vezércikke

⁶ Utalás Szabó Lőrinc *Semmiért Egészen* című versének kezdetére (megjelent: Pesti Napló, 1931. május 24.)

⁷ Utalás Szabó Lőrincnek a müncheni paktum idején készített, *Lecke* című versére (megjelent: Pesti Napló, 1938. szeptember 25.)

⁸ Idézetek Szabó Lőrinc *Lecke* c. verséből.

⁹ A Cseh Irodalomtudományi Intézet honlapján, a 9-ediket a 11-edik évfolyam követi: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php> (látogatása: 2016. 12. 21.)

lehet. De nemcsak ez a programcikk szerepel itt Lukáctól, hanem az írás körülfolly a egy, szerintem történelmi alkalmi ihletettséggű versét, amelyet szerencsére dátummal is ellát: „19. X. 1939.” A Szabó Lőrinc *Te meg a világ* korszakának „kétpólusú” hangoltságára (lásd később Lukáč jellemzését a kötetről!) emlékeztető verset Merva Attila fordításában közlöm:

E. B. Lukác: Luna mendax

Melyikünk téved, te vagy én?
Kinek szédítették meg fejét?
A naphoz vagy útvesztőben,
csendes tisztáson vagy vízözönben?
Kinek húzta át számításait
teljesen a Hazardőr?
Ki taszigál bennünket előre és vissza,
Angelus vagy Mefisztó?

Ki téved az elképzéseiben,
s ki épít kártyából várát?
Szórom, szórod az aranyport,
baccara-t játszom, játszod.
Varázs, csoda, látomás,
ne érintsd meg, tovaszáll.
Keserű az emlékezés,
ürommel teli a pohár.

Ki téved a dísszel,
csillogós, mérgezett rímekben?
Megint hazudsz, Pegazus,
újra a halálugrást próbálsz?
Csak lazán ügess át
a dombok maradékán,
e kétes babér
illata keserűen száll.

Melyikünk téved, te vagy én?
Melyikünk tér ébren vissza?
Filoxéra a gyökéren
a szőlőt érni nem hagyja.
S ha egyetlen tőm marad,
egyetlen foltos fürtöm,
megcsillan majd benne ez álmom,
ez a sors: te és én.

A vers dátuma szerint közvetlen megelőzi Tiso államelnökké való kinevezését. Ebben a helyzetben mit is jelenthet a *Luna mendax* – cím? Ha a Hold korongja nem teljes, nem mindenki tudja rögtön megállapítani, hogy fogyóban van-e a Hold vagy növekvőben. Az újhold vékony sarlója és a fogyó holdé csak abban különbözik, hogy domborodásuk két ellenkező

irányba mutat. Az északi féltekén az első negyed mindig jobbra mutat a domború oldalával, az utolsó negyed ellenben balra. A latinban a következő értelmű szavak kapcsolhatók össze: Crescit = növekszik, Decrescit = csökken. Ezért nevezték a rómaiak a Holdat hazugnak (Luna mendax). A vers az én értelmezésemben egyben az akkori európai közállapotok átérzése, személyes vitahelyzetté alakítása.

Mert mi is mindennek a történelmi háttere? Az első bécsi döntés a szlovák és magyar felek által „felkért” két döntőbíró, Ribbentrop német és Ciano gróf olasz külügyminiszter 1938. november 2-án meghozott döntése volt. Az első bécsi döntés teljesen elmérgesítette a magyar–csehszlovák viszonyt. Utóbb (Az első szlovák köztársaság 1939. március 14-i kikiáltása után) a szlovák politika a második világháború végéig napirenden tartotta a döntéssel elkerült területek visszaigénylését, a propaganda ezen területek visszaszerzésének szükségességét és a magyar uralom alá került szlovákok szenvedéseit hangoztatta. A szlovákok a Szent István-i eszmével a Nagymorva Birodalmat állították szembe. A közszellem egymással szembe fordította a két szomszédos államot.

Ezzel szemben megjelenik egy neves szlovák költő, aki „tudatosan vállalta ezt a szerepet a két világháború közötti korszak közismerten nem közeledést előmozdító légkörében a nacionalista szlovák és az előző évtizedek oktalan hazafiúskodását folytató magyar szellemi élet között”¹⁰. Abban a szellemben, amint a világirodalom goethei fogalmát Európára alkalmazta Babits definíciója: „Az európai hagyomány ereje egyre csökken, a nemzetek szellemi téren is ellenségek módján akarnak farkasszemet nézni, irodalmi kultúránk a fölbomlás tüneteit mutatja. Világirodalom-történetet írni sohasem volt korszerűtlenebb. És sohasem volt aktuálisabb. [...] Nagy teljesítményei egyének teljesítményei, akik gyakran idő és tér távolságain át egymásra hatva és egymást erősítve lázadtak a közszellem ellen. Lázadásuk a közszellemet folyton kiemelte önmagából; s így lett az európai kultúra haladó és változó folyamat, melynek valóságos élettörténete van, belső dráma, lelki válságokkal.”¹¹

A korszak két nemzeti klasszikus költőjének, Szabó Lőrincnek és Emil Boleslav Lukáčnak „lázasága” a „tér távolságain át egymásra hatva és egymást erősítve” éppen a világirodalom e goethei és babitsi definícióját követve „a közszellemet kiemelte önmagából”, és máig sugárzó példázattal kereste a világirodalmi szolgálat segítségét a szomszédnépek összebékítésére való törekvésben. Mindketten Babits tanítványainak is tartották magukat.

Az Elán: A Ján Šmrek költő szerkesztette, küllemében inkább az éppen akkor a Párizsból hazatért festőművész-tulajdonos Farkas István kezdeményezésére szintén megújuló Új Időkre emlékeztető folyóirat hasonló szerepet töltött be a korabeli szlovák irodalomban, mint az Illyés Gyula szerkesztette Magyar Csillag a magyar irodalomban. Szekértáborba gyűjtötte a vihar idején az egyébként széttartó írástudókat. A Budapesten megjelenő magyar nyelvű Láthatár című „kisebbségi kultúrszemle”, „a külföldi magyarok és középeurópai népek életének figyelője” ekként mutatta be a magyaroknak a szlovák Elánt: „Érdekes és magyar szempontból figyelemreméltó az Elán c. irodalmi lap magatartása. Mindig óvakodott a nemzetiszínű ponyvától. Amikor pedig a legerősebben szították Szlovákiában a magyar-ellenes hangu-

¹⁰ KÁFER István: *Félszázados hang. Emil Boleslav Lukáč: Nagy üzenetváltás, Madách, 1973, Irodalom-történet, 1976/1. 224.*

¹¹ BABITS Mihály: *Az európai irodalom története, Bevezetés, Világirodalom, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Belia György, <http://mek.oszk.hu/06300/06304/06304.htm#1>, (látogatás: 2016. 12. 21.)*

latot, akkor ő a magyar-szlovák együttélésről cikkezett, s számonkint ismertette a legújabb magyar irodalom költőit¹². Ez az ekkor Prágából Pozsonyba költözött és újraindult Elán közli a két ország legélesebb konfrontációja idején, 1939. október 19. után Emil Boleslav Lukáč publicisztikus ihletésű tanulmányát.

A cikket ismerteti a pozsonyi magyar nyelvű Esti Újság 1939. 325. számának 6. oldalán, *Lukáč Boleslav cikke a szlovák-magyar kultúrkeresésről* címmel (A Käfer-féle bibliográfia még jelzi létét, mi eddig nem akadtunk ennek a lapszámnak a nyomára). De szerencsére egyszerre figyeltek fel rá a szlovákiai magyarság körében, és azon melegebben magyarul is megjelenik a Láthatár január 1. számában, Dr Sziklay László fordításában¹³. A cikket pedig ezzel a jegyzettel közlik: „Megjelent az Elán c. folyóirat X. évf., 1–2. számában a 2–3. lapon. Örömmel közöljük a cikk fordítását, mert nagyjában ugyanazt mondta, amit már mi is hirdetünk évek óta. Folyóiratunk hasábjain többször közöltünk szlovák folyóiratszemléket, állandóan szeretettel foglalkozunk a szlovák irodalom és művelődés ügyével. Örvendetes, hogy a másik oldalon is vannak hívei ennek a józan felfogásnak.”¹⁴

A szellemi termékek kicserélése (A középeurópai irodalmi kapcsolatok margójára)

Írta: Emil Boleslav Lukáč

A középeurópai térben élő nemzetek elé a Gondviselés fontos feladatot tűzött ki: életüket a lehető legjobban és legcélszerűbben kell összehangolniok. Bármennyire is keresztetődjenek politikai útjaik, akárhogy is alakuljanak a politikai helyzetek által teremtett rokon- vagy ellenszenvek, a szomszédság megváltozhatatlan ténye megmarad és ezzel együtt az egymásrautaltság is minden következményével. A keresztutak nemcsak eltávolodnak egymástól, nemcsak érintik egymást, hanem egy fontos ponton össze is futnak, s itt olyan teret alkotnak, ahol a közös érdekek találkoznak – ez a tér senkinek se tulajdona és mégis mindenkié.

Azoknak a nemzeteknek, amelyek egymás mellett élnek, egyszer csak meg kell találniok a modus vivendit és pedig nemcsak politikai szempontból. A politikai életet minden ellenszenv ellenére rendszerint gazdasági egymásrautaltságok irányítják. Mindez azonban nem nyitja meg eléggé a mély kapcsolatok lehetőségét, ez rendszerint a konjunktúra kérdése s a legkisebb kedvezőtlen fordulatra olyan szakadék terem, amelyen keresztül nincsenek hidak. Újra előlről és hosszú munkával kell elkezdni az építést.

Mély meggyőződésem tehát, hogy a politikai rokonszenv és az ideiglenes, konjunktúra által irányított gazdasági kapcsolatok és szerződések semmi esetre sem elegendők. A tartósan összehangolt, a kölcsönös tiszteletre és megértésre épített rokonszenv csak a szellemi, kulturális értékek kölcsönös kicserélésével lehetséges, a lehető legalaposabb megismerésükkel, tanulmányokkal, amelyek ezeket az értékeket megértik és elterjesztik

¹² Vájlak Sándor: *Az új szlovák szellemiség*, Láthatár, 1940. 10. szám, 294.

¹³ A szám pedig valószínűleg már 1939-ben, karácsony előtt eljut olvasóihoz, hiszen a cikk előtti oldalon egy nagy, bekeretezett karácsonyi szivart reklámozó vásárlási hirdetést találhatunk: *Mit vegyünk Karácsonyra*.

¹⁴ Miután ez a folyóirat is nehezen fellelhető, közöljük a fordított cikk mai helyesírással átigazított szövegét. A személyneveket a fordításban szereplő változattal közöljük.

és a saját értékeink közé sorozzák be. Hiszen az idegen kultúrkinccs, amelyet átültetünk és megfelelően besorozunk a magunk értékei közé, megtermékenyíti saját szellemi életünket és így közvetve a saját értékünkünké is válhat. Manapság a gazdasági életben gyakran beszélünk a klíringről. Nos, ilyen klíring érvényesülhet és ilyen klíringnek érvényesülnie is kell a szellemi élet terén is.

A szellemi alkotások kölcsönös kicseréléséről, megismeréséről, elsajátításáról és besorozásáról van szó: egyszerűen a középeurópai irodalmi kapcsolatok elmélyítéséről. És itt, ebből az alkalomból a magyar-szlovák szellemi, irodalmi alkotások megismerésére gondolok. Magyarországon, a magyar irodalmi közönségben a szlovák munkák ismeretének elmélyítése, nálunk a kiválóbb magyar munkák megismertetése a célom. Mindkét fél számára vannak megjegyzéseim, szemrehányásaim és indítványaim.

A szlovák könyvpiac rendkívül megnövekedett az utolsó másfél évtized alatt, s ezalatt több szlovák könyv jelent meg, mint azelőtt egy fél évszázad folyamán. A pozsonyi szlovák könyvkiállításon éppen ezt a tényt emelte ki Kl'áčko Rudolf tanár, a neves kultúr munkás. A felszabadult szlovák élet lerázta a bilincseket, leverte a szívekről, a gondolatokról, a szájakról a lakatot. Minden évben jó egynéhány kiváló szlovák munka jelent meg, amelyek értékükkel nemcsak a szlovákság körében vonták magukra a figyelmet, hanem, mint tudjuk, lefordították őket németre, lengyelre, horvátra, szlovénre, oroszra is s így egyrészt maguknak, másrészt az egész szlovák irodalmi világnak tiszteletet vívtak ki. Különösen a szépprózában és a lírában értünk el egynéhány olyan alkotást, amelyek bátran megállhatják helyüket a magasabb színvonalú versenyben és győztesen kerülhetnek ki belőle, így az általános emberi kultúrkinccs értékei lehetnek. Az újabbak közül Urban *Élő ostora, Kőd a pirkadatban*-ja, Hronsky *Jozef Makja és Kenyere*, ezenkívül néhány novellagyűjtemény, Jesensky *Demokratái*, Gaspar *Tengerészei*, Horváth *Vízum Európába*-ja; Rázus *Kocsmakirálya és Halottak üzenete*, Gráf *Vesztesége*, – a klasszikusok közül pedig Kukučín egynéhány novellagyűjteménye, *Az anya hív* című regénye, Vajansky *A gyökér és hajtásai* c. könyve, Timrava *Hősei*, Jégé *Adam Sangalája* azok a művek, amelyeknek nemcsak Szlovákia számára, hanem Szlovákián kívül másutt is van mondanivalójuk. Ugyanez a helyzet a lírai költészet terén is. A Stúr-iskola egyes költeményeinek, Hviezdoslav egynéhány dalának, nevezetesen *Véres szonettjeinek*, Kraskónak, Roy, Jesensky és Rázus egynéhány versének, Smrek *Csak a szemek*-nek, Zarnov *A vér szavának*, Hal'amov *Fekete mákjának*, Novomesky *Nyitott abalakai*-nak, Beniak *Luna parkjának* és *Postagalambjának*, a szlovák szürrealisták új, dinamikus hódításának megvan az igénye arra, hogy külföldön megismerjék és értékeljék, mert művészi szempontból a szlovák lelkiismeretről és fájdalomról a legtöbbet mondják. Vannak olyan tanulmányaink és tudományos kritikáink is, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni a középeurópai szellemi érintkezés szempontjából.

Meg kell állapítanunk, hogy a szlovák szellem alkotásaiból a művelt magyar kultúrvilág, a magyar átlagközönség nagyon keveset ismer. Nem akarjuk ennek valamennyi okát megvizsgálni, elég magának a ténynek a megállapítása: Közép-Európa érdeke a magyarságtól is megkívánja környező szomszédai és így a szlovákok legjobb alkotásainak lehető legtárgyilagosabb ismeretét. Igaz, nem állíthatjuk, hogy ezen a téren eddig egyáltalán semmi sem történt. Nem, – tudunk olyan értékes munkákról, amelyek a szellemi klíringnek odaadó terjesztői. Tudunk Podhradszky György nagyértékű fordítói munkásságáról, ő fordította le Sládkovič *Marináját*, ismerjük Schöpflin Géza szép fordítását, amelyben

Hviezdoslav *A csász feleségét* adta vissza magyarul, Darvas modern lírai antológiáját (*Magyarország hangja*), ismerjük Kukučín *Ház a hegyoldalbanjának*, Urban *Élő ostorának*, Jesensky *Demokratáinak* a fordítását, Farkasnak és a szlovák prózának az antológiáját, amely a Franklin-társulatnál jelent meg. Mindez nem kicsinység, minden bizonnyal nagy mérföldkövek ezek a megismerés, az ismerkedés és a kölcsönös szeretet útján, azonban egyrészt növelni kell e fordítások számát, másrészt rendszeresen és céltudatosan terjeszteni és propagálni is, nehogy csak a hivatalos, politikai kötelességteljesítés megnyilvánulásai legyenek, hanem a kedvtelésnek és a lelki életnek olyan szükségletei, mint ahogy a magyar közönségnek szüksége a világirodalom egyéb műveinek a megismerése és vásárlása. Itt felsoroltunk egynéhány szlovák szerzőt és művet, akik még várnak magyar fordításukra és így a megismerésre is: hiszünk is benne, hogy meg fognak jelenni az új viszonyok között. Valamelyik szlovák könyvkiadó, valószínűleg leginkább a Szlovenská Matica, illetőleg a szlovák írók rendi szervezete minden bizonnyal képviseli e szerzők és művek érdekeit.

A rendszeres ismertető munkához természetesen a szlovák szellemi élet állandó áttekintése is hozzátartozik, az eredetnek a megfigyelése, azaz valamennyi szlovák irodalomtörténeti ítélet szemmel tartása, éppúgy akárcsak mai életütemének a vizsgálata. A magyar folyóiratokban, sőt, a nagyobb magyar napilapok irodalmi rovatában is cikkeket kellene a szlovák irodalomnak szentelni. Így jutna be a magyar kultúrmunka abba a világba, amely eddig előtte eléggé ismeretlen volt és amely, úgy gondoljuk, mégis csak érdekli. Ha van min csodálkoznunk, csak az az egy csodálatos, hogy ezt a magától értetődő feladatot oly kevesen tették magukévá.

Mégis meg kell jegyeznünk, hogy a magyar szellemi életnek akadtak olyan szaktudósai és újságírói, akik a múltban is figyelték és ma is figyelik a szlovák szellemi élet kérdéseit. Sárkány Oszkár, Sziklay, Gogolák és a szlovákiai magyar népcsoport részéről Szalantai rendszeres ismertető munkája már több mint úttörés. Ezért minden szlovák csak hála lehet nekik. Ez az a göröngyös és mégis áldott út, amely jó eredményre vezet: az igazi kölcsönös értékeléshez és megértéshez. Egynéhánytól azt várjuk, hogy a magyar közönség számára megírják a szlovák nép és a szlovák irodalom történetét.

De mindazt, amit a magyar szükségletek margójára jegyeztünk fel, meg kell kívánunk a szlovák irodalmi élettől is, sőt talán még fokozottabb mértékben. Szlovákia a múltban is, de főleg a jelenben, sok tájékozatlanságát pótolta. A saját szépirodalmi termésünk fokozottabb iramán kívül a napról-napra növekvő szlovák intelligencia fontos élet-szükségletévé vált, hogy a világirodalom alkotásaival megismerkedjék. Nemzetközi helyzetünk egyik legfontosabb alapköve, hogy más nemzetek művelődésével megismerkedjünk, más oldalról viszont azon kell lennünk, hogy az idegen nemzetek is megismerkedjenek a szlovák kultúrával. A szlovák irodalomnak szép fordítás-hagyományai vannak. Tablictól kezdve egész a ma fordító-gárdájáig közülünk sokan megértették a fordító nagy feladatát. Elég szép szemelvényeink vannak a román, germán és szláv irodalmak legfőbb alkotásaiból. A Matica Slovenskának, a Zivenának, a Szt. Adalbert-egyesületnek, a klasszikus könyvek barátai egyesületének fordítási sorozata, Mazáč világirodalmi fordításai, Pažický orosz könyvtára, a Bibliotéka könyvtára tizesével adta ki a világirodalom műveinek értékes fordítását. De a fiatal és újjászületett nemzet szinte sóvárgó érdeklődése nagyonis megfelelkezik arról, hogy legfőképpen a környező népek irodalmi termését kelle-

ne megismernünk, tekintet nélkül arra, hogy politikájuk pillanatnyilag kedvező-e reánk nézve vagy sem. A legtávolabb eső nemzetek és irodalmak legezotikusabb könyvei jelennek meg nálunk, tudunk spanyol-délamerikai fordításokról, perzsából való átültetésekről, megboldogult költőnk, Roy, Li Tai Pe-vel bajlódott, de sajnos, a nyugati irodalmakhoz képest keveset terjesztjük a Közép-Európai irodalmak ismeretének szükségességét. Viszonylag igen kevés jugoszláv és román könyvet fordítottunk le szlovákra, valamivel több a lengyel és ismét igen kevés a magyar fordításunk. Pedig mindez irodalmaknak megvannak a maguk kiváló szerzői és merész művei. Meg kell ismernünk barátainknak, de akár látszólagos, akár valódi ellenségeinknek a lelkeségét is. S vajon ez a szellemiség nem tükröződik-e a legjobban művészetük kiváló alkotásaiban? Kitartóan kell sürgetnünk, hogy a fokozottabb lelki közeledés és a szövetkezés érdekében a jövőben fokozzuk fordítási tevékenységünket a középeurópai irodalmakból.

Ha szemrehányást tettünk a magyar szellemi életnek azért, mert nem törődik eléggé, vagy talán csak helyel-közzel és megfelelő színezéssel, a szlovák kultúrával, a magunk számára is meg kell jegyeznünk, hogy ugyanez a hibánk. Igaz, hogy egész 1918-ig alig volt szlovák kultúremlék, aki a magyar iskolában meg ne ismerte volna mind a magyar történelmet, mind pedig a magyar irodalmat, és aki az iskolán kívül is ne foglalkozott volna az egykorú magyar irodalommal, – de azóta a viszonyok jelentősen megváltoztak. Az elszakadás óta főleg a fiatal szlovák nemzedék érdeklődése másfelé fordult, ami önmagában véve még nem volna hiba, de annál rosszabb, hogy egy-két emberen kívül a magyar szellemi élettel akár a megismerés, akár a művészet, akár a tudomány szempontjából senki sem foglalkozott, – de még a kevesek munkáját sem vettük észre és értékeltük eléggé. Bujnák és Rappant professzoroknak, Göllnerovának a tanulmányai csak a tudományos szakkörökben találtak visszhangra. A magyar szépirodalommal, s főleg a jelenével, alig voltunk érintkezésben. Nálunk is akadtak érdekes tettek, emlétsük meg elsősorban Hvi-ezdoslav Petőfi- és Arany-fordítását, az ő egyetlen *Az ember tragédiája* átültetését, Uram fordításait, Roy Jókai *Fekete gyémántok*-fordítását, Gregorovát, aki Mikszáth *Prakovszky, a süket kovácsát* fordította le, Göllnerová Móricz- (*Sárarany*) és Kosztolányi (*Néró, a véres költő*) fordítását, Straka Antal ösmertető munkásságát, a modern magyar költészetből vett szemelvényeket, amelyek folyóiratokban vannak szétszórva, de erről a munkásságról még inkább el lehet mondani, hogy tisztán egyéni kedvtelésből fakadt, szeszélyes és egyáltalán nem módszeres és rendszeres. Nekünk is szükségünk volna jó magyar történelemre és irodalomtörténetre. Nos és mindenekfölött szükségünk volna különösen a mai modernnek kiváló alkotásainak fordítására. Még néhány merész Móricz-regényre, amelyekben egyként megtalálható a magyar paraszt, polgár és nemes sajátos lélekrajza. Szükségünk volna Kaffka Margit bátor művének (*Színek és évek*) fordítására, egy-két Molnár-, egy-két Kassák-műre, részben Herczeg és Babits nemzedékregénye (*Halálfiái*) is érdekelne, amelyben az olvasót az egész összeomló, háború-előtti világ megragadja. De megérdemelné az érdeklődést az erdélyi magyar irodalom is, amely ma éppúgy legsúlyosabb része a magas színvonalú művészetnek, mint annakidején. Az erdélyi magyar irodalom a magyar élet gyökereihez, a magyar paraszthoz tér vissza, persze, ennek is sajátos típusához, a hegyi paraszthoz. A népiességnek egy fajtája ez, s regénytípusa számunkra nemcsak érdekes, hanem rokon is lehet. Itt főleg Nyíró József, Makkai, Tabéry, Kós művei, Karácsonyi bohém-regényei mondhatnának sokat a szlovák olvasónak. A líra területéről

szükségünk volna a magyar líra jó és terjedelmes antológiáira, amelyekben az említett klasszikusokon kívül az új iskola, a század elejétől mind a mai napig, is helyet foglalna. Adytól már jócskán van fordításunk, de kortársai, így Babits, Kosztolányi, Tóth és természetesen az újabb költők, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Erdélyi József, József Attila és a többiek csaknem teljesen ismeretlenek.

Mindaz, amit a magyar közönségnek indítványoztunk a szlovák irodalom folyóirat- és újságszemléjével kapcsolatban, vonatkozik a szlovák életre is. A politikai élet részleteit is figyelemmel kísérjük, de fontosabb szellemi, kulturális élet nem érdekel. Folyóiratainknak és újságjainknak ezen a téren több, állandóbb és alaposabb érdeklődést kellene tanúsítaniok.

A pesti magyar egyetem szlovák szemináriumának, ahol Melich János professzor, a szlovák nyelv és irodalom tudósa működik és szlovák egyetemünk szemináriumának ezekben a kérdésekben szorosabb érintkezésben kellene állaniok egymással a két irodalom érdekében. Az aratás bő volna, amint látjuk, kevés a magvető!

Fordította: Sziklay László dr.

És mindenre példát maga Lukáč mutat, sorra ismerteti a Nyugat első nemzedékének nagy költőit az Elán számaiban¹⁵, és erre ki is tér rádiós beszélgetésében, ezekre hivatkozva mutatja be programja megvalósítását. Nemsokára a pozsonyi magyar nyelvű napilap, az *Esti Újság* közli is azt a rádiós beszélgetést, amit Lukáč Szalatnai Rezsővel eredetileg a pozsonyi rádió magyar adásában folytatott¹⁶.

Szlovák költő a magyar-szlovák irodalmi és szellemi közeledésről

Emil Boleslav Lukáč nyilatkozata

A pozsonyi rádió keddi magyar óráján érdekes beszélgetést folytatott Szalatnai Rezső Emil Boleslav Lukáč dr.-ral, a jeles szlovák költővel és a modern magyar líra legjobb alkotásainak szlovák fordítójával. A beszélgetés folyamán a literátori formátumú és változatlan magatartású szlovák költő többek között ezt mondta:

– Mily mértékben várhatók pozitívumok a szlovák-magyar szellemi viszonylatban szlovák részről – hangzott a kérdés.

LUKÁČ dr.: Az Elánban megjelent cikkem régi rögeszmemet tartalmazta, nem korszerűsített felfogásról van szó. Szemmel látható, hogy ma egyre többen foglalkoznak ezzel a gondolattal, miután a körülmények hozzák ezt magukkal. Aki engem már régebben ismer, jól tudja, mióta foglalkozom e kérdéssel. Elmondhatom, hogy már tíz évvel ezelőtt beszéltem erről azonos felfogással Budapesten, azon az estén, melyet az ottani szlovák kolónia rendezett, beszéltem ilyen értelemben Érsekújvárott egy szlovák-magyar estén, sőt egy

¹⁵ Kosztolányi Dezső; Tóth Árpád; Juhász Gyula mini-portréinak szkenelt változatát sikerült Pozsonyból megszerezni. De csak kivágásos formában, szám és oldalszám megjelölése nélkül. És mivel az induló új folyam első évfolyama a digitalizált internetes változathoz is hiányzik, nem tudom azonosítani, de ezek 1940 márciusa előtt az Elánban biztos megjelentek, ugyanis rájuk, mint megjelentekre hivatkozik Lukáč a következő beszélgetésben.

¹⁶ *Esti Újság* 1940. 61. szám, március 3. vasárnap, 15.

magyar rendezés alkalmával Prágában is. A kérdés lényegéről annak idején cikket írtam az Uj Szellem című folyóiratba, amikor erre Darvas János barátom kért fel, az a Darvas, aki *Hegyország hangja* címen szép antológiát adott ki a mai szlovák költők verseiből; ez a könyv is az építő tettek közé tartozik. Ha jól emlékszem, egy itteni magyar lapban nyilatkozatot is hoztak tőlem e kérdésről. Semmi újdonság nincs tehát ebben, régi meggyőződésemet fejezem ki most is, hogy tudniillik a közép-európai nemzetek közös érdeke az igazságos és békés megegyezés. Ezt a megegyezést előzi meg a szellemi termékek kölcsönös kicserélése. Az Elánba írt cikkemet alapos mérlegelés után írtam, reális politikai alapon nyugszik és konkrét javaslatokat vet fel. Nagyon jólesett a cikkre érkező visszhang idehaza és Magyarországon is, több megjegyzésre hívták fel a figyelmemet és szívesen adtam beleegyezésemet Sziklay László kollégának, hogy a cikket lefordítsa és közzé tegye a budapesti „Láthatárban”.

Azt kérdi, kolléga úr, vajon van-e valami terv a mi részünkről a magyar-szlovák együttműködésre nézve? Nem válaszolhatok semmiféle testület nevében, csak egyes jelek alapján ítélnék a dolgról. Az egyes jelek és tények azt mutatják, hogy szó sincs valami elzárkózásról a szlovákok részéről. Ilyen elzárkózás a múltban sem volt. A cikkben felsoroltam, hányszor és milyen körülmények között játszódtott le a szlovák-magyar szellemi érintkezés a múltban, most főleg arra hívtam fel a figyelmet, hogy ez a munka rendszeresen haladjon előre, tervszerűen, meggondolás alapján és tudományosabban, vagy, ha úgy tetszik, hasznosabban is. Hogy ez valóban így fog menni ezentúl, nem tudom; az én feladatom az, hogy a célt megjelöljem és az útra rámutassak. Magam – személy szerint – konkrétan is dolgozom ezen a munkán, műfordításaimmal. A magyar oldalról elvártnók, hogy szintén átgondoltabban és rendszeresebben foglalkozzanak a szlovák szellemi élettel és műveltségünk csúcsteljesítményeivel...

Szalatnai: Igen, mindebben igaza van. Viszont tény az, hogy az elmúlt húsz esztendő folyamán a szlovákiai magyar írók jóval többet fordítottak és tettek közzé a szlovák irodalomból, mint önök a magyarból. Kár, hogy folyóirat hiján ezt a munkát, mely bizonyos tekintetben már lezárult, a 20 éves egység révén, nem tudjuk adatszerűen feltárni. Csak arra szeretnék itt rámutatni, hogy például az átlagos szlovák irodalmi ismeret a magyarnál összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a magyar ismeret a mai fiatal szlovákságnál. A régi és mai szlovákiai magyar tankönyvekben Hviezdoslavtól az ön lírájáig minden szlovák költő megtalálható, míg a szlovák olvasókönyvekben és irodalmi tankönyvekben egyetlen magyar író vagy költő sem szerepel. Innen van, hogy a fiatal szlovákság magyar közképe nagyon hiányos és egyoldalú. Csak az önök nemzedéke, a mai 35-40 éves szlovák értelmiségi generáció jelent kivételt és persze a tájékozódó igényű idősb nemzedék.

Épp azért azt hiszem, hogy az Elánban számról számra megjelenő kis miniatűrjei a modern magyar költőkről s a hozzájuk fűződő fordítások jelentős tájékoztató cselekedetek. Három nagy magyar lírikust mutatott be eddig az Elánban, hogyan fogadta ezt a szlovák olvasóközönség?

LUKÁČ dr: Úgy beszéltem meg az „Elán” szerkesztőjével, Smrek költővel, hogy az említett cikkemhez tüstént szemléltető képet adok, bemutatom a modern magyar költőket. Talán feltűnt önöknek, hogy nem Adyval kezdtem. Adyról, életéről és költészetéről tudniillik már annyiszor írtam és beszéltem, ötven költeményét lefordítottam szlovákra, hogy azt

hiszem, Adyt már kissé ismeri a szlovák olvasó. Ezzel ellentétben Ady kortársait, Babits Mihályt, Kosztolányit, Tóth Árpádot és Juhász Gyulát nem ismerik nálunk. Babitsról nagyobb tanulmányt szeretnék írni, nem akartam röviden szólni erről a nagy költőről. Ezért kezdtem el a sort Kosztolányival, folytattam Tóth-tal és Juhász-szal, minden alkalommal költészetük egy-egy jellegzetes alkotását is bemutatva. Helyesen mondja, hogy miniatűrök az én bemutató cikkeim. Igen, elsősorban egyszerűen fel akartam vázolni a költők szellemi és emberi arcélét; azt hiszem ez sikerült is. Ez nem jelenti azt, hogy költészetükhöz nem kell többé visszatérni, részletesebben, valamely szlovák folyóiratban, talán a Slovenské Pohladyban, vagy az egyetemi tudós társaság most készülő folyóiratában. Ez már a jövő feladata, most elég, ha utat vágunk. Úgyszintén költészetükből megfelelő fordításokról kell gondoskodni. Igen, cikkeim és fordításaim visszhangot váltottak ki a szlovák publikumból. De itt is meg kell mondanom, hogy jó volna, ha a magyar oldalon is a költők és műfordítók közül munkához látnának és a szlovák poézist tervszerűen mutatnák be a magyar olvasónak.

Abban, hogy a magyar nyelv nem-ismerése elrajzolja a szlovák ember magyar közképét, önnek igaza van. Az elmúlt húsz év alatt olyan szlovák nemzedék nőtt fel, mely inkább foglalkozott a maga belső ügyeivel és az európai kérdésekkel. Innen van, hogy ebben a nemzedékben sokan vannak, akik világnyelveken beszélnek, de – nem tudnak magyarul. Ez tény és ez az oka annak, hogy kisebb a szlovák érdeklődés a magyar élet jelenségei iránt. Jómagam is többször hangsúlyoztam, hogy a magyar nyelv megtanulása és a magyar élet megismerése a saját érdekünkben is fontos. Magyarországon más a helyzet a szlovák nyelvvel?

Szalatnai: Föltétlenül. Gondolja meg, hogy a visszacsatolt területek révén hány fiatal értelmiségi magyar él most Magyarországon, aki feltűnően tud szlovákul és jól ismeri a szlovák kérdést. Sőt, a felvidéki középiskolákban továbbra is tanítják a szlovák nyelvet. Épp nemrég értesültem arról, hogy a budapesti Eötvös Collegiumban, a híres magyar tanárképző intézetben, bevezették a szlovák nyelv tanítását, az egyik szlovákiai származású tanárjelölt az előadó.

LUKÁČ dr: Igen, azt hiszem, hogy ez a fiatal magyar értelmiségi nemzedék értékes szerepet játszhat a közös ügy érdekében a jövőben is. Ők tudnák a szlovák értékeket bemutatni a magyarság előtt.

Szalatnai: Mi érdekli a mai szlovák értelmiséget a leginkább a magyar szellemi életből? Ismerik-e Babits költészetét, Móricz regényeit, Zilahyt, a falukutatókat, az erdélyi írókat?

LUKÁČ dr: Úgy vettem észre, hogy a szlovák értelmiségi rétegeket a tipikusan, sajátosan magyar vonatkozások érdeklik elsősorban, és az, ami a genius locit; a couleur localt jelenti. Tudnivaló, hogy olvassák nálunk a merő szórakoztató magyar irodalmat is, a képes lapokat és így tovább. De ennek nincs nagy jelentősége. Ám például tudom, hogy Wass Albert *Farkasvermének* szlovák fordítása nagy hatással volt, egy darab tragikus magyar életet láthattunk! Nem csoda, hogy nálunk nagy hatással vannak az erdélyi magyar írók művei. Tudom, hogy a szlovák művelt családok egész sorában ott van az Erdélyi Szépmíves Céh könyvsorozata és nagyon dicsérik e könyveket. Hovatovább jobban ismerik az erdélyieket, mint a pestieket. Persze, ez az újabb írókra vonatkozik, mert Jókai és Mik-

száth például mindnyájunk ismerőse. Különös például, hogy Babitsot nem ismerik katolikus költőink sem. Egy ankéton ajánlottam, fordítsák le Babits *Halálfiait*. Alexy barátommal gyakran beszélünk arról, hogy másik két Babits-regény lefordítása is aktuális volna: a *Timár Virgil fiáé*, meg a *Gólyakalifáé*. Móriczot kissé ismerik egy cseh, meg egy szlovák fordítása révén, Zilahy ismeretlen, a falukutatókról, Illyésről, Féjáról csak a főiskolások egy régebbi csoportja tud, ezekre hatással is voltak Féjéék.

Szalatnai: Várható-e valami konkrétum a közeljövőben a szlovák-magyar szellemi együttműködés terén?

LUKÁČ dr: Mint mondtam, terveket vetettünk fel és önök is, tudom, így gondolkodnak. Sok mindent lehetne ezen a téren csinálni. Ami a kulturális együttműködést illeti, ez a hivatalosak, az illetékesek dolga. Hogy konkrétumokról is szóljak még, hát kérem: a Novy svet szerkesztőjének, Nižňanský barátomnak kérésére lefordítottam most szlovákra Krúdy Gyula regényét, a *Podolini kísértetet*. Nem tudom, milyen lesz a regény szlovák visszhangja, engem, mint költőt érdekelt a fantasztikus meseszöveg és a színes stílus. Biztos vagyok benne, hogy nem a vízbe dobott kő szerepét fogja játszani, hanem hatása lesz. Megmondhatom azt is, hogy a Krúdy-fordítás után közzé fogom tenni a mai magyar próza egyik varázslatos alkotását, Márai Sándor – *Eszter hagyatéka* című regényét. A női áldozatkészség nagy regénye ez, modern és mélységes lélekelemzés, nekem nagyon tetszett.

Honnan eredezteti ezt a kapcsolódását maga a költő, Emil Boleslav Lukáč? „A budapesti Amerikai úton van egy szép villa, a csehszlovák követségünk sajtóattachéjának, Straka barátomnak a lakóhelye. Minden pénteken összejön ott a fiatal Magyarország szellemi elitje. Öten, tízen, húszan, mikor hogy, de eljönnek. Nincs ott elfogultság, ámbár nincsen semmi rábeszélés egyik részről sem. Szellemi találkozóhely, s ahogy nézem az elmúlt pénteketek névsorát, nem kis nevekkal találkozom ott az egyes csoportokból. Attachénk személyes titka, miként nyerte meg a bizalmat, miként oszlatta el a gyanakvást, amely velünk szemben ott általános. [...] Itt, az ő dolgozószobájában nincsen. Nyíltság és egyenértékűség az egyedüli elvek, a költészet és művészet iránti szeretet az egyedüli törvény.”¹⁷ Anton Straka leggyakoribb vendé-

¹⁷ Emil Boleslav LUKÁČ: *Új arcú magyarok?*, Anton Straka fordításában kiadta: GÁL István: *Emil Boleslav Lukáč egy Straka-estről*, Tiszatáj, 1976/4, 68–69. A közreadó leírja, hogy a Matica Slovenská mártoni levéltárában őrzött Straka-levelek között az egyik Lukáčnak címzettben Straka megdicséri Lukáč budapesti tapasztalatairól készített Politika-beli cikkét („Egyébként a cikked nagyon jó”), lefordította, és magyar íróbarátainak elküldte. Gál István a Szabó Lőrinc-hagyaték alapján közli ezt a fordított magyar szöveget (MTA KIK Ms 4702/106.) „A villa az Amerikai út 37. számú ház, emléktáblával megjelölve. A Straka-hagyaték maradványai digitalizált formában jelenleg az MTA Könyvtára és Információs központja kéziratárába kerültek. Az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének vezetője, Kulcsár Szabó Ernő akadémikusnak, Monok Istvánnak, az MTA Könyvtár és Információs Központ igazgatójának és Gál Jenőnek, a prágai Károly Egyetem magyar tanszéke professzorának a tárgyi feltételeket elrendező összemunkálása eredményeként kis magyar külföldi érkezt Prágába: a disszertációját készítő Ondrejcsák Eszter, aki a lehetőséget biztosította, hogy a hagyaték digitalizálása a könyvtár tulajdonába kerüljön, valamint a krk.szabolorinc.hu weblapot készítő Szabó Lőrinc-kutató Horányi Károly és Láng Klára, hogy digitalizálják a háborús pusztítás után összegyűjtött családi hagyatékot. Ennek hírért tettem közzé a Magyar Nemzet Magazinjának ünnepi számában, 2014. december 27-én, a 26. oldalon. *Tóni, a hű cseh. Budapesti találkozások a Straka-szalomban* címmel.

gei József Attila, Szabó Lőrinc és Illyés Gyula voltak (ez utóbbiról Lukáč idézett budapesti cikkében megjegyzi: „társam a Sorbonne-ról”), de ellátogatott rendezvényeire Kosztolányi, sőt volt vendége Bartók Béla is. Straka közvetítette a két költő, Szabó Lőrinc és E. B. Lukáč személyes találkozásait is: barátai barátságát ő hozta össze.

Mikor járt Lukáč a két világháború között Magyarországon? Előbb az 1932-es budapesti PEN világkongresszuson, ahol Csehszlovákiát Karel Čapek és ő képviselték, futólagosan ekkor kötnek ismeretséget Szabó Lőrincsel, erre hivatkozik Straka egyik levele Szabó Lőrinc-hez, mely egyben egy Lukáč-fordítást is küld: „Továbbá csatolom a Slovenské Pohl'ady c. szlovák irodalmi lap ezévi első számát. A 36. oldalon ott találja *Homlokodtól fölfelé* c. versének igen jól sikerült szlovák fordítását Emil B. Lukáčtól, akivel bizonyára találkozott a PEN club kongresszusán Budapesten”¹⁸. Ugyanez a dátum szerepel egy dedikációban Budapest megjelöléssel¹⁹, ekkor találkozhatott Szabó Lőrincsel, Straka „pénteki” estjén, és ami alapján egy rövid jellemzést is ad Szabó Lőrincről a Straka-fordításban ismert Politika-beli cikkében: „A mi ú. n. »feláldozott« nemzedékünk, a harmincasok legkiválóbb költője, Szabó Lőrinc (szül. 1900), akinek kétpólusos költészete magán hordja a mélységek minden sajátságait, az élettragédia hatalmas erejét és érbeöntött, ragyogó formáit. Nekem különösen kedves, lefordította Khájjámot, Villont, Baudelaire-t, Verlaine-t – és a cseh költőt, Halast. Az előkészület alatt álló csehszlovák költők antológiájában – amelyről annak idején részletesebben fogunk megemlékezni – részt vesz Halas versének szép fordításával. Januárban leköszöltem a Slovenské Pohladyban *Homlokodtól fölfelé* című döbbenetesen szép versének fordítását. Most adta ki hatéves munkájának termését a *Te meg a világ* című kötetben. Más helyen is méltó módon akarok foglalkozni evvel a nagy költéssel.” Jellemzése egybecseng az ugyanakkor ezekről a versekről készített Németh László-i és Halász Gábor-i látletetekkel, és szinte elsőként utal a később „dialógikus poétikaként” a Szabó Lőrinc értelmezésébe bevezetett jellemzőre: a „kétpólusú” kifejezéssel.

Majd egy év múlva nagysikerű költői estet ad Budapesten: „A szlovák Ady Budapesten. Lukács Emil Bolesláv szlovák író, akit a szlovenszkói irodalmi és művészeti körökben »szlovák Ady« néven ismernek, szombaton este Budapestre érkezett. Lukács vasárnap *Ady hatása a szlovák költészetre* címen fog a magyar fővárosban előadást tartani.”²⁰; majd beszámolnak az iro-

¹⁸ A Szabó Lőrinc könyvtárában található a *Hvár* című Halas kötet, amelyben Ondrejcsák Eszter találta meg Straka sajátkezű aláírásával ellátott levelét is Szabó Lőrincnek (1933. február 24.), ebből származik az idézett szöveg. A Szabó Lőrinc könyvtárában megtalálható *Slovenské Pohl'ady* c. folyóirat 1933-ban kiadott januári számának címlapján piros ceruzával, a költő kézírásával az alábbi olvasható: „36. old. Sz. L. versfordítása, *A homlokodtól fölfelé* szlovákul”. A tartalomban aláhúzva szintén piros ceruzával: „L. Szabó: Hore od čela. Preložil Emil B. Lukáč”. (Lásd: Ondrejčák Eszter: *Anton Straka csehszlovák kultúrattasé és „magyar barátai”*, Korunk, 2015/7. 98.)

¹⁹ „Szabó Lőrincnek a Költőnek testvéremnek Omar Chajjamban szeretettel Budapest 24. II 1933 Emil B. Lukáč.” Lásd: *Szabó Lőrinc Füzetek 6. Szabó Lőrinc könyvtára II. Külföldi szerzők művei*. FORGÁCS Anita adatbázisát kiegészítette, jegyzetekkel ellátta, a katalógust szerkesztette és a bevezetőt írta BUDA Attila, 3111. tétel.

²⁰ Magyarország 1934. április 29. vasárnap, 13.

dalmi estről, méltatva Emil Boleslav Lukáč kitűnő előadását és művészi rangú fordításait, megemlítve, hogy Ady mellett Babits, Illyés, Szabó Lőrinc versei is elhangzottak az esten.²¹

Straka 1939-ben már nem lehetett Magyarországon, visszahívták, de Prágából az ő irányításával fejeződött be 1936-ban legfontosabb vállalkozása, a *Cseh és szlovák költők antológiája*. És ennek viszonzását készíti, akkor már cseh költők részvételével Prágában, amikor a Gestapo rátör lakásában, és politikai fogolyként elhurcolják, majd bíróság elé állítják. A készülő Magyar antológia darabjait szórják szét lakásában.

Igaza lett Lukáčnak, amikor azt hangsúlyozta, hogy „a politikai rokonszenv és az ideiglenes, konjunktúra által irányított gazdasági kapcsolatok és szerződések semmi esetre sem elegendők. A tartósan összehangolt, a kölcsönös tiszteletre és megértésre épített rokonszenv csak a szellemi, kulturális értékek kölcsönös kicserélésével lehetséges, a lehető legalaposabb megismerésükkel, tanulmányokkal, amelyek ezeket az értékeket megértik és elterjesztik és a saját értékeink közé sorozzák be.”

És ha a két nép költőinek megújuló kapcsolatát Lukáč Straka budapesti működéséből eredeztette, akkor a kapcsolattartás politikamentes, baráti formáját, amelyre példa lehet éppen az ő és Szabó Lőrinc személyes kapcsolódása, szintén a Straka bevezette személyes kapcsolatokra lehet visszavezetni. Ezt pedig Szabó Lőrinc visszaemlékezéseiben több alkalommal is, szinte ugyanazokkal a szavakkal fogalmazta meg: példává emelve a személyes kötődést kiépítő, baráti összekötöttség modelljét. „Straka Anton csehszlovák itteni kultúrattasé, kassai fiú, nagyon jó barátságba keveredett velem; részben azért, mert noha családos és gyermekes ember volt, a feleségével ő is körülbelül olyan kapcsolatban élt, amilyenben én a magaméval. Ez a Straka kultúrpolitikailag is rengeteget együttműködött velem, közösen terveztük ki és intéztük a magyar–cseh antológia dolgát, folyton kapcsolatokat teremtett köztem és cseh írók és költők közt.”²² „Straka nekem nagyon jó barátom volt, és mi ketten dolgoztunk együtt a cseh–magyar kultúrbarátságon, és nem azok, akiket emlegetni szoktak.”²³ Straka „személyes és igen jó barátom, aki tudott a dolgunkról, és akit Erzsikével is összeismertettem, hívott meg bennünket, kiügyeskedve valahogy két II. osztályú gyorsvonati szabadjegyet, amely egy hónapig az összes csehszlovák vonalra érvényes volt.”²⁴ „Már előre megmondtam, hogy mindez csak magánszívenesség lehet, és én még csak egyetlen cikket sem írok róla. Álláspontjuk azt volt, hogy nekik megéri, ha Sz. L. ismeri az országukat.”²⁵ És ezt, mint kapcsolatuk alaptörvényét másutt is elismétli: „Strakától kaptam magamnak és külön Erzsikének II. osztályú gyorsvonati szabadjegyet egy egész hónapra az összes cseh vasútra: az Erzsike-összefoglalás, bármennyire rögtönzött valami, mégis elmondja róla a legszükségesebbet. Én semmiféle kötelezettséget nem vállaltam a szabadjegyekért, egyetlenegy cikknek a megírását

²¹ Uo. 1934. május 1. kedd, 2. Ugyanakkor az újság támadja a csehszlovák kolónia tevékenységét, amely megjegyzések a Zilahy-szerkesztette Magyarország polemizáló hangjait is kiváltják (1934. május 2-i számának 3. oldalán).

²² SZABÓ LŐRINC: *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*, szövegg. LENGYEL TÓTH Krisztina, jegyz. KISS Katalin, Bp., Osiris, 2001, 337. (Osiris Klasszikusok); interneten: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000001020&secId=0000098390> (látogatása: 2016. 12. 21.).

²³ Uo. 84.

²⁴ Uo. 149.

²⁵ Uo. 338.

sem. »Nem baj, nekünk megéri, hogy Sz. L. egyáltalán tud a mi valóságos életünkről és szépségeinkről!«²⁶

Hogyan működött ez a barátság? Idézek egy már Prágából küldött, 1936. április 14-én kelt levelet²⁷. Szabó Lőrincnek szól: „Kedves Barátom! Talán emlekszel még a csehszlovák vers-anthológiára, amelybe Halas verseit fordítottad. Most sajtó alatt van Pesten. Káldor adja ki, aki ez idő szerint Grilléknél dolgozik. Már átnéztem a korrektúrát. A könyv nagyon szép lesz. Az anthológia ügyét jóbarátom Nádass József (VI. Király u. 82. telef. 254-92) intézi. Most már csak az előszó van hátra s Nádassal együtt az a nézetünk, hogy ha Te volnál oly szíves néhány sorral bevezetni az anthológiát, ez nagyon szép volna. Erre ezennel fel is kérlek, de csak abban az esetben, ha ez nincs ellenedre bármilyen okból. Ismerem a budapesti atmoszférát s kérlek, barátságunk egyáltalán ne feszélyezzen. Mindenesetre ha megírnád az előszót, igen nagy volna az örömöm. S ez talán nem is nehéz! [...] Az előszó dolgában keresni fog maga Nádass is, aki kíváncságra be fogja Neked mutatni az anth. egész anyagát”. És utána egy másik levél, amely ezt szinte kommentálja: „Szabó Lőrincnek írtam egy hosszú levelet, melyben elmondtam az én nézeteimet. [...] Szép lett volna, ha Szabó tényleg írt volna előszót, de nagyon kényes helyzetben voltam. A világért sem lett volna szabad engednem, hogy a dolognak olyan látszata legyen, miszerint én felhasználva Szabó iránti igaz barátságomat, őt éppen e barátság alapján kényes helyzetbe hozzam, s ő mintegy kénytelen legyen előszót írni olyan könyvhöz, amely nincsen egészen inyére. Ezért utolsó levelemben az előszó kérdését fel sem említettem már.”²⁸

Ez a hosszú levél 1936. május 16-án Prágában íródott²⁹. Teljes egészében az antológiáról szól, és valóban még utalás sincs az elmaradó előszóra. Az a bevezetőjéből már kiderül, hogy különbözős van a fordítók, valamint a fordítottak és Szabó Lőrinc között. De ezt a felek között az egymás nagybecsülésének feltételei között lehetne majdan tisztázni: „Bocsáss meg, hogy csak oly későn válaszolok, de levelekre kissé hosszabban, érdelemlegesen akartam felelni s beszélnem kellett a dolgokról, no meg idő is kellett hozzá, hogy nyugodtan írhattak. Nagyon köszönöm komoly és tárgyilagos figyelmedet, mellyel a versekkel sok egyéb elfoglaltságod mellett foglalkoztál³⁰. Ami a lényegét illeti, itt néhány dologra kell rámutatnom. Először is itt nagy, elvi eltérést látok a te és az itteni költők nézetei között. Közöltem velük leveled tartalmát, azt mondták, hogy ez a te tiszteletreméltó egyéni nézeted és felfogásod, az övék más. Ígéred, hogy a versekkel ebből a szempontból foglalkozni fogsz; kíváncsian várjuk cikkedet és tanulmányodat. Az anthológia cseh részének az anyagát helyeslik és nem kívánnak változtatást, ami annál kevésbé lehetséges már, amennyiben az anyag ki van szedve s a kiadótól nem lehet várni, hogy vállaljon újabb kiadásokat. A cseh verseket az itteni fiatal cseh költők válogatták össze és küldték el nekem. Sok verset küldtek. Mindegyikből készítettem nyers fordítást s nálam a péntekestéken mind sorra vettük a jelenlevő fiatal magyar költőkkel s ki-

²⁶ Uo. 84.

²⁷ Gál István: *Anton Straka levelei Szabó Lőrinchez*, Irodalmi Szemle, 1973. 5. 418–426. Az 1936. április 14. levél a 420. oldalon. Eredetije: MTA KIK Ms 4686/188.

²⁸ Az MTA KIK feldolgozás alatt álló anyagából, Ondrejcsák Eszter szíves közlése, „címett nincs, aláírás nincs és dátum sincs” megjegyzéssel.

²⁹ Gál István: *Anton Straka levelei Szabó Lőrinchez*, i. h., 420–422. oldalakon. Eredetije: MTA KIK Ms 4686/189.

³⁰ Sajnálatos, hogy Szabó Lőrinc Strakához frott levelei mindedig nem kerültek elő.

válogatták nekem azokat a verseket, amelyek az anthológiába kerültek. Ezt a válogatást itten jóváhagyták, történt ez 1934-ben. A fordítást felosztották. Jelen voltál már te is. Nehéz dolog volt, tudom. Látom a hiányokat. De általában a fordítások jók, sok közülük egyenesen nagy-szerű!”³¹ A folytatásban az antológia megjelenéséről számol be: „Most küldtem el Pestre az anthológia második korrektúráját, azt hiszem rövidesen meg fog jelenni. Az elején csak annyi lesz – hogy legyen aki feleljen érte, – hogy az anthológiát magyar és csehszlovák költőbaráta-immal együtt – kiknek ezúttal is hálás köszönetet mondok – összeállítottam és sajtó alá rendeztem. Üssön érte, aki akar! Nem bánom! [...] A Te Halas fordításaid nagyon tetszenek nekem s nagyon tetszettek mindenkinek, kivétel nélkül, akik olvasták. Ez olyan consensus, amely előtt kapitulálnod kell Neked is! Az anthológia most már azt hiszem napokon belül kijön a piacra, mint Renaissance kiadás, Budapest.”

És még egy megjegyzés, Szabó Lőrinc emlékezéséből, amelyik csakis egy mélységes baráti kapcsolatra utalhat, amely felülemelkedett a nemzetek szembenállását kiváltó válságokon: „Amikor pedig a Felvidék visszacsatolása természetes ellentétet támasztott az érzelmeinkben, én megmondtam Strakának, hogy többé politikáról nem tudok vele őszintén beszélni, másképp pedig nem akarok. Ettől kezdve kizárólag kulturális és magánérintkezésünk volt, de intenzív és szeretetteljes”.³²

Ennek az „intenzív és szeretetteljes” munkálkodásnak a számára milyen munkamódszert dolgozott ki? Az anthológiáról beszámoló hosszú prágai levelében Straka ezt ekként definiálja: „Mindkét kultúra propagandistája vagyok, amolyan összekötő kapocs.” Még meg sem jelent a cseh és szlovák költőket a magyaroknak bemutató antológia, máris viszonzásán dolgozott: „Sok idealizmussal, lelkesedéssel, ügyszeretettel csináltuk. Ugyanúgy lelkesednek itteni barátaim is az ügyért. Amikor itt bemutattam a korrektúrát, nagyon szívesen önként felajánlották szolgálataikat és együttműködésüket, hogy itt is lefordítanak és kiadnak egy magyar versanthológiát. [...] Adyval és kortársaival kezdeném és folytatnám a legifjabbakig, mindent, ami tényleges érték, tekintet nélkül, vajon az illető jobb vagy baloldali, klasszicista, szürrealista, dekadens vagy bármi más. Kértem vagy 120–150 verset, melyeket az itteni költőkkel megbeszelném s a kiválogatottakat lefordítanók, együtt, akár annak idején Pesten dolgoztam veletek.”³³ Majd a már történelmileg nehéz időkből, 1939. április 25-én egy hosszú levélben ír a magyar antológia előkészületeiről, elveit ekként összegezve³⁴: „Nagyon kérlek téged, rajtad keresztül a többi magyar író barátomat s a magyar költészet szakembereit, segítsetek, küldjetez további irányítást s bőséges anyagot, hogy a munka jó, sokoldalú és teljes legyen. Legyen magyar, fejezze ki a magyar életet, vágyakat, gondolkodást, hivatás-tudatot, szóval mindazt ami a magyar irodalomban jellegzetesen magyar. Azt hiszem, kiérzem magam is a ti segítségetekkel; itteni barátaimmal meg azt nézzük, mi az, ami az idegenek szemével nézve érdekes, elsőrangú, informáló, időálló [...] szeretném, ha a további s a végleges válogatás is megállná a sarat a legkomolyabb tárgyilagos és szakértő bírák előtt is. Az eddigi anyagot már

³¹ Ezt követően a gyengébb szlovák résznek a valójában nem költő Darvas János, a Prágai Magyar Hírlap szerkesztőjének, egyébként mindkettőjük barátjának fordításait tartalmazó összeállításáról ad magyarázatot.

³² SZABÓ LŐRINC: *Vers és valóság... i. m.*, 338.

³³ Az 1936. május 16. levél részlete: Gál István: *Anton Straka levelei Szabó Lőrinchez*, i. h. 422, ill. 421. Eredetije: MTA KIK Ms 4686/189.

³⁴ Uo., 426. Eredetije: MTA KIK Ms 8646/194.

bemutattam az itteni költő barátainak, J. Seifert már le is kanyarított belőlük egy egész oldalra valót a Národní Práce napilap május 6-iki vasárnapi irodalmi melléklete számára, illesztve. Tegnap este Hora olvasta el az anyagot s nagyon megdicsérte. [...] A kötet címéül Ady valamelyik verscímét választjuk majd, irodalmi előljárót Lukáčcsal szeretnék írni.” Seifert a későbbi Nobel-díjas, Hora a cseh költészet klasszikusa voltak a mértékadó bírálói tevékenységüknek. És ahogy Straka eltervezte, utóbb a szlovákok megvalósította Elán-kiadású antológiának 1943-ban Adytól vett idézet lett a címe, Lukáč írta az előszavát, és a magyar költőket bemutató mini-esszék nagy részét³⁵.

Lukáč valaha cikkében feltette a kérdést: „miként nyerte meg a bizalmat”. Straka pályája elején katolikus pap volt. És tudjuk, hogy a gyónási titkot élete mentése árán sem árulhatja el tudója. Straka diplomataként is megmaradt ebből a szempontból papnak: a baráti szavak szentek voltak számára. Kapcsolódásai íróbarátaival különböztek, barátságára ugyanakkor mindnyájan külön-külön számíthattak.

Szabó Lőrinc emlékezését Straka utolsó Prágából küldött, a pár hónappal későbbi Lukáč-versre, a *Luna mendaxra* emlékeztető, bolondos áprilisi politikai időjárásra utaló levele inspirálhatta. Az egymás népeinek megbecsülése, és a másik szemléletének tiszteletbentartása sugárzik Straka szövegezéséből: „Amint látod, a mai bolondos és hebehurgya áprilisi világban is szentül hiszek a népek tavaszában s bolondos eszelősként tovább rajzolgatom a magam cirkulusait. S látom, vagyunk itt jónéhányan, akik ugyanígy gondolkodnak, éreznek, dolgoznak állandóan. S addig nincs baj. Sohasem voltam olyan büszke rá, hogy ehhez a pompás nemzethez tartozom itten, mint éppen most! S hiszek a történelem fényes elégtételében.” Majd folytatva a másik fél méltóságát is számbaveszi, baráti kapcsolódását a mélypont idején is fenntartva: „Igaz bensőséges szeretettel üdvözöllek, kedves tieddel szeretteddel együtt, üdvözlöm a többi ottani jóbarátot, akikre állandó, változatlan szeretettel gondolok. Kedves választodat várva maradtam őszinte baráti kézzszorítással A. Straka.”³⁶

A Straka szötte barátságok megszövjük mártírhalála után sem szakadtak meg. Hiszen Szabó Lőrinc könyvtárában ott van az 1948-ban megjelentetett szlovák nyelvű fordítása Lukáčnak, amelyet dedikálva juttatott el magyar barátjának³⁷, és az MTA KIK őrzi az ekkori leveleket is³⁸. Amikor már a háború utáni fordulat után lehetett egymással újra érintkezni, Szabó Lőrinc egyik akkoriban elkészült remekét, a *Tücsökzenét* megküldte. Lukáč ezt öröm-

³⁵ *Na brehu čiernych vód – výber z modernej maďarskej lyriky*. A kötet Szalatnai Rezső szerkesztésében, E. B. Lukáč előszavával Pozsonyban jelent meg szlovák költők sikerült fordításaival: Fordítói: Valentín Beniak, Štefan Krčméry, Emil Boleslav Lukáč, Vojtech Marko, Dániel Okáli, Ján Poničan, Vladimír Roy, Tibor D. Štítnický, Andrej Žarnov. A könyv az Elán kiadásában 1943-ban jelent meg. Ady Endre, Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, József Attila, Reményik Sándor, Kassák Lajos, Áprily Lajos, Erdélyi József, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Mécs László, Győry Dezső, Gyulás Pál és Berda József verseit tartalmazza.

³⁶ Uo.

³⁷ A korábbi, már idézett dedikáció mellé így került az újabb: SHAKESPEARE, William: *Richard III.* (Preložil Emil Boleslav Lukáč) Bratislava, 1948, Orlovsky. Ajánlás a címdalalon: „Szabó Lőrincnek baráti szeretettel”. Lásd: *Szabó Lőrinc könyvtára II. i. m.*, 3825 tétel. Az pedig, hogy a könyvészeti feltárást végző kollega megjegyzi mindkét esetben: „felvágatlan” – az természetes, az ajándékozás gesztus értékű volt. Szabó Lőrinc egyik szláv nyelven sem tudott. A másik, *Dies irae* kötet nem található a könyvtárban.

³⁸ MTA KIK Ms 4684/7 és 6.

mel nyugtázza, majd ő is küldött könyveket Szabó Lőrincnek, sőt közvetítésével valahai fordítójának, Sziklay Lászlónak is üzent. Az első értesítés egy karácsonyi képeslap volt:

Bratislava 22. XII. 48.

Blahova 31 a

Kedves Lőrinc!

Kellemes karácsonyi ünnepeket s boldog új évet kíván neked és családodnak
őszinte barátod

Dr Emil B. Lukáč

„Tücsökenédet” a legnagyobb élvezettel olvastam, szívből gratulálok!

Ezt követte a Tvorba levelezőlapján piros színű, golyóstollal írott újabb levél, rajta hivatalos, nyomtatott névmegjelöléssel: „Rediguje Dr. Emil B. Lukáč, Bratislava, Blahova 31/a”. Dátumozása: „23. VI. 1949”.

Kedves Lőrinc! Multkor írtam neked, s egyúttal megküldtem két könyvemet. Légy oly szíves értesíteni, megkaptad-e őket. Nagyon sajnálnám, ha elvesztek volna. (Egy kötet saját költeményem „Dies irae”, s egy kötet Shakespeare fordítás – Richard III.)

Nagyon örülnék, ha a könyvek jókarban megjöttek. Két hónappal ezelőtt küldtem dr Sziklay L.-nak egy tudományos könyvet, nem felel megkapta-e.

Szívélyesen üdvözöl régi barátod

Dr Emil B. Lukáč

Ekként személyes életrajzukban is összekötődnek az 1939-es összetartozási törekvések szereplői.

Majd a hatvanas és hetvenes években kétszer is szerencsém volt találkozni és beszélgetni az éppen akkor hazánkban tartózkodó Emil Boleslav Lukáčcsal, aki rajongó szeretettel emlegette Szabó Lőrincet. A Petőfi Irodalmi Múzeum számára pedig fiatal tanítványom, mára már Tverdota György professzor interjút is készített kérésemre a költővel költőbarátjáról.

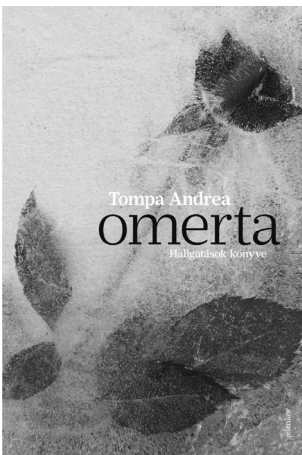
Mindezek adtak értelmet az évtizedek óta sokszor a figyelmemet megjárta két „fecninek”, hogy az ebből kiinduló kapcsolatteremtési, barátsági modellt ennek alapján javasoltam példázatossá avatni a Charta XXI. *Együtt az úton magyarok és szlovákok* című konferenciáján³⁹. Surján Dr., miniszter, az Európa Parlament alelnöke, a konferencia megálmodója és előkészítője nagy örömmel fogadta, és a konferencia résztvevői is visszhangozták a Lukáč által megfogalmazott modellt. Ezáltal, 2016. december 3-án teljesedett be a Szabó Lőrinc korrigálta cikk-fogalmazvány sorsa. Szlovákok és magyarok, szinkrontolmácsolásban egyszerre lehetnek hallgatói a valaha a politika által egymás ellen uszított népeket a kulturájuk és a személyes barátság alapján egymással megismertetni akaró modellnek. Bárha a konferencián most éppen Esterházy János neve talán el sem hangzott, mégis a konferencia egésze válhatott viszaigazolássá, annak a modellnek a kiegészítésévé, amelynek fontos, alapvető dokumentumait Simon Attila bevezetőben idézett kötete gyűjtötte össze.

³⁹ *Együtt az úton magyarok és szlovákok*, 2016. december 3. Budapest, ELTE Gólyavár, A Charta XXI Megbékélési Mozgalom konferenciája a közös múltról és a közös jövőről.

FRITZ GERGELY

Rózsa, modernizáció, Kelet-Európa

TOMPA ANDREA: OMERTA – HALLGATÁSOK KÖNYVE

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2017
623 oldal, 4499 Ft

”

Tompa Andrea harmadik, *Omerta* című regénye szervesen kapcsolódik a szerző eddigi könyveinek tematikai láncolatához. A több mint hatszáz oldalas mű ismét Erdélybe, egy kolozsvári mikroközösség életének belső struktúráiba kalauzolja olvasóját, miközben színre viszi az ötvenes évek Romániájának fojtogató levegőjét, egyben négy szereplő összefonódó sorsán keresztül rajzolja meg a Gheorghiu-Dej-korszak kezdeti éveit. A mű szerkezetileg négy monológból összeálló szövegteste poétikailag a regény legradikálisabb eljárásának tekinthető: az elsődleges fókusz nem a történelem mozgatórugóinak kibontakozására helyeződik, hanem arra, hogy a szereplők tudatán miként csörgedezik át, s miként formálódik koherens nyelvi anyaggá a múlt. Mindezt nem pusztán a négy szereplő (akik nevei egyúttal a könyvek címéül is szolgálnak: Kali, Vilmos, Annuska és Eleonóra) származásából adódó nem-önreflexív beszédmód szavatolja, hanem a regény poétikája mögött meghúzódó izgalmas történelemfilozófiai program is. A mű ugyanis a szóban forgó elbeszélés-technikai eljárással olyan perspektívához juttatja az olvasót, amellyel a történelemben aktívan cselekvő, a körülményeket sajátosan mérlegelő, a realitást folytonosan értelmező szubjektum valóságérzékelésének módozataira derül fény. Az *Omerta* egyik legfontosabb értéke éppen az, hogy a szöveg mozgatórugói nem írhatóak le a kézenfekvőnek tűnő diktátúraértelmezések vagy traumakoncepciók fogalmainak segítségével: nem a „szubjektum a diktatúrában” címszóhoz kereshető elméleti fogódzók, hanem a történelem színpadán döntéseket hozó, egy elnyomó rendszerben élni kényszerülő szereplők kényszerpályáinak belátásai rajzolhatnak fel értelmezési kiindulópontokat. A kimondott és elhallgatott tudás összjátékaiból összeálló textus ilyen értelemben nem pusztán „ötvenesévek-regény” lesz: a vallomások egy sokkalta összetettebb etikai mederben horgonyoznak, hiszen a kor-

látozott elbeszélői nézőpontból fakadóan a mindenkori történelemben élő ember kiszolgáltatottságáról és elveszettségéről adnak hírt.

Tompa regényének kontextusa ennek következtében jóval szélesebb mezőben jelölhető ki, okkal olvasható grandiózus Közép-Európa-regényként is, amelyben újfent megfogalmazódnak és összezsapnának azok a modernizációval kapcsolatos dilemmák, melyek a századforduló óta felbukkannak a magyar regénytörténetben. Az *Omerta* térideje az utolsó, felülről jövő, erőszakos modernizációs kísérlet kezdeti epizódját öleli fel, amelynek keretében az ábrázolt peremvárosi paraszti kultúra felszámolása kezdetét vette. A regényben plasztikusan jelenik meg mind a tradicionális életformákkal szembeni örök dilemma, valamint az elmaradt modernizáció óhajának és reményének felgyorsítását célzó haladáseszmény, amely a „vidék” felszabadításának ígéretével kecsegtetve végül katasztrófába torkollott. Az *Omerta* aprólékos társadalomrajza azt példázza, hogy a szóban forgó program mindegyik szereplő számára egzisztenciális vagy erkölcsi kudarccal járt.

Formai szempontból a négy elbeszélés legnagyobb terjedelmű szövegegyüttese a rózsanemesítő Décsi Vilmos vallomása, akinek alkukkal teli életútja Klaus Mann regényében megénekelt Hendrik Höfgen karrierívére is emlékeztethet. A korábban elszigetelten, kizárólag rózsáival bívelődő férfit ugyanis megkeresi a hatalom: az új elit tagja lesz, rózsakertjéből Stáció néven növénykutató állomást alakítanak ki, nemcsak pénzt és hatalmat, hanem előjogokat is élvez. Míg korábban nem voltak ismeretlenek számára a megélhetéssel kapcsolatos nehézségek, most sofórt fogadhat, hírnévre tesz szert, és kijut a párizsi virágkiállításra. Vilmos karaktere rendkívül összetett, s korántsem mondható egyértelműen negatív figurának. Személyiségének paradox vonásai ideológia és gyakorlat szembenállására vezethető vissza: Vilmos minél magasabbra jut, annál inkább megkérdőjeleződik erkölcsi magatartása. Benne összpontosulnak a kelet-közép-európai modernizációval kapcsolatos mentalitásbeli dilemmák, hiszen a naiv haladáseszmény a realitással kibékíthetetlen viszonyba kerül, így Vilmos egyre inkább a hozzá közel lévő emberekkel szemben válik közömbössé. Életútja mégis tekinthető egy kelet-európai művész sorstragédiájának, aki egocentrikus módon csak a rózsáinak akar élni, ám ennek a kor gátat szab, és politikai szereplővé kell válnia. Magyaroként nehezményezi, hogy az '56-os forradalom után Romániába látogató Kádár János nem említi meg az erdélyi magyarság ügyét, ő maga mégis asszisztál a kolozsvári egyetem magyar nyelvű képzésének felszámolásához. A nála cselédként szolgáló Kalit kezdetben lenézi, máskor csodálja, ám később, közös gyermekük megszületése után jobbára anyagi támogatással igyekszik apai szerepét helyettesíteni. Habár látogatja az asszonyt és gyermekét, kiköltözteti őket egy közeli tanyára. Miközben Kali rendkívül pragmatikus és autonóm, Vilmos előtt mégis a tradíció megszakíthatatlan folytonosságának képviselőjeként jelenik meg: „Ha máshová születnek, másik osztályba, mindegyik tudós, egyetemi tanár lesz. (...) Ezek a paraszti elemek viszont a tehén seggénél filozofálnak. Kaliban sincs semmi ambíció. Hisz most is csak egy cseléd.” (143.)

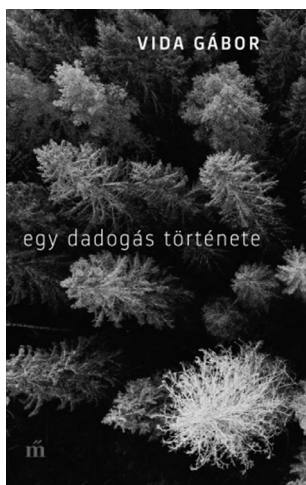
Mindennek árnyékában még inkább kirajzolódik a négy elbeszélő eltérő életstratégiája, a monológ-technika pedig lehetőséget ad arra, hogy az olvasó az egyes elbeszélők vakfoltjaira is ráláthasson. A világ eltérő olvasásával párhuzamosan megnyílik a szereplők saját maguk által megteremtett univerzuma. A hallgatások láncolata egyben arra is rávilágít, hogy az elbeszélők mely információkat hallgatják el saját maguktól, melyek azok a tartalmak, amelyek létét önmaguk számára sem akarják felismerni. Mindez Vilmosnál és az utolsó elbeszélőnél,

Eleonóránál lesz leginkább jelentéssé. Vilmos sírása a verbálisan elmondható dolgok határait jelzi, míg a szerzetesnő Eleonóra, aki kívül helyezi magát a földi valóságon, s kizárólag a valóságban él, többször kinyilvánítja személye másodlagos voltát: „egy szerzetes nem arra való, hogy magáról mind beszéljen, a maga személyéről. Csakis Isten dicsőségére nyíljon meg egy szerzetes ajka, semmi más beszéde ne legyen neki.” (618.) A rózsanemesítő és a szerzetesnő sorsát a kettejük közé applikált Annuska vallomása köti össze. A szerzetesnő húga lesz az, aki Vilmos közbenjárását kéri bebörtönzött testvére érdekében, ám Vilmos passzív marad. Ez a hármas kapcsolat kiélezi az eltérő magatartásminták sorát, Vilmost a testi örömök keresése, másfelől a pénz köti össze Annuskával: erkölcsileg nem, csak anyagilag tudja támogatni. Eközben a börtönből szabadult Eleonóra, akinek a börtönének okozta szenvedés miatt egészsége is súlyosan károsodott, testileg markánsan eloldódik a materiális világtól, nála a szolgáltatón kívül minden világi tényező másodlagos viszonyba sorolódik. A szóban forgó idegenséget a regény érzékletes metaforákba tömöríti, beszédes például az a passzus, amikor Eleonóra időből való kiköppenése kapcsán a következőket olvashatjuk: „Másnap megint úgy elalazok, nem ébreszt fel engem senki. (...) Már nem tudom, rendesen vissza tudok én jönni valaha ebbe a világba? (...) Nézem megint az órát, még mindég fél tizenegy van rajta. Hát megállt? Mennyi lehet az idő? Nem tudom én azt megállapítani, nem értek én az időhöz.” (589.) Mindennek együtthatása azt eredményezi, hogy Eleonóra képtelen empátiát érezni testvére szenvedése iránt, így megkockáztatható, hogy az *Omerta* leginkább magányos szereplőjét Annuskában ismerhetjük fel. A regény szerkesztésmódja mindezt azzal is jelzi, hogy Annuska elbeszélése sokkalta tragikusabb, és az apja által vele szemben kifejtett viszolyogtató erőszak nyomozhatóbb terhet helyez az olvasóra a szerzetesnő börtönéveiről közölt vallomáshoz képest. A két szereplő eltérő módon éli meg az erőszakot, hiszen a szerzetesnő saját szenvedését is eltávolítja magától, Krisztus kínjainak kontextusában erőteljesen relativizálja az őt ért szörnyűségeket: „Elmondom az első pofot. Hát mi egy pof az Úr kínhalálához képest?” (603.) Eleonóra aszketizmusa, az általa igaznak vélt út megtalálásának vágya éppen a földi világ realitásával szembeni közömbösséghez vezet. A szóban forgó etikai problémát a regény Eleonóra és Annuska vitájában élezi ki, amikor is Eleonóra következetesen távol helyezi magát a hóstáti földek állami elkobzásának problémájától, ami egyben magatartásának etikai talapzatát is megrendíti. Érzékletesen metaforizálja kettejük perspektívájának különbözőségét az a jelenet, amikor Annuska a világi nevén szólítja meg testvérét: „Mit tudsz te, mi volt itt, míg ültél a börtönbe! S a drága Pujumat hogy vették el? Hát mit csináltak vele! Mit tudsz te, Rózsi? Te mind csak imádkozol, a világ meg megyen a maga módján.” (592.)

Ebből is kiviláglik, hogy az *Omerta* túlélés és erkölcsi magatartás kettős kötését, a kiszolgáltatottság és a továbbélés parancsának problematikáját sűríti egybe. Tompa Andrea könyve ennek következtében lesz Kelet-Közép-Európa történelmét a monumentalitás, a kibogozhatatlanság, az összefonódottság tapasztalataként ábrázoló regény. Jóllehet a monológok miatt nem képződik meg egy külső referenciapont, így a kvázi-isteni pozíció birtokosa a szereplők sorsát szintén hallgatva végigkísérő olvasó lesz. Akit viszont a regény poétikája nemcsak az ítélkezéstől tart távol, hanem rádöbbeníti arra, hogy éppen az utólagosságból történő kényelmes ítélethozatal gátolja múltunk átértelmezését. A regény által felrajzolt társadalmi tabló ilyen értelemben mindenképpen arra ösztönzi az olvasót, hogy szembesüljön a szóban forgó kelet-közép-európai örökséggel.

DECZKI SAROLTA

Vida Gábor: Egy dadogás története

Magvető Kiadó
Budapest, 2017
373 oldal, 3699 Ft

Mintha egy gát átszakadásának lennénk tanúi az utóbbi években: egymás után jelennek meg azok a könyvek, melyek a múlt egy-egy kevésbé ismert, vagy egyenesen elhallgatott szeptét dolgozzák fel. Úgy tűnik, egyre nagyobb az igény arra, hogy igaz történeteket mondjunk és olvassunk olyan – főleg huszadik századi – folyamatokról, melyeknek nagy szerepe van abban, hogy olyanok lettünk, amilyenek. Valóságos kibeszélési, kimondási hullám tört a magyar irodalomra, gondoljunk csak Borbély *Nincstelene*kjére, Tompa *Omertá*jára, Zoltán Gábor *Orgiá*jára, vagy akár Vajda Mihály önéletrajzi könyvére, a *Szög a zsákból*ra. A hallgatás megtörése ezeknek a könyveknek a tétje, s ebbe a sorba tartozik Vida Gábor új regénye is.

Már a könyv címe is arra utal, hogy a beszéddel komoly problémák vannak abban a közegben, melyben a szerző memoárja vagy önéletrajzi regénye játszódik. Ez a közeg márpedig Ceaușescu Romániája, azon belül is a magyar kisebbségi magyar falvak, otthonok. Azt is több regény feldolgozta már az utóbbi időben, hogy milyen felnőtté érni ebben az országban, Vida könyve azonban képes új szempontokat adni az eddigi képhez. A legfontosabb ezek közül talán éppen magának a beszédnek, pontosabban a beszéd képességének a tematizálása, hiszen megtudjuk, hogy ő maga dadog, dadogása pedig egyáltalán nem független attól, hogy abban a családban és közegben, ahol felnőtt, nincs tere a nyílt beszédnek, mert nagyon sok fontos dolgot elfojtanak, elhallgatnak, és a megszólalás lehetősége szigorúan szabályozott. A dadogás a beszélő sérülése, ám egyszersmind kétségbeesett kísérlete is arra, hogy felrúgja a rá kényszerített rendet, megtörje a hallgatást, és visszaszerezze a beszéd jogát. Ám dacára a beszédalkétség fogyatékoságának, mégis ő az egyetlen, aki végre képes arra, hogy őszintén beszéljen, míg a többiek még csak a dadogásig is alig jutnak el.

Erős felütéssel indul a könyv; az első pár oldalon rögtön megjelenik az a konstelláció, mely a megszólalás lehetőségeit

meghatározza: a család, s főleg annak belső hatalmi viszonyai. A magát családfőnek tekintő anya, aki az emberek egyik legszörnyűbb típusát testesíti meg: életprogramja van, „házi feladata, amit el kell végeznie” (16), amit vélhetően a Jóistentől kapott. Ennél is rosszabb azonban, hogy ez az életfeladat nem más, mint maga az elbeszélő valamint az anya férje, a róluk való „gondoskodás”, magyarul a két férfi állandó egrecírozása, szekírozása. A családnak kiszolgáltatott gyerek azonban nem tud az anya elől az apánál menedéket keresni, hiszen ő is rabja azoknak a mintáknak, melyek lehetetlenné teszik az emberek közötti nyílt beszédet, és állandó hazugságra, hallgatásra kárhóztatják őket, míg csak el nem telik az élet. A család éppen úgy működik, mint a diktatúra; ugyanaz az elnyomás jelenik meg az emberi kapcsolatok minden szintjén. Ahogyan olvashatjuk: „természetesen van valami a mélyén vagy a hátoldalon az egésznek, amiről nem tud beszélni senki, amiről nem akar tudni, és ezt nagyon fegyelmezetten, egybehangzóan teszi az egész család, ha sokszor megfojtanak egymást egy kanál vízben, akkor is, és nem szabad senkinek a tabukat bolygatni, és amiről nem beszélünk, az nincs. Pontosabban szólva, egyes dolgokról szabad csak beszélni, és az előírt módon, minden egyéb tilos.” (123) Azon is érdemes elgondolkodni, hogy az elbeszélő azt írja, hogy románul viszont nem dadogott, vagyis egészen furcsa pszichés konstellációt alkotott a saját kisebbségi létezése számára.

A családtagok tragédiája, hogy elvileg csak egymásra számíthatnának, hiszen nincsenek barátaik, a szociális kapcsolatok a rokoni, törzsi szerveződést követik. Ebben azonban nincs helye az empátiának, a másik iránti nyitottságnak, így mindenki magányos, és a közös rituálék sem teremtenek igazi közösséget. Ám nem sokan vannak olyanok, mint az elbeszélő, aki nemcsak érzi, hanem meg is fogalmazza, ki is mondja, hogy ő alapvetően idegennek érzi magát. Ennek pedig nem csak a család az oka, hanem a „létező szocializmus” is, mely „az embert könnyen kiforgatta minden otthonosságából” (144). Így aztán idegennek érezte magát az iskolában, a kollégiumban, és még inkább a laktanyában.

Megrendítő történet ez, s aligha véletlen, hogy annyit beszéltek róla az utóbbi időkben. Fontos könyv lett, hiszen sok újat mond Ceaușescu Romániájáról; többek között azt, hogy kisebbséginek lenni ebben az országban korántsem fekete-fehér léthelyzet. A magyarok nem csupán elszenvedték az elnyomást, hanem maguk is gyakorolták azt egymás között; a maguk körein belül tökéletesen reprodukálták a fennálló diktatórikus hatalmi viszonyokat. Mindehhez pedig hozzájárult a más regényekben is sokszor említett alkoholizmus, mely szétzilálta a családokat, tönkretette az életüket. S ezzel a szerző egy népszerű sztereotípiájával is leszámol, mely szerint a határon túli magyarok csakis rendes, becsületes, tisztességes emberek lehetnek.

A regény azonban mégsem áll össze. A könyv igen; hiszen az olvasó egy idő után automatikusan átvált a regényolvasásról arra, hogy önélet- és korrajzot olvas, családtörténetet, közelmúlt történetet, vagyis tényirodalmat. Annak nagyon erős anyag, regénynek azonban kevés. Márpedig a cím alatt ott olvasható zárójelben, hogy itt bizony regényről van szó, annak viszont nem eléggé kimunkált. Erősen kezd, ám ez az erő hamar kifulladásra, és a nyelve homogénné válik, az elbeszélő hangja pedig monológgá. Ráadásul olykor megpróbálkozik azzal, hogy a mikrotörténetet, a kicsi, életképszerű rajzokat nagyobb összefüggésekben értelmezze, a család viszonyait, családtagjai emberi minőségét és életútját elemezze, és ilyenkor rendre lapos általánosságokba csúszik. Vannak azonban csúcspontjai is a regénynek, mint például a katonaságról szóló fejezet, a családi disznótor elmesélése, vagy a nagy erdélyi árvíz leírása.

Ha azonban ezeken túlteszi magát az olvasó – márpedig érdemes túltennie –, akkor a könyv nagyon izgalmas olvasmánnyá válik. Egy gyerek, majd kamasz és fiatal felnőtt szemével látjuk végig a diktatúrát, annak emberi és ökológiai viszonyait, hétköznapi élethelyzetét, életlehetőségeit. Csupa olyan helyzetet, melyek egy része a határ innenső oldaláról is ismerős lehet, hiszen a nyílt beszéddel itt is komoly problémák vannak.

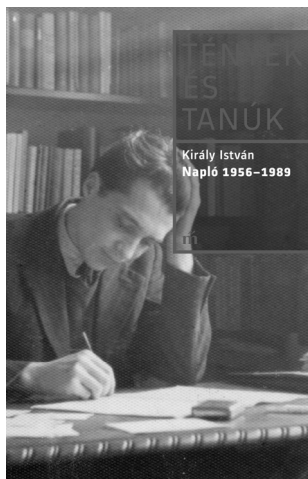

CSENDÉLET KÉT HALLAL ÉS EGY POHÁRRAL, 80×90 CM (AKRIL, VÁSZN) 2016.

KENYERES ZOLTÁN

Király István: Napló 1956–1989

Magvető Kiadó
Budapest, 2017
1051 oldal, 9900 Ft

Amikor utoljára látogattam meg a kórházban, vigasztalni próbált. – A hatvannyolc nem kevés – mondta. 1989. október 19-én halt meg. Hatvannyolc évet élt. November 6-án hétfőn volt a temetése a Farkasréti temetőben. Csütörtökön, november 9-én leomlott a Berliini Fal (nagybetű: név). Szimbolikusan azt lehet mondani, azon a napon összeomlott a Szovjetunió, összeomlott a szovjet rendszer, összeomlott a szocialista világrend, összeomlott a szocializmus, összeomlott a... Szóval összeomlott mindaz, amire Király István huszonnégy éves korában, azon a napon, amikor Lakatos Imre rábeszélésére belépett a kommunista pártba (kis betű, nem pontos név) feltette az életét. A gentile középosztály kis hányada követte, ennek a kis hányadnak a nagyobbik fele is csak félelemből és számításból. Ő a messiánikus hívők közé tartozott, azok közé, akik, ha felvettek egyszer egy vallást, akkor síríg kitartottak mellette, vállalták érte a megkövezést is. Egyszer, beszélgetésünk közben azt mondta, szeretné, ha úgy gondolnának majd rá, hogy becsületes ember volt.

1956-tól haláláig naplót vezetett, ez a napló most megjelent, az idei könyvhéten mutatta be Király Júlia a Marczibányi téren, ahol a bemutatót rendezték. Zsúfolásig megtelt érdeklődőkkel a terem, sokan a falnál álltak, mások a földön ültek. A több mint ezeroldalas kötetet a Magvető adta ki a *Tények és Tanúk* sorozatban. Soltész Márton szerkesztette, tegyem hozzá, mintaszerű munkát végzett, bőséges kiegészítő, magyarázó jegyzetekkel látta el a szöveget (sokan segítettek neki, K. I. még élő kortársai). A kötet végén Babus Antal pályatanulmánya áll, pontos, szép, méltó írás. Mentés az elfogultságoktól, nem úgy, mint amit én írok itt, alább.

A *Napló* első bejegyzése 1956. május 25-én történt egy írószövetségi párttaggyűlés előtt, az aggodalom és bizonytalanság szavával, mit fognak számon kérni tőle az elmúlt éve-kért, az utolsó bejegyzés dátuma pedig 1989. június 16. Nagy Imre újratemetésének napja; az utolsó név, amelyet leírt, az pedig Kis Jánosé. A két dátum között pedig leperreg a Kádár-

kornak nevezett történelmi korszak, néha napok, hetek hiányoznak ugyan, mint rögtön az elején az 1956 szeptemberétől decemberéig tartó idő, de így is páratlan és páratlanul gazdag dokumentum. Most még élünk, akik végigéltük mindazt, amit ő végigélt, de későbbi korok történészei gyakran fogják bizonyítékul felhasználni, feltevéseik és ítéleteik megalapozásánál. És nyilván egymás elleni harcaikban is. Sokféle napló létezik, van olvasónapló, gondolati napló, jegyzetnapló, van olyan napló, amely hirtelen felötölt gondolatokat jegyez le későbbi tanulmányok, regények, drámák első mozzanataként. Király István naplója elsősorban közéleti-politikai napló, de avval a bensőséges rajzolattal, amelybe beleférnek a napi színházi élmények, filmek, belefér az egész kulturális élet, amelyben rendkívüli intenzitással vett részt, még betegségének s a betegségével járó szörnyű kezeléseknél utolsó hónapjaiban is. Felkeresték egyetemi hallgatók, vidéki írók, kezdő költők, bárki számára nyitva volt (csodaszép, Dunára és a Parlamentre néző) lakása. Jártunk is hozzá. Napjainak alaptípusa mégis valahogy úgy hangzott, hogy reggel telefon Kádártól, délelőtt tanácskozás Aczéllal, délután beszélgetés magas rangú szovjet vendégekkel, este színház/koncert vagy vacsora valamelyik állami vagy pártvezetővel. A hatalmi elit körében élt, oda tartozott már Révai József idejében is, és ez a helye és helyzete nemcsak folytatódott, hanem emelkedett is Aczél György évtizedeiben. Ez volt a természetes közege. Közben nagy hatású, szuggesztív erejű, remek egyetemi tanár volt, tudós akadémikus, több kiló hatalmas – és tudománytörténetileg ma is megkerülhetetlen – irodalomtörténeti tanulmány és könyv szerzője. De a *Napló* tanúsága szerint – ahogy magamagát látta – elsősorban az ideológiai-kultúrpolitikai gépszerkezet egyik legfontosabb tervező és felügyeleti szerepét töltötte be.

A sokfelé elágazó *Napló*ból csak egy-két kérdést emelek ki, azt is csak nagy átabotában. Az igazi elemzés majd a kései történészekre vár. Az első ilyen kérdés a kontinuitás kontra diszkontinuitás. Ez a *Napló* elején, az ötvenes évek második felében, de még a hatvanas években is alapvető kérdése közé tartozott. Az a kérdés, hogy vállalható-e valami, folytatható-e valami a személyi kultusz éveiből, az ún. ötvenes évekből, a Rákosi-korszakból. Az ő válasza az volt, hogy minden hiba, minden törvénytelenység, minden bűn, minden rossz ellenére (nem ezekkel együtt, hanem ezek ellenére) már akkor elkezdődött a szocialista átalakulás. Voltak vívmányai. Ebből az ítéletből következően ő a politikai vállalás és morális önkritika álláspontjára helyezkedett, politikailag folytatni kell az utat, de erkölcsileg sok mindentől el kell határolódnunk (276). Mások azt mondták, le kell törölni a táblát, és Kádár Jánossal új lap kezdődik, ma pedig az a vélemény uralkodik, hogy nem érdemes belső periódusokat keresni, az egész negyven év egyneműen a szovjet megszállás és diktatúra korszaka volt, és szégyen-nyalázat, ha valaki önként részt vett benne. Ez mára általános közvélekedéssé szilárdult, s azok is hangoztatják, akik egyébként a mai időknek is mélyreható kritikusai.

Király közéleti részvétele kontinuus volt. Sokat lehet elmélkedni a részvétel és a büntetlen visszahúzódság etikáján, Király a beavatkozás és konstruktív élet pártján állt, a *Napló* egy szenvedély kórrajza, a közéleti szenvedélyé, amely egész mivoltát magával ragadta. A cinikus megcselekszik valamit, de nem adja bele magát, visszatartja igazi önmagát, lélekben kívül marad: Királytól mi sem állt távolabb, mint az ilyen nem-benne-levés. Ő teljes valójával benne volt az ügyben, amely ügy végül nemcsak kudarcot vallott, hanem eleve rossz ügynek látszik, ahogyan legtöbbször a ma perspektívájából nézik. Én keresem a mentséget, nekem az sem tetszik, ahová a rendszerváltozás eszméi elkanyarodtak, és hajlok arra, amit állítólag Lukács György mondott a halálos ágyán: egyszer, máskor, máshol és másképp. De sehonnan nézve

nem igazolható Király sok cselekedete, amikor például megszólalt belőle a cenzor, este színházba ment, megnézte Hubay Miklós egyik darabját, reggel pedig felhívta Aczél Györgyöt telefonon, hogy húzasson ki a szövegből néhány mondatot, mert szerinte szovjetellenes áthalás van bennük (278–279). Következessége majdnem mindig terminális jellegű volt, elment a végső pontig, ahol, tudta, nem lehetett tovább érvelni ellene az adott helyzetben. Nagy Gáspár burkolt (nem is olyan burkolt) Nagy Imre-versének vitájánál ellentmondást nem tűrően leszögezte, hogy Nagy Imre rehabilitálása hatalmi kérdés, és hatalmi kérdésekben nem lehet alkudozni, „mert akkor előbb-utóbb a hatalom maga vész el” (694). Politikai érveléseiben máskor is a hatalom minden áron való megtartása, a párt egyedüli vezető szerepe és a Szovjetunió mindenek fölött való tekintélye volt (az utolsó előtti pillanatig) az a mozdíthatatlan háromszög, amelyen nem engedett túlmenni kritikai gondolatokat.

Meggyőződéses és kérlelhetetlen ellenfele volt a polgári liberalizmus minden megnyilvánulásának és minden feléje vezető eszmének. Meggyőződéses antiliberalizmusát, mint első és eredeti ideológiai hitét, még ifjúkori olvasmányaiából hozta magával, Szabó Dezső és Németh László oltotta belé; sok minden megérintette a népi mozgalomból, ebből a szociálisan érzékeny és tevékenységre is kész mozgalomból, és a sok között szemléletindítóan hatott rá a történeti-ideológiai antiliberalizmus. Az antiliberalis kapitalizmusellenesség. Ennek továbbviteléhez pedig csak néhány előjelet, toldalékot, igekötőt kellett megváltoztatnia, amikor megtanulta a marxizmus történetfilozófiái alapjait. Mert annak a népiségkonceptciónak, amelyet Lukács György és Révai József még az Új Hang korszakában alakított ki (például Révai a Kőlcsey-tanulmányában), egyik alappillére szintén a liberalizmustagadás volt. Királynál világnézetének kialakulásakor készen voltak hasonló gondolatok a népi mozgalom és a népi ideológia tájáról, ezeket kellett, ahogy hegeli-marxi nyelven mondják: megszüntetve megtartania. „Dialógus, diskurzus, pluralizmus, világsokféleség – szemben minden rendszerben való gondolkodással, mint a liberalizmus mai krédója (az elégedettek, a jóllakottak világképe – [mely] hiteles is lenne, ha nem lennének népek, világrészek, melyeknek még szükségük van hitre, vallásra” – írta még 1987-ben is (746).

A *Napló* többet emlegeti Lukács Györgyöt, mint Révai Józsefet, de az igazság az, hogy Révai éppoly hatással volt rá az 1945 utáni években, sőt később is, mint Lukács. Ha nem nagyobb hatással. Lukács még legelfogultabb véleményeinek megfogalmazásainál is körülményeskedett, kötötte a tudományos érvelés nyelvezete, Révai szabadabban, egyszerűbben, világosabban fogalmazott, nagyobb és közvetlenebb volt az ideológiai vonalat teremtő hatása. Révai dolgozta ki legélesebben annak az irodalomtörténet koncepciónak a sarokpontjait, amelyet a hatalomra kerülő marxista ideológia szembeállított az ún. nemzeti klasszicizmus értékrendjével. Király maradéktalanul magáévá tette tudományos munkáiban a Petőfi–Ady–József Attila-értékrend vonalát. (Nagyon érdekes ebből a szögből olvasni kései Kosztolányi-monográfiáját.) Ma lehet mérlegelő hangvételű tanulmányokat, könyveket, monográfiákat írni profasiszta, fasiszta politikusokról, még háborús bűnösökről is, de a kommunisták anatómia alatt vannak. Révairól már a Kádár-rendszer alatt sem volt szabad tárgyilagosságra törekvő mondatokat fogalmazni. Király egyszer megpróbálkozott vele, de Aczél azonnal behívta magához, és leteremtette (466–467).

Révai volt az egyetlen vezető kommunista politikus, aki megsejtett valamit a magyar progresszív mozgalmak talán legnagyobb születési hibájából, abból a végzetes hibából, hogy kezdettől nem tudtak mit kezdeni a nemzeti gondolat XVIII. század óta fél Európát meghódí-

tó eszméivel. És nemcsak az eszméivel, hanem magával a szóval sem, mint nyelvi létezővel. Király mély tisztelettel viseltetett Lukács György iránt, de inkább Révaihoz hasonló, markáns vonalat teremtő ideológus akart lenni. Nagy Ady-monográfiájának és a '70-es évektől sorjázó tanulmányköteteinek, publicisztikai írásainak ki nem mondott, de érthetően rejtjelezett célkitűzése volt, hogy a baloldal szerezzé vissza a „nemzet” szó eredeti jelentési tartományát a jobboldaltól, mert elveszítette az évtizedek során, sőt önként átadta, átengedte a mindenkori jobboldalnak. A jobboldal meg is ragadta, és azóta sem engedi ki a kezéből, látjuk, máig mit művel vele. Szembe került egymással két alanyesetben álló főnév, a nép és a nemzet. Az utóbbi átkerült a jobboldal értelmező szótárába, az előbbi pedig a baloldaléba. Az elmúlt évtizedek tanúsága szerint a nemzet nevű főnév társadalmi (még azt is lehet mondani, népi) mozgósító ereje minden téren nagyobb volt párjájánál. Sokkal nagyobb. A baloldal erről mondott le. Király először Adyval próbált érvelni, a *kurucos-szabadságharcos hagyományokra* hivatkozott, aztán ebbe az irányba fordította *hétköznapi forradalmiság* gondolatát, végül 1986-ban a *Lukács György nemzettudata* cím alatt fejtette ki eszméit. Lukács szájába adta gondolatait, talán azt képzelte, Lukács akkor már pártkörökben is újra elfogadott tekintélye átsegíti az ellenkezéseken. „[A] Lukács Györgyben ható nemzettudatnak nem múlt érdeme, hogy a magyar lételem nemcsak létezésnek, de feladatnak véve, úttörő kísérletet tett arra, hogy a nemzeti tudatot [...] a szocialista reform gondolatával – kapcsolja össze.” (K. I., *Kultúra és politika*, Bp. Kossuth, 1987. 57.), aztán Adyt is bevonva az érvelésbe, a Németh László-i-illyési hangzású sorskérdéseken át eljutott egy rossz képzeteket keltő fogalomhoz, a „nemzetszemélyiség önmagáért való létezésének” fogalmához. (I. m. 60.) A kurucos Ady már a '70-es években nemtetszést váltott ki pártkörökben (1971-ben a Társadalmi Szemle visszaadta egy írásomat, mert nem bírálta benne ezt az Ady-beállítást), a „nemzetszemélyiség” szava pedig 1986-ban heves ellenállást váltott ki a liberális-radikális fiatal értelmiség körében (765). Később, neve mellé megkapta a „nacionalista kommunista” jelzést.

Király a nemzet tárgyában 1987-ben írta be *Napló*jába a legkülönösebb bejegyzést, amellyel szinte megkérdőjelezte a párt vezető szerepéről szóló egész korábbi és megingathatatlan nézetét. Egy Kornai Jánossal folytatott beszélgetésből szűrte le a kérdéseket: „Hogyan lehetne megoldani, hogy a pártot nyíltan ellenőrizze a nemzet? [...] Vagy lehetséges volna, hogy a pártnak vissza kellene lépnie a vezető szereptől?” (769) Ennek ellenére aggodalommal és félelemmel vegyes érdeklődéssel figyelte 1988–89 politikai eseményeket, félt a liberalizmus előretörésétől, és határozottan ellenezte a többpártrendszer megindítását. „A parlament ma szavazta meg elvileg a magyar többpártrendszert. Szerintem ez nem pozitív, hanem negatív fordulatot jelent. A szocialista kísérletről való lemondás ez.” (833) Élete végén tulajdonképpen egy illiberális, demokratikus szocializmusban gondolkodott, ha le lehet vonni valami egy mondatos összefoglalást a nézeteiről. Amit aztán az ország kapott a halála utáni negyedszázadban az egy illiberális, antiszociális áldemokrácia.

A közélet pezsgő életet élő magányosa volt. A *Napló* főszereplője Aczél György, az ő neve szerepel mindenkit messze megelőzően legtöbbször a lapokon, a '60-as-'70-es években Aczél, a '80-években sokszor Gyuri. De aztán kiábrándult belőle: „benyomásaim nagyon rosszak. Aczél – és én ezt először veszem észre ilyen élesen – hazudik, ha valakit manipulálni akar”. (467) „Elég. Valóban Marinak van igaza, kitűnő politikus, de barátnak, embernek használhatatlan.” (667) A szíve közepe Czine Mihály volt, ő testesítette meg szemében a népet, a nemzeti népet, ő volt – a maga kétméteres természetével – egyszerre a népmesei legkisebb fiú

és az inkarnálódott Bőjthe János. Az ő érvényesüléséért küzdött, harcolt, de a végén tőle is elhidegült. A pártban (a párt egymással harcoló hatalmi csoportosulásaiban) nem szerették igazán, tartottak tőle, gyanúval kezelték. Kati lánya már a '70-es években bélyegnek érezte apja nevét, és meg akarta változtatni (205), Julival is heves vitái voltak. – „Na, akkor engem is lezsídozhatsz” – kiáltotta feléje Juli az egyik alkalommal (766). Mi maradt? A nemzet elvont fogalma? Az se? Egy alkalommal egy lengyel fordítónővel beszélgetett, a magyar irodalom lengyel tolmácsolójával, ő vágta kíméletlenül a szemébe a szomszéd ítéletét. Király becsületesen lejegyezte a mondatokat, a vocativust áttéve többes szám első személybe. „Mi azt hisszük magunkról, hogy forradalmi nemzet vagyunk – a fordítónő úgy gondolja, szolganép vagyunk. A helyzet nálunk nem azért nyugodt, mert megfelelő politikát követünk, hanem csak azért, mert mi nem szeretjük annyira a szabadságot, mint amennyire a lengyelek szeretik. Lengyelországban nagy hagyománya van a szabadságharcnak, nálunk viszont ez hiányzik. Így aztán most könnyebben viseljük el, hogy szolgák vagyunk.” (515–516) Király nem kommentálta a fordítónő szavait. Feltehetjük, igaztalannak tartotta. De talán megdöbbsent.

*

Király István eszméinek és meggyőződésének tragikus hőse volt? Azt hiszem, igen. Ha egy groteszk poénnal kívánám befejezni ezt az elmefuttatást, azt mondanám, most, hogy lassan harminc éve együtt vannak, Shakespeare írhatna róla egy Király-drámát.

(Szerkesztette: Soltész Márton)

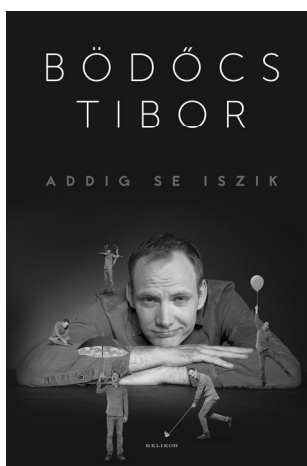

MOZGÓ HALAK, 50×80CM (AKRIL, VÁSZON) 2013.

FAZEKAS SÁNDOR

Hagymás vér és Madeleine-keksz

BÖDŐCS TIBOR: ADDIG SE ISZIK

Helikon Kiadó
Budapest, 2017
208 oldal, 2990 Ft

”

A magyar stand-up comedy talán legeredetibb figurája, Bődöcs Tibor beállt a sorba: több kollégájához hasonlóan ő is írt egy könyvet. Ő azonban a tőle színpadon is megszokott maximalizmussal közelítette meg a feladatot, és akárcsak a show-bizniszben, itt is megtalálta a maga műfaját: irodalmi stílusparódiákat, illetve utánérzéseket készített, saját, önálló tartalommal és mondanivalóval. A történetek jelentős része – a különböző klasszikus szerzők stílusába csomagolva – ismerős lehet a Bődöcs-rajongók számára: a mi kis magyar valóságunk kél életre e kötet lapjain is, azonban üdítően más hangvétellel, mint amit a fellépéseken megszokhattunk.

Elsőre azt gondolhatnánk, hogy a ma aktuális témák meg lehetőségen nagy távolságban vannak a megidézett szerzők világától. Mi köze lehet például Kertész Imrének a magyar futballakadémiákhoz, vagy Marcel Proustnak a disznóvágáshoz? Proust és a disznóvágás összekapcsolása groteszk élményt eredményez, és ez a megoldás szembeállítja a nyugat kifinomultságával a mi törőlmetszett keletiségünket: arra világíthat rá, hogy a mi kicsit ugaros jellegű közegünkben mennyire disszonáns dolog Proustot utánozni, de ez nem feltűnő: Bődöcs egymástól igen távol eső világokat is könnyedén kapcsol össze. Az olvasatok száma azonban akárcsak a többi szövegnél, ennél is gyarapítható: a szövegekből egy eltorzított önarckép, illetve a saját viszonyainkra vonatkoztatható helyzetrajz is kiolvasható. Ezt a legkönnyebben, bődöcsi tömörséggel úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a hagymás vér Bődöcs Madeleine-keksze: az elbeszélő szövegbe gyúrt alteregója Krúdys spleennel viszi gyermekét iskolába, vagy éppen futballakadémistának áll, de falábúnak találta. Bármilyen témához is nyúl, jól áll neki, mert jelentős részben személyes élményanyagból dolgozik, ugyanakkor képes felidézni az eredeti szerzők narratív technikáját is, ráadásul, akárcsak a szóbeli fellépések alkalmával, nyomtatott formában is igen-

csak megvan mindenről a maga saját, gyakran sarkos véleménye. A politikáról vallott nézete-
ket leginkább az Orwell-paródiában várnánk, azonban részben itt is mást kapunk, mint amire
számítunk. A túlságosan kézenfekvő politikai párhuzam mechanikus alkalmazása helyett egy
nőuralom alatt vergődő kispolgár történetévé írja át az orwelli elnyomatást. A nők helyzetén
joggal aggódó feministák megnyugtatóására: itt a téma egy árnyalt, parodisztikus megközelíté-
sével találkozunk. Ez részben azért érdekes, mert egy mai Magyarországon bizonyos fokig
alávetett helyzetben lévő társadalmi csoportot jelenít meg elnyomóként, ráadásul a női ma-
gazinok stílusparódiájával kiegészítve, így a helyzet abszurd, képtelen; eszünkbe juthat e
megoldásról Arisztophanész vígjátéka, a *Nőuralom* vagy a *Lüszisztraté* is. Ugyanakkor talán
itt is érezhető egy személyes réteg, és a házasságtól tartó ifjú férj félelmei is kiolvashatók a
sorok közül, bár a túlzott pszichológizálástól érdemes tartózkodnunk...

A Márai-szakasz mindenesetre megint egy új képlettel áll elő: egy alternatív történelmet
vizionál háttérként Márai mögé, így az Egyesült Államok és Magyarország Márainál oly tragi-
kusan különböző világát egybeolvasztja egymással. Ezzel a fogással pedig, noha gyakran ab-
szurd és komikus módon bukkan elő a fikció (például Puskásék megnyerik az első foci-vb
címet az Egyesült Államoknak), mégis tud a jelenről, a mi jelenünkről is beszélni. A védőborít-
óra is rákerült ez a fejezet, és tartalmilag indokolt a kiemelése. Erősen (ön)ironikus a sza-
kasz következő megjegyzése: „Trónra emelték a példányszám-fétist, ott ül, s uralg a profit-
totemmel a jobbán.” Ez alighanem *szórul szóra* így van, de ha egy ilyen könyv vezet a siker-
listákat, akkor talán mégis van még némi remény. Bödőcs mintha megtalálni igyekezne az
egészséges egyensúlyt a sikerre törekvés és a kreativitás között, és ez nem is megy neki rossz-
szul. A könyv – újabb olvasatként – arra is lehetőséget ad, hogy úgy olvassuk, mint Italo Cal-
vino: *Ha egy téli éjszakán egy utazó* című regényét, amelyben tíz regénykezdet, s egyben tíz
paródia, illetve stílusutánérvés olvasható Bölltől Márquezig (utóbbi szerző Bödőcs könyvé-
ben is szerepel). Míg Calvinónál minden kezdet egy erősen metafikciós történetbe illeszke-
dik, Bödőcsnél ezek megmaradnak különálló szövegekként: bár a kötetnek van szerkezete, az
leginkább Borges nevezetes kínai enciklopédiájára hajaz (Bajszosok, Budapestiek, Nem ba-
lett-táncosok). Az *Addig se iszik* szövegei is felfoghatók részben regénykezdetekként, részben
pedig kész mini-regényekként. Ha ebből az olvasatból kiindulva megkérdeznék, hogy szerin-
tünk melyik lenne a legjobb a Mester második regénye kezdeteként, talán a Márai-fejezet
irányát tartanánk a legszerencsésebbnek, ugyanakkor persze sietnénk leszögezni: a kötet
egyik erénye éppen az egyenletesség, tehát elég kockázatos lenne egy irányt kiválasztani.
A szerkesztő, Cserna-Szabó András derekas munkát végzett.

Az egészben persze az a legimádnivalóbb, hogy a csillogó felszínen lépten-nyomon átüt a
nyomor, a magyar-lét diszkrét bája, vagy helyesebben talán inkább bájtalansága. A túlélés
mindennapi extrém sportja ez, ami Bödőcs szófordulatával élve – „bármikor horrorburleszke-
be fordulhat”. Pelevint, a nem balett-táncost is ezért szereti: ugyanarról beszél, mint amiről ő
is szokott, csak nagyobbban, még multikultibban, nyersebben, némi pszichedelikus felhanggal
(a szerző a Pepsi-kalasznyikov című fejezetben idézi fel Pelevint).

Örkény és a mai magyar valóság szintén zárványmentesen illeszthető, olvasható egymás-
ra: az Örkény-fejezet mottója is erről tanúskodik, ami egy újsághír – egy talált szöveg. Rózsa-
színű, tüdő alakú tortát sütöttek a kiváló orvos kollégái és barátai a jeles gyógyász számára.
(Jó étvágyat!) Az örkényi műfaj átalakított formájában jól alkalmazható a mai magyar valóság
fonákjának ábrázolására is: a japán mérnökök öngyilkosok lettek, amikor megtudták, hogy

egy vidéki faluban kiegészített egy nénike féklámpája a Toyotájában. Ennek idehaza nagyjából az ellenkezőjét tapasztalhatjuk: az orbitális hibák, bűnök sem járnak semmiféle következménnyel, lelkiismereti válsággal meg végképp nem. Másutt, a Móriczról szóló, szintén nagyon a mai viszonyokra olvasható részletben nyíltabban is fogalmaz: „Ezektől várjunk változást, akik pálmafát ültettek a kertjükbe, de gázpörzsölővel tartják életben?” (48. o.)

A kötet címadásával kapcsolatban először az anekdotát ismerjük meg: a szerkesztő és a szerző által is mesélt, és a fülszöveg által is megerősített történet szerint Bödőcs apjának reakciója volt ez arra a megjegyzésre, hogy fia írásra adta a fejét: „Addig se iszik!” Amikor azonban elolvassuk az első szövegeként létrejött Hamvas-eszmefuttatást a szalonnáról (s hát a borról is persze), mindjárt világosabb lett a dolog: egy pillanatra bepillantást enged nekünk a szerző a függöny mögé, írói képzeletének boszorkánykonyhájába, avagy alkímistaműhelyébe. A betű szerinti értelmezés szerint hasonló, a valódi életből merített frappáns mondatok is beszüremkednek a szövegbe. Bödőcs Hamvasának egyik aforizmája ugyanis így szól:

„Lao-cét egyszer megkérdezte egy eunuch: Miért jó szalonnázni? – Amiért írni – szólt a bölcs. Az ember addig se iszik.” (163. o.)

Aztán persze jöhet a következő lépés: az elbizonytalanodásé. A szerző mind a színpadon, mind a kötetben profin építi fel saját arcmásait, olyannyira, hogy mindenki, aki egyszer is látta, úgy érzi, ismeri a szerzőt. De mégsem tudhatjuk biztosan, vajon mi lehet az arcmások, alteregók, felvett álarcok mögött? Talán a második kötetből ez is kiderülhet.

HAL CITROMMAL, 60×90 CM (AKRIL, VÁSZN) 2014.

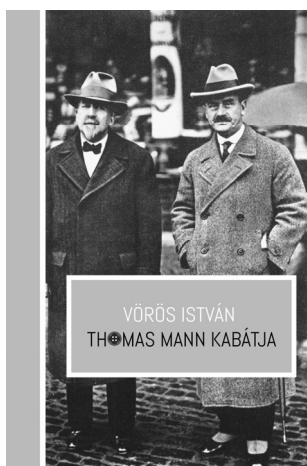

KOCSIS LILLA

Thomas Mann forevör

VÖRÖS ISTVÁN: THOMAS MANN KABÁTJA

„Mert akinek kabátja van, annak megvan a biztonsága”

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2017
248 oldal, 2800 Ft

”

A *Thomas Mann kabátját* olvasva nagy a kísértés, hogy le-emeljünk egy-egy Mann-kötetet a polcról, felüssünk egy irodalomtörténetet vagy legalább megnyissuk a wikipédiát. Nyomozásra sarkall a cím, kutakodásra a sok-sok utalás. Ha nem vagyunk elég elővigyázatosak, ezt a regényt afféle „Thomas Mann röviden” stílusban fogadjuk – megrögzötten keresve előzményeket a Mann életműben, kapcsolatokat szövegek között, és megszállottan igyekszünk szövegeket azonosítani. Ez azonban nagy hiba lenne.

Vörös István 2017-ben megjelent regénye apropójául egy fénykép szolgál, amelyen Thomas Mann és bátyja, Heinrich Mann ácsorog télikabátban és kalapban, gombos cipőben és sétapálcával magabiztos, jómódú polgárként valahol a világban. Thomas Mann halszákamintás, duplasoros, gyapjuszövet kabátja nem a legdivatosabb darab, mégis látni, hogy jó viselet. Erős, kényelmes szövet, minden bizonnyal nagy műgonddal elkészített szabászati remek. Vígán bújnánk bele viharos időkben. Ha azonban a cím alapján valaki Thomas Mann szellemidézésre számít, csalatkozni fog. A *Thomas Mann kabátja* pont annyira kapcsolódik a német író alakjához, életművéhez, hogy megteremthessen egy áthallásokkal teli szövegvilágot. Ez azonban nem több játéknál: a regény Thomas Mann kabátjából bújik elő, ám nem Thomas Mann utánérzés, pláne nem regényes életrajz. Az összefüggések hálóját kibogozni ugyanis szinte lehetetlen. Az irodalmi művekre való utalások (például *A varázshegy*, *Dr. Faustus*, *Halál Velencében*, *József és testvérei*), más szerzők megidézése (például Heinrich Mann, Jung, Zweig, Kafka, Fontane, Tolsztoj, Goethe és Dosztojevszkij) ellenére a *Thomas Mann kabátja* nem enciklopédia, sokkal inkább annak kifigurázása. Hiába ugyanis a sok áthallás, a szöveget nem ezek az idézetek szervezik, hanem az a belső motívum és képrendszer, amelynek megfejtése sokkal izgalmasabb kihívást jelent, mint a re-

gényben hol megbúvó, hol kiemelt hivatkozások azonosítása.

Vörös István regénye épp a Thomas Mann iránti komolytalan tisztelete miatt szerethető és élvezhető, hiszen ki akarná magát egy áhítatosan szenvedő emlék-regényen átverekedni. Mann ércnél szilárdabb életművét persze ez a regény sem veszélyezteti, inkább érdeklődéssel és humorral közelít hozzá, ahogyan Mann személyéhez is. Remekül játszik az akadémiai életrajzzal és a tabukkal, hol elegánsan, hol közönségesen árnyalva Mann portréját. Mann a regény egyik szereplője, félig valós alak kitalált kulisszák között, fantázia szülte helyzetekben. Vörös szürrealizmusa talán itt, a *Thomas Mann kabátjában* bomlik ki legteljesebben: a sokszor kacagtató egyensúlyozás tények és fantázia között dinamikussá és izgalmassá tesz a szöveget. Kiváló arányérzékkel vizionál, nincs holtpon, csak tetőpontok: amikor azt hiszszük, már megközelítettük az abszurditás határát, kiderül, hogy még mindig van tér a szürrealis világlátás számára. Jól építkezik a regény, csak annyira kiszámítható, amennyit még megenged az összefüggések láttatása, és annyira támaszkodik a meglepetésre, a váratlanra, ami lendületben tartja a cselekményt.

„A tanítás meglepetés. Minek tanítanálak arra, amit már úgyis tudsz. Olyasmi kell, amiről sejtemed sincs” – állítja a regénybeli tudós történész-elefánt. A meglepetést akár a regény szervezőelvének is tekinthetjük, hiszen a szöveg mind a cselekménybonyolításban, mind a nyelvezet megformálásban támaszkodik a meglepetés erejére. Az elefánt állítását tekinthetjük a regény mottójának. Az ismeretlen fogalma ugyanis a *Thomas Mann kabátjában* egészen új értelmezést nyerhet: mindaz, aminek létezéséről sejtelmünk sincs, holott mindig is itt volt körülöttünk: a Sátán kísérletei, Bakonymérő lakóinak titkai vagy az elefántok letűnt birodalma.

Az elbeszélés „hol előre, hol hátraleendő”, vissza-visszatér a motívumok és önidézetek segítségével. A *Thomas Mann kabátja* három szálon halad: Thomas Mann és szabója közös története, Tamás Márton bakonymérői kisfiú esete és Hannibál elefántjának gondolatai párhuzamosan bonyolódnak, hogy zavarba ejtően kapcsolódjanak össze motívumok és konkrét szöveghelyek által. A három cselekménysort összefűző mondatok ritmikusan viszik előre az eseményeket, az olvasó kiélesedett érzékekkel lesi az újabb és újabb kapaszkodópontokat – játékká válik a szöveg követése, megértése. Ezért hipnotikus erejű a *Thomas Mann kabátja*, ezért érvényesül a benne lévő varázslat, hiszen képes magát kifigurázni, „ördög- és emberírot” egyaránt megmutatni, végletekig kihasználni a képzavarok humorát („A bárányfelhők nyakában a történelem csengője csilingelt”), viccelve moralizálni („Az elefánt is ember. Ő az igazi ember. Az emmber.”). A három cselekményszál különböző térben és időben játszódik, Thomas Mann, az elképzelt falu és az elefántok archaikus története mégis összetart. A szöveg gyújtópontjai az elefántot megszólaltató fejezetek, ahol lelassul a történetmesélés, elhalkul Németország és a Bakony zaja, a konfliktusok nem a szűcs és a fafaragó vagy az író és az ördög között zajlanak, hanem kitérül tér és idő valamiféle misztikus végtelen felé. Az elefántok mint a teremtés remekei uralják az emlékezetet, emelkednek felül kicsinyes árulásokon, jó és rossz harcán – válnak emberfelettivé („emmberé”), gondolkodnak közösségben, felejtik el az egyént. Az elefántok világa az emberekének szatirikus ellenpontja, még kiszolgáltatottságában és megalázottságában is majdhogynem tökéletes, magasabb rendű. Az elefánt különböző formákban és méretekben jelenik meg a szabó környezetében („Mit akarnak tőlem folyton az elefántok, mordult föl Klaus”) és Bakonymérőn, a szöveg pedig az emmber, a felsőbbrendű lény fogalmát igyekszik kiterjeszteni Emmber Tamásra, Thomas Mannra és a bakonymérői

Tamás Mártonra. Elefánt, fafaragó és író így lesznek közös hősei az ördög által megkísértett világnak.

Az ördög, a teremtő gonosz ott van a szétzilált elefánttörténelemben, a részekre osztandó Münchenben és a parázna Bakonymérőn. „Az ördögre szükség van. Az ördög tartja karban a lélek istállóját” – állítja a Sátán, aki megjelenik álmokban, levélben ad megbízást, vezeti az ördögügyi főosztályt, és készül szerződéskötésre. „Az ördög költő, ezt nem is igyekezett eltitkolni. De mért ír prózát is? Az olyan prózai dolog. Hogy ki írja a szöveget, amikor egy író lejegyi, az még a legegyszerűbb novellák esetében is kérdéses.” Az ördög, a leleményes gonosz olyan szereplője a regénynek, akinek nem kell rivaldafénybe állnia ahhoz, hogy fontos szereplőnek tekintsük. Provokálja az alkotást, örül a regényeknek, de beéri kabáttal is, aprópénzre váltja a tehetséget, ha kell, sugallja a nagy műveket. „Nincs is szükség hókuszpókuszkokra. Az ördög talán nincs is, de a jogait ezen túl kabát védi. Rendezett világ kezdődik. (...) A felismert hazugságok boldogsága úgy ömlött el rajtam, mintha tudnám, mit csinálok. De egyikünk se tudta.” – ezzel a vallomással zárul a regény. A kabát a biztonság, a védelem, amire ezek szerint az ördögnek is szüksége van, talán jobban, mint szerződésre vagy a megkísértett lelkek hűségére. „Nem azért írunk egy általunk annyira tisztelt író pár soha meg nem történt napjáról, mert utána kutattunk, és biztosak vagyunk benne, hogy semmi ilyesmi csakugyan nem történt vele, hanem mert elirigyeltük a kabátját.” A kabát ugyanis műalkotás, angyalhajszállal őrzött, emberre szabott mesterremek.

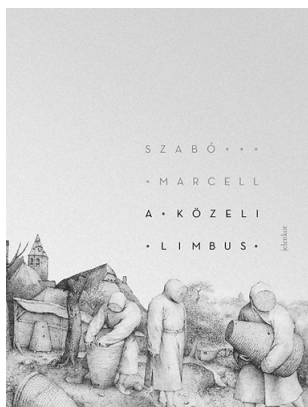

HALSZELETEK, 50×60 CM (AKRIL, VÁSZN) 2014.

NAGY MÁRTA JÚLIA

Téblábolás a tornácon

SZABÓ MARCELL: A KÖZELI LIMBUS

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2016
84 oldal, 1499 Ft

”

Verseskötet-olvasóként bevett szokásom, hogy mint egy radar, kiszűrjam a szövegkohéziót megteremtő, vissza-visszatérő motívumokat, amelyeket sajnálatos módon és ösztönösen szoktam megtalálni; Szabó Marcell második verseskötve esetében ez teljes kudarcba fulladt. Nem csoda, a kötet első része előtt virít az olvasatot jó eséllyel befolyásoló „A képek ellen” cím, ami nem cikluscím, ugyanis ez a kötet nem bomlik ciklusokra, két, egymáshoz csak nagyon lazán kapcsolódó, formailag eltérő részre oszlik. „A képek ellen” tizenhat, jórészt hosszúverset tartalmaz, amelyek megtévesztően kötött formájúnak tűnnek: mindegyik négysoros strófákra van tagolva, miközben sem rímet, sem a ritmika bármi nyomát nem találjuk bennünk. Első olvasásra szürrealisztikus, szabad asszociációkon alapuló prózaverseknek hatnak, amelyek persze négysoros strófákra vannak szabdalva, de én nem érzem ezt a fajta formai „játékot” vagy inkább „beugratást” relevánsnak a kötet szempontjából. Annyi jelentősége lehet, hogy valóban zavarba ejtő: a versszakokra tördelés okán – szintén egyfajta olvasói becsípődés – szigorú szerkezeti felépítésű verseket várnánk, amiket nem kapunk meg.

A szabad asszociáció mint technika vagy lehetséges előkép gondolatát és hamar elvettem, mert a képvilág – ellenük szól vagy sem, igenis van a kötetnek olyanja: a biológiából vett képek át-átszövik a költeményeket – zsúfoltsága és sokszor esetlegessége ellenére fel-felbukkannak a szövegekben olyan frappáns szentenciák (természetesen vegytiszta költői kép formájában), mint például *A menyegző* című versben: „Az emlékezet // dühödt perisztaltikája nem piszkálja / fel a történelem aranyerét.” A szövegindákba gabalyodott olvasó számára kisebbfajta heuréka-élmény, és már az egyéni és a kollektív történelmi tapasztalat viszonyának szerepét kezdi boncolgatni a versben, örömmel fedezi fel a fenti témakörhöz valamennyire kapcsolható „szájhagyományt” az első versszak második sorában, aztán értetlenül állva „az élő embernek sül a kukorica” előtt, megállapítja, hogy alighanem

az egyéni és a kollektív emlékezet közti ellentmondásosság feloldásának kudarcáról lehet itt szó, erre utalnak az utolsó sorok is: „Nem ered /el a vére, pedig az volna a csapadék / egyetlen esélye bennem.

A nyolcoldalas *A neurózis előtti* című vers esetében, melyben egy parki séta fordul „bölcséleti” rémálomba, hasonló szentenciákba botolhatunk, melyek ugyan nem képek, hanem másik nyelvi regiszter által teremtenek valamilyen stílushatást: „A neurózis előtti beszéd önmagának / mond ellent, mert olyasvalami állításával // kérkedik szüntelenül, ami gyenge hipotézise / csak az elkövetkezőknek” – e sorok inkább keltik filozófiai szakszöveg vagy esszé hatását, mint lírai szövegét. Ez utóbbi talán a leginkább markánsnak mondható jellemzője a kötetnek, számos példát találhatunk rá: „Nem lóg ki sehonnán, / mértéket nem ért, de mint egy szörnyű // teodicea, melynek logikai sorát elvétí / az élő ember, és melynek bizonyítása magától / halad saját elhagyatottságának egyenlete / felé, végül már sehol sem fér el” (*A néma ernyő*); „Nincsen más, / sem reflexszerűbb alakzat, mely // a fogalmiság szűkös kötelékeiből kibújva, / bár nem kapcsolódva egyetlen akarát / sötét vagy dicsőséges tervéhez sem, / ilyen rettenettel tölténé el őket” (*Joca seria*). Mindez azonban néha olyan képekben formálódik meg, amelyek kevésbé szerencsések, sőt megmosolyogtatóak: „A véletlen / verőfényének kitett mongoloid / bizakodásban” (*Kenózis sírgödörrel*); „akár az életem végéig / tartó kéj és felajzottság első, ártatlan mozdulata, / elem nem teríti fényes bőrszerszámaikat / egy már soha ki nem elégülő büntudatnak” (*A Paradicsom állatai*), de *A nagy kúp* című verset is említhetném példaként, amelynek végén nem egészen világos, a beszélő hatalmas záróizma kínálja fel magát a beismerés intelligens kúpjának és kezd exkrementumot termelni, vagy maga a beszélő nyilvánítja ki saját magát hatalmas záróizomnak. Az előbbi példák miatt így sokszor önmaga paródiájába csúszik át a kötet, amely egyébként érdekes kísérlet volna arra, hogyan lehet egy másfajta beszédmódot – jelen esetben a filozófiát – összeegyeztetni a lírával, és ezáltal egy újfajta lírai beszédmódot létrehozni. Néha azért sikerül.

A kötet második része, *A közeli Limbus* pontosan az, ami a kötet fülszövegén olvasható meghatározás állít: „1. (orv is) szegély, perem 2. vall a pokol tornáca 3. tud rendezetlen levéltári anyag”; egyrészt a szöveg a két - folytonosan nem olvasható, eltérő tartalmú - hasábra tördelés miatt úgy hat, mintha a lap szélére, peremére szorulna, másrészt valóban van egy pokol előszobáján toporgásnak érződő atmoszférája a szövegeknek, harmadrészt az egymáshoz lazán kapcsolódó intertextusokkal bőven ellátott szöveg (melybe fotók és rajzok ékelődnek) láthatóan a rendezetlenséget akarja sugallni. A sajátos tördeléssel kapcsolatban elmondhatjuk ugyanazt, amit a kötet első feléről írottakról a versszakokká tördelés kapcsán: az olvasó beugratásaként hat, ugyanis nehéz úgy olvasni a két hasábot, hogy ne merüljön fel bennünk az a kínos gyanú, hogy mi a helyzet, ha ennek a két szövegnek esetleg mégis van köze egymáshoz, pedig nagyon úgy tűnik, hogy nincs. Sehogy, semmilyen irányban olvasva; nyugodtan lehet hasábonként folytonosan, egyik hasábról a másikra ugorva, de akár cikkcakkban is olvasni, nem leszünk okosabbak, és ezen az sem segít, amikor azt próbáljuk kitalálni, hogyan kapcsolódnak az illusztrációk a szöveghez. Nem egymást értelmezik vagy kiegészítik, ez az, aminek látszik: egyfajta kánon. Vissza-visszaköszönnek egyes motívumok és intertextusok (utóbbiak kapitálissal szedve) egy hasábon (azaz szólamon) belül, de ezek nem válnak refrénszerűvé, mintha egyfajta zenei szerkezetet próbálna széttroncsolni a szöveg. A kötet első részének stiliztikai-nyelvi megoldásai is rendre felfedezhetők a *Limbus*-részben, így nem tűnik kényszeredett megoldásnak a két, formailag elütő szöveg egy kötetben való

megjelentetése. A könyv egészéről pedig elmondható, hogy valóban afféle előszobában (tornácon) toporgás jellemzi: attól, hogy egy latin szó polyszemiája megidézi a poklot, még nem biztos, hogy a bűnről vagy a bűnhődésről tud vagy akar mondani valamit a beszélő (legfeljebb céloz rá), ahogy az sem, hogy akármilyen túlpontos víziókban számol be arról, hogyan érzékelünk egy tájat, egy jelenséget, egy fizikai állapotot, attól még tud vagy akar is arról pontosan nyilatkozni, vagy pontosan arról beszélni, hogy képtelen róla beszélni. Ebbe pedig bizony sokszor belezavarodnak a szövegek – ami a fentebb említett, hosszan kitartott, aprólékos, nyomasztó atmoszférájú leírások, illetve a merész képalkotási technika miatt nagy kár.

CSENDÉLET KÉT HALLAL ÉS KAGYLÓKKAL, 80×90 CM (AKRIL, VÁSZON) 2016.

BICSKEI GABRIELLA

Fehér macskavér

Egy vérző macska láttán elkerülhetetlenül felidéződik az a Poe-novella, amelyben a gyerekkora óta nagy állatbarát macskatulajdonos iszákosságának betudható ingerlékenysége, jellem- és kedélyállapot romlása következményeként hirtelen felindulásból késsel kivágja kedvenc kandúrjának a szemét. Elmondása szerint azért csonkítja meg a macskát, mert az addig ragaszkodó, hízelgő állat aznap ki akar térni az útjából, kerüli a vele való érintkezést. A borzalmas tett után – habár ez nincs leírva – valószínűleg csupa vér lett minden, a macska is. A novellában egy hatalmas fekete kandúr szerepel, a fekete macskán másként látszódik/éppen nem látszódik a vérfolt, nem látszik annyira intenzíven, mint Sagmeister Laura festményének fehér macskáján*.

A festmény macskája megsérült, sebéből csordogáló vére piros virágba hajlik fehér szőrén. Vérző hómacska, hópárduc. Párductekintetű magány és embertekintetű rejtély. Macska emberszemekkel: pupillája a macskáké, szemvonala azonban emberi. Legalább annyira emberi, amennyire mondjuk Modigliani portréinak üres szemnyílásai emberinek hatnak.

Köztudott, hogy amikor Modigliani Léopold Survage portréján nem hagyta üresen a modellt mindkét szemnyílását – az egyik szemnek megvan festve a pupillája, a másiknak nincs – akkor állítólag ezt azzal indokolta a barátjának, portréalanyának, hogy azért, mert Survage az egyik szemével befelé tekint, a másikkal kifelé. Művészként közvetítői szerepet tölt be a külső világ, és a belső világa között, mindkettőt tükrözi saját alkotásaiban.

Sagmeister Laura fehér macskája mindkét szemének van pupillája. Mégis az az érzésünk a macskaportré láttán, hogy ez a keménytekintetű kandúr mindkét szemével kifelé és befelé is tekint egyszerre. Jó macskához híven éberem figyel, összpontosít a külvilágra, veszélyre, ugyanakkor ott a mögöttes, a rejtett világ, a saját világa, amit tekintetével láttat, sejtet. Annak ellenére, hogy a szemekben látszik a pupilla, már annyira elvékonyodott, macskapupilla-szerű, hogy ha nem rá fókuszálunk, a szemrés üres résként látszódik a hómacska komolyan figyelő arcán, maszkyszerű tekintetén. Feltűnő azonban, hogy az egyes Modigliani-i szemekhez hasonlóan, a szemnyílás felületét a háttérhez erősen hasonlatos színűre festette Laura is, ami ellensúlyozza ezt az ürességet.

---

* Sagmeister Laura *Fehér macska piros virágokkal* című alkotása e számunk belső borítóján látható.

Egy igen komoly macska pazar pózban, minden frivol könnyedség, fesztelenség nélkül. Macska a legmélyebb ős-valójában, a lecsupaszított macska.

Szinte közhely, hogy a macska rettenetesen sokat szemlélődik, és rettenetesen zárkózott. *Nem fontos neki, hogy közölje a titkát.* Titka márpedig van neki, mert mindent lát: kifelé és befelé is egyaránt, egyszerre.

A fehér kandúr titkot őriz, évezredes bölcsességet, a szfinx előttit. Azonban ez a macska nem csak szemlélődik, hanem figyel is, és macskához illően rettenetesen zárkózott is egyben. Ez is lehetne a festmény egyik nagy bravúrja. A nem csak szemlélődő macska valamilyen kommunikáció létrehozására felszólító, felhívó összpontosítása (valamire/valakire), figyelése, és a végtelen zárkózottságának megragadása egyszerre. Ahogy ez a macskatekintet a hozzá akaratlanul közeledő (a kommunikációs jelzésekre válaszoló) másik tekintetet egyenesen elfordulásra készíti, parancsolja, *nem mondok neked semmit úgysem, tartsd távol magad tőlem.* Ő élesen figyel (éppen felénk?), felhívó erővel, szobormerev, rezzenéstelen arccal. Ugyanakkor az alig látható pupilla, az üresnek tűnő szemrés látványa mégis eltávolítja, szinte lepattintja magáról a tekintetet. Ugyanabban a pillanatban megérezzük, tudjuk, hogy most mégsem fog hozzánk szólni semmit. Lépünk pár lépést vissza, hátra, de akár többet is.

Ellentétben a festmény fehér macskájával, az említett Poe-novella fekete macskája ragaszkodó, hízelkedő, testi kontaktust is igénylő, a gazdáját mindenhol követő macska. Áldozat, az ember áldozata. Laura mondta egyszer képei állatai kapcsán, de általában az állatokról, hogy áldozatok mind, az ember alárendeltjei. Ezért is, de nem csak ezért festi őket olykor vérzőre. Kiadják a rejtett belsőjüket, mindezüket az embernek áldozzák.

A fehér macska nem Poe macskája módján kéri, hogy foglalkozz vele, másként teszi azt: a feszes (valamire/nézőre) összpontosítása mellett, a piros szín (a vér) jelenléte is kommunikáció létrehozására szólít fel. A vörös szín kiemel, magára hívja a figyelmet, meleg szín, míg a zöld, a kék, a fekete háttérbe tol, eltaszít magától.

A fehér macska vérzik, megsérült. A testnedve, az életet adó legbelső nedve válik külsővé, láthatóvá, azt tárja elénk. A vérző élőlény látványa segítségnyújtásra sarkall, de hogy ne kérdezhessünk semmit, ne siethessünk a segítségére, virágot, levélmintákat fest a piros szín (a vér) a szórere, *köszönöm, semmi bajom, az élet kivi-rázzik belőlem, feldíszít.*

Ismét egy olyan tartalmi (képi) ellentmondáshoz érkeztünk, ami a kép feszült-ségét, nagyságát adja. A vérző állat látványa segítségért kiált, az esendőségét, a kitarulkozását hangsúlyozza, hogy ezt azonnal vissza is vonhassa, vissza is vonja, mert tulajdonképpen ez egy trükk: ahogy a kínai festők tájképein, háttér nélkül, a fehér papírlapon (a fehér macskán) rajzolódik elénk a bambusz, a piros levelek, foltokban és vonalakban. Felmutató piktúra – mondja Miklós Pál a kínai festészetről Tus és ecset című tanulmánykötetében –, egyetlen virágos ág, egy bambusz, egy levélfürt felmutatása. S az érzelmek csak mögéjük rejtve vannak jelen.

Majd újra nem a kínai tájképfestő vagy a kínai macskafestő virágmintáját látjuk a képen, mert figyelmesebben megnézve tényleg vérként látszanak, vérként viselkednek a piros levelek, néhol már sárgásbarnák, mint az alvadt vér, vagy amikor nyomot hagy a vérző seb. Nyomot hagyott a macska szőrén a mancsára, a nyelvére tapadt vér. Szétmaszatóldott. A kiváltott érzéseink pedig az alvadt vérfoltok képe mögé rejtve vonódnak vissza, amikor újra a virágos ágat látjuk.

Ugyanakkor olvasom, hogy a kínai tájképfestészet neve 'hegy és víz' jelentéssel bír, utalva arra, ami nem hiányozhat a kínai tájképről. A víz a boldogság, a hegy a hosszú élet jelképe, együtt pedig a hosszú, boldog életet szimbolizálják. Egyébként a kínai macskaképek is a hosszú életet szimbolizálják, az öregkort. A hegy a változatlanság szimbóluma is, míg a víz folyamatosan mozgásban van. Ezekben a tájképeken mindig előtérben van a víz, távol/felül pedig a hegy. És Laura képe esetében is működik ez a szabály, de működik az ún. távlatsugalmazó tényező is, azaz az előtérben lévő objektumokat felülnézetből látjuk, a hegy tetején megbúvót vagy akár a hegy tetejét alulnézetből. Ami közel van, arra lenézek, a távoli pontra felemelem a fejem. Ráadásul a (csordogáló) vörös szín is kiemel, előtérbe hoz, szinte domborulatot ad a képnek.

A fehér kandúr feje távoli hősziplaként tornyosul a mozdulatlanságba, alatta, a hegy lábánál virágzik az élet nedve.

CSENDELÉT PIROS ASZTALON, 50×70 CM (AKRIL, VÁSZON) 2016.

SZÍV ERNŐ

Isten.

Nem régen írtam egy könyvet, mindegy is, melyiket, viszont szerepelt benne az a szó, hogy isten. Abban is szerepelt. Nem tudom, van-e olyan könyvem, amiben ne szerepelt volna az Ő angyalnyálas, összefogdosott egyneve. Abban a fentebb emlegetett könyvben az isten szó után pontot raktam. Szóvá is tette az egyik barátom, egy hírneves író, ő ilyet még nem látott – isten után pont díszeleg. Phú, öregem, add rám a kabátot, esni fog, pont, pont. Isten. Isten. És különben címben!

Én ezen azóta is gondolkodom. Mondjuk, az Ő leírt neve után bármilyen írásjel nyugtalanítóan hat. Vessző, kettőspont, pontos vessző, kötőjel, mind módosít azon, amin pedig nem lehet. Egy apró aligizé, egy semmiség értelmezi a legnagyobbat. Mondjuk így:

Isten,

Isten:

:Isten

Isten;

– Isten –

Lehet még variálni, tudnám is. De tényleg, mit lehet **Isten** után írni? (Nem, nem imádkozom. Én, Uram, részt akarok venni a fene nagy működésben, erős igényem van erre, bármilyen szemetelés is vagyok. Tehát nem ima, nem halleluja, legfőljebb munkadal. Nem zeng, de zihál, mint egy kicsi traktortüdő. Az ima nem részvétel, tudjuk. Kivonulás. Én, bocsánat, bent maradok dolgozni. Úgy hát lehet-e egyáltalán írni bármit az isten után? Semmit nem kell, ez az általános álláspont. De az ember olyan fűszál, hogy megbuherálja a legnagyobb rétet is. Jókedvében, kétségbeesésében, de variál. Ha jó, akkor is variál. Ha nem jó, akkor is. Kísérletezik, mint száj a meleg kenyérrrel. Szerintem isten után nem mutat jól a felkiáltójel, de a kérdőjel mindenképpen. Nekem ez tetszik: Isten? Vagy: Isten?! És így is lehet még: ?Isten?

Hála a jó **Istennek**, nagyon sok írásjel van. Miért nő f. Miért sz.

És így hogyan mutat: (isten). De lehetséges nagybetűvel fölkértázni, és akkor talán megint más a helyzet: (Isten). Vagy ez: (). Ez: (☺)? Bocsánat, így akartam: (.)

A kurziválást, *isten*, *v Isten* nem annyira szeretem, de lehet alapos indoka, nem szabad eltagadni. Vagy például idézőjelbe tenni, „isten” vagy „Isten”. És ezek: ~~isten~~, vagy: ~~Isten~~? Mert aztán a legszörnyűbb, a legfontosabb pillanatokban (éli, éli, lama ... stb.) nem adja –, amiért pedig az egészen elveszett kistraktoros könyörög – mert más nem maradt a könyörgésen kívül – hiába neki.

FEHÉR MACSKA PIROS VIRÁGOKKAL, 60×80 CM (AKRIL, VÁSZON) 2017.

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

